

Arbeid, pensjon og inntekt i den eldre befolkningen

Rapport fra Pensjonspolitisk arbeidsgruppe 31. mai 2016

INNLEDNING OG SAMMENDRAG	3
1 ALDERSPENSJON OG UFØRETRYGD FRA FOLKETRYGDEN	6
1.1 Innledning	6
1.2 Mottakere av alderspensjon	6
1.3 Utgifter til alderspensjon og gjennomsnittlig alderspensjon	12
1.4 Mottakere av uføretrygd og gjennomsnittlig uføretrygd	16
2 PENSJONSORDNINGER I PRIVAT SEKTOR	17
2.1 Tjenestepensjon i privat sektor	17
2.2 AFP i privat sektor	24
2.3 Betydningen av AFP for tjenestepensjonene i privat sektor	32
3 PENSJONSORDNINGER I OFFENTLIG SEKTOR	35
3.1 Innledning	35
3.2 Kort om pensjonsordningene i SPK og KLP	35
3.3 Antall mottakere av pensjon	36
3.4 Utgifter og gjennomsnittlig utbetaling	37
3.5 Avgangsmønster	41
3.6 Særaldersgrenser i offentlig sektor	45
4 YRKESAKTIVITET BLANT DEN ELDRE BEFOLKNINGEN	50
4.1 Innledning	50

4.2	Utvikling i yrkesaktivitet etter pensjonsreformen	50
4.3	Andeler som fortsetter i arbeid i aldersgruppen 62 år og eldre	51
4.4	Antall som kombinerer arbeid og pensjon	60
4.5	Forventet yrkesaktivitet	64
5	INNTÉKT BLANT DEN ELDRE BEFOLKNINGEN	66
5.1	Endringer i samlet inntekt	66
5.2	Inntekt etter husholdningstype	68
5.3	Inntektsfordeling og lavinntekt	71
5.4	Sammensetningen av inntekt	73
5.5	Formue og gjeld	79
6	MOBILITET BLANT ELDRE ARBEIDSTAKERE	82
6.1	Innledning	82
6.2	Barrierer i dagens pensjonssystem	83
6.3	Mobilitet etter alder	84
6.4	Mobilitet etter alder i ulike sektorer	85
7	LEVEALDER, SYSSELSETTING OG PENSJONSUTTAK FØR 67 ÅR	90
7.1	Innledning	90
7.2	Yrker og dødelighet	90
7.3	Pensjonsuttak og sysselsetting etter yrke, forventet levealder	92
	KILDER	101
	VEDLEGG	102
	Vedlegg 1 Arbeidsgruppens sammensetning og arbeid i 2015	102
	Vedlegg 2 Pensjonspolitisk arbeidsgruppe – bakgrunn og mandat	104
	Vedlegg 3 Evaluering av pensjonsreformen	106
	Vedlegg 4 Statistikk	108

Innledning og sammendrag

Årets rapport fra pensjonspolitisk arbeidsgruppe¹ beskriver hovedtrekk ved utviklingen i yrkesaktivitet, uttak av pensjon og inntekt for den eldre befolkningen fra pensjonsreformen trådte i kraft i 2011 fram til 2015. Sammenliknet med tidligere rapporter er det i årets rapport i større grad fokusert på helheten i pensjonssystemet, inkludert omtale av pensjonsordninger i privat og offentlig sektor. Årets rapport omtaler også mobilitet blant eldre arbeidstakere, levealder, uttak av pensjon og sysselsetting før 67 år.

Kapittel 1 omhandler alderspensjon og uføretrygd fra folketrygden. Ved utgangen av 2015 mottok 868 000 personer alderspensjon. Det har vært sterk vekst i antall mottakere av alderspensjon fra 2011 til 2015, men den årlige veksten har avtatt fra 8,3 til 3,7 prosent.

Mange benyttet seg av muligheten til å ta ut alderspensjon før 67 år fra 2011. I de første årene etter 2011 var veksten størst for mottakere i aldersgruppen 62 til 66 år, mens den fra 2013 har vært størst for aldersgruppen 67 år og eldre. Andelen mottakere av alderspensjon i alder 62–66 år var 31 prosent i 2015. Svært få utsetter uttaket til etter 67 år.

Blant de som har tatt ut alderspensjon før 67 år er det en sterk overvekt av menn, selv om andelen kvinner har økt fra 2011 til 2015. Dette kan forklares med at flere kvinner enn menn mottar ytelser fra andre ordninger, som uføretrygd og etterlattepensjon, og flere kvinner har for lav opptjening. Også korrigert for disse faktorene, er det fortsatt en klar overvekt av menn.

Utviklingen i folketrygdens utgifter til alderspensjon følger i stor grad utviklingen i antall mottakere, og den kraftige veksten fra 2011 er redusert i årene etter. Pensjonsreformen har så langt medført høyere utgifter enn de ville vært uten reformen fordi mange har tatt ut alderspensjon før 67 år, noe som over tid vil motsvares av lavere utgifter. Først i 2020 anslår Arbeids- og velferdsdirektoratet at nivået på utgiftene til alderspensjon vil være lavere enn uten reformen.

Kapittel 2 omhandler pensjonsordninger i privat sektor. Alle arbeidsgivere må ha en tjenstepensjonsordning for sine ansatte som tilfredsstiller visse minstekrav (obligatorisk tjenstepensjon). Tidligere var ytelsesordninger dominerende, men siden 2006 har det vært en massiv overgang fra ytelses- til innskuddsordninger. Fra 2015 ble det mulig å etablere såkalte hybridordninger, men disse har så langt vært lite utbredt. Av alle som hadde tjenstepensjon i 2015, hadde om lag 90 prosent innskuddsordning og 10 prosent ytelsesordning.

Arbeidsgiver setter innskuddssatsene som andel av lønn, og maksimal innskuddssats er 7 prosent for lønn opp til 7,1 G og 25,1 prosent for lønn mellom 7,1 G og 12 G. For lønn opp til 7,1 G har de fleste en innskuddssats mellom 2 og 5 prosent. Hvilken pensjon en gitt innskuddsordning vil gi avhenger av innskuddssatsen, inntektsnivå, opptjeningstid, utbetalingstid og avkastning.

AFP-ordningen i privat sektor ble fra 2011 lagt om til et påslag til folketrygdens alderspensjon. Omtrent halvparten av arbeidstakerne er omfattet av AFP, og retten til AFP utløses først fra 62 år gitt at visse kriterier er oppfylt. AFP-dekningen er størst i bedrifter med mange ansatte, og den høyeste dekningen finnes innen næringene olje og gass og industri. En analyse som følger et gitt årskull de siste årene før de kan ta ut AFP, viste at 18 prosent mistet retten til AFP enten fordi bedriften ikke lenger var en AFP-bedrift eller at personene ikke lenger var ansatt i en AFP-bedrift. Personer som arbeider etter 62 år og tar ut alderspensjon

---

¹ Pensjonspolitisk arbeidsgruppe underlagt Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd ble opprettet i forbindelse med tariffoppgjøret i 2008, se vedlegg 1 for sammensetning og virksomhet i 2015 og vedlegg 2 om bakgrunn og mandat.

fra folketrygden og AFP, vil få høy inntekt i noen år. Fallet i inntekt når en slutter i arbeid vil kunne bli svært stort, særlig som følge av at arbeidsinntekten faller bort, men også ved at AFP-ytelsen reduseres etter 67 år.

I utgangspunktet skulle man forvente at bedriftene ville ta hensyn til AFP i tilpasningen av tjenestepensjonsordninger, men en analyse indikerer at AFP ikke har hatt betydning for omleggingen av tjenestepensjonsordningene. Resultatene tyder på at det er behovet for overgang fra ytelses- til innskuddsordninger som er avgjørende. Analysen indikerer videre at det er betydelige forskjeller i pensjonsordningene mellom bedrifter med og uten AFP. Når bedriftene med AFP også har tjenestepensjon med høy kompensasjon, blir forskjellene i pensjonsordningene store.

Kapittel 3 omhandler pensjonsordninger i offentlig sektor. Antallet mottakere av pensjon fra SPK og KLP har økt mye i perioden 2010–2015, særlig antallet mottakere av alderspensjon. Antallet mottakere av uførepensjon fra offentlig tjenestepensjon for de over 62 år gikk klart ned når uførereformen trådte i kraft ettersom uføre nå blir overført til alderspensjon ved 67 år mot tidligere 70 år.

Alderspensjon utgjør den klart største utgiftsposten både i SPK og KLP og utgiftene til alderspensjon har økt mye i perioden 2010–2015. Gjennomsnittlig utbetalt pensjon er lavere i KLP enn i SPK for alle pensjonsproduktene. Dette skyldes blant annet at gjennomsnittlig pensjonsgrunnlag er lavere i KLP enn i SPK. Gjennomsnittlig uførepensjon er høyere enn gjennomsnittlig alderspensjon når det korrigeres for utbetalingsgrad. Dette skyldes medregning av tjenestetid fram til aldersgrensen for uføre, slik at uføre typisk har lenger beregnet tjenestetid enn alderspensjonistene.

Selv om antallet mottakere av pensjon har økt en god del i perioden, så har avgangsmønstret gått i retning av mindre tidligpensjonering – både i staten og i kommunene. Særlig andelen som tar ut AFP fra 62 og 63 år har falt i perioden. Uføreandelene blant den eldre befolkningen med offentlig tjenestepensjon har også gått ned i perioden.

Blant de med særaldersgrense i SPK, har et klart flertall en aldersgrense på 60 år. Blant disse tar en god del ut pensjon tre år før aldersgrensen etter 85-årsregelen, men en betydelig andel tar også ut pensjon etter aldersgrensen. Blant de med aldersgrense 65 år i SPK tar et klart flertall ut pensjon ved aldersgrensen. Blant de med særaldersgrense i KLP har et klart flertall aldersgrense på 65 år og et klart flertall tar ut pensjon ved denne særaldersgrensen. I pensjonsordningen for sykepleiere tar flertallet ut pensjon tre år før aldersgrensen (62 år).

Kapittel 4 omhandler yrkesaktivitet blant den eldre delen av befolkningen. Ett av hovedmålene med pensjonsreformen var å få flere til å stå lenger i arbeid. Samtidig innebærer de fleksible og nøytrale uttaksreglene i folketrygdens alderspensjon, ny AFP i privat sektor og private tjenestepensjonsordninger at det er mulig å fritt kombinere uttak av pensjon med fortsatt yrkesaktivitet og at mottak av pensjon ikke lenger er en klar indikasjon på at man har sluttet i arbeid. I hvilken grad man lykkes med å få flere til å stå lenger i jobb, må derfor vurderes ut fra utviklingen i yrkesaktivitet direkte.

Yrkesaktiviteten blant eldre har steget jevnt de siste årene, også før pensjonsreformen. Det er imidlertid klare tegn på at ny alderspensjon i folketrygden sammen med omleggingen av AFP i privat sektor, førte til en klar vekst i yrkesaktiviteten fra 2010 til 2011, for begge kjønn, alle yrkesgrupper, for alle inntektsnivåer og for alle aldersgrupper. Selv om veksten fra 2010 til 2011 var særlig sterk for den delen av privat sektor som er omfattet av AFP, har det også vært en klar vekst i yrkesaktiviteten i alle deler av økonomien i hele perioden 2010–2015. Også tallene for 2015 viser at nivået ligger langt over nivåene før pensjonsreformen. Tallene for

2015 viser imidlertid en nedgang fra 2014 til 2015 i privat sektor. Dette har trolig sammenheng med konjunkturuomslaget i petroleumsnæringen.

Kapittel 5 omhandler inntektsutviklingen for den eldre befolkningen. For alle over 62 år har realveksten vært på over 40 prosent i de siste ti årene, og veksten har vært klart sterkere enn hos den yngre befolkningen. Økningen i kjøpekraft har vært sterk både blant de med høy og lav inntekt, og særlig for de som kombinerer full jobb og full pensjon, noe som ikke var mulig for ti år siden. God vekst for de med lav inntekt reflekterer trolig økningen i minstepensjonen.

Inntekt per forbruksenhet er klart høyere for par enn for aleneboende, og denne forskjellen har økt de siste årene – særlig blant de over 62 år.

Aldersgruppen over 75 år har høyest andel med lavinntekt, men andelen har falt mye de siste ti årene. Andelen med lavinntekt blant aldersgruppen 62–74 år har også gått ned, men har økt for aldersgruppen under 40 år.

Både finanskapital og nettoformue øker med alder opp til 71 år. En sammenligning av ulike årskull indikerer at gjeld reduseres med alder, men øker over tid for en gitt aldersgruppe.

Kapittel 6 redegjør for mobilitetsbarrierer i dagens pensjonssystem, og belyser mobiliteten til eldre arbeidstakere. OECDs tall viser at Norge ligger på gjennomsnittet for OECD når det gjelder mobilitet i aldersgruppen 50–64 år. For aldersgruppen under 50 år har Norge klart høyere mobilitet enn OECD snittet. Dette kan være en indikasjon på at eldre arbeidstakere rammes av innlåsningsmekanismer. Andelen jobbskifter mellom virksomheter har vært nokså stabil de siste årene, både for yngre og eldre arbeidstakere.

Dersom vi ser på mobilitet separat for sektorer avhengig av hvilken AFP tilknytning de har, viser tallene at mobiliteten faller nokså jevnt med alder i alle sektorer, uavhengig av AFP tilknytning. Blant de få som bytter jobb etter 50 år, bytter flertallet til en jobb innenfor samme sektor. Dette gjelder særlig i offentlig sektor.

Kapittel 7 omhandler levealder og uttak av pensjon før 67 år. Statistisk sentralbyrå har på oppdrag fra Arbeids- og sosialdepartementet studert hvorvidt det er noen sammenheng mellom uttak av pensjon og sysselsetting etter 62 år i ulike yrker og forventet levealder.

Studien viser at det er svært vanlig, særlig blant menn, å ta ut 100 prosent alderspensjon og samtidig fortsette som yrkesaktiv, uten at en finner noen sammenheng med forventet levealder. Blant kvinner er bildet mer sammensatt. Det er en tendens til at kvinner i yrker med høyest levealder har størst tilbøyelighet til å ta ut pensjon tidlig og samtidig fortsette som yrkesaktiv. De som på grunn av manglende opptjening blir tvunget til å utsette uttaket av alderspensjon til 67 år, er også de som har lavest forventet gjenstående levetid.

1 Alderspensjon og uføretrygd fra folketrygden

1.1 Innledning

I dette kapittelet presenteres utviklingstrekk for alderspensjon og uføretrygd fra folketrygden. Det gis en omtale av utviklingen i antall mottakere av alderspensjon. Det gjøres nærmere rede for alderspensjonister under 67 år, inkludert omtaler av gjennomsnittlig pensjon, gjennomsnittlig uttaksgrad og muligheten til å ta ut alderspensjon mellom 62 og 66 år. Det gjøres rede for uttak av alderspensjon etter 67 år. Videre vises utgifter knyttet til alderspensjon fra folketrygden, utgiftsvirkninger av pensjonsreformen og endring av gjennomsnittlig alderspensjon i realverdi. Avslutningsvis omtales antall mottakere av uføretrygd, gjennomsnittlig utbetalingsgrad og gjennomsnittlig uføretrygd.

1.2 Mottakere av alderspensjon

Ved utgangen av 2015 var det om lag 868 000 personer som mottok alderspensjon fra folketrygden, en økning på nesten 31 000, eller fire prosent, fra utgangen av 2014. Det har vært en sterk vekst i antall mottakere av alderspensjon siden pensjonsreformen trådte i kraft i 2011 og frem til 2015, men den årlige veksten avtok fra 8,3 prosent i 2011 til 3,7 prosent i 2015.

Lavere vekst i samlet antall mottakere av alderspensjon i 2015 sammenliknet med 2014 skyldes i sin helhet at færre starter uttaket ved 67 år. Det er to grunner til dette: Færre 67-åringer i befolkningen sammenliknet med 2014 og at en høyere andel allerede har tatt ut pensjon før fylte 67 år. I alt 88 800 personer i alder 62-66 år mottok alderspensjon i 2015, noe som tilsvarer 31,2 prosent av befolkningen i denne aldersgruppen. Denne andelen var til sammenligning 12,5 prosent første året etter pensjonsreformen trådte i kraft.

Mange benyttet seg av muligheten til å ta ut alderspensjon før 67 år i de første årene etter pensjonsreformen. Den største veksten i antall mottakere i de første årene fra 2011 var i alder 62 til 66 år, mens fra 2013 har den største veksten vært i alderen 67 år og eldre. Av alle nye mottakere av alderspensjon i 2011, utgjorde personer mellom 62 og 66 år en andel på 65 prosent. I 2015 var den tilsvarende andelen redusert til 24 prosent.

Tabell 1.1 Antall mottakere av alderspensjon, 2009–2015 (per 31.12)

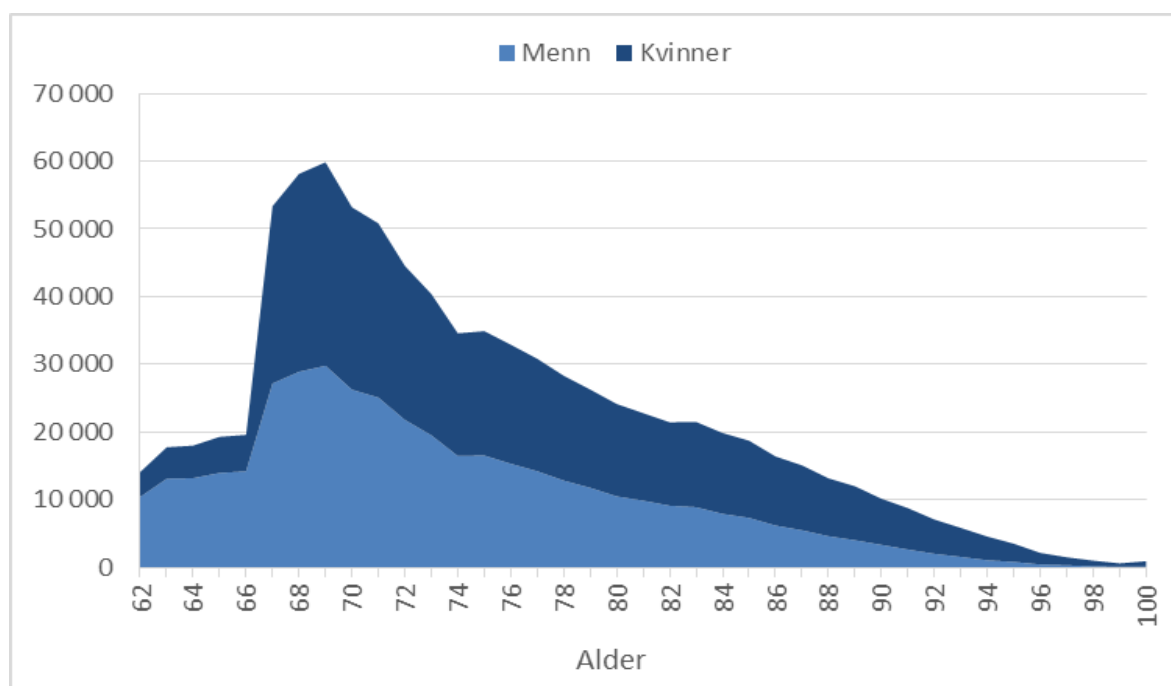
År	Antall mottakere av alderspensjon	Vekst i antall (netto)	Vekst i prosent	Antall mottakere av alderspensjon under 67 år	Vekst i antall (netto)	Vekst i prosent
2009	650 855	8 040	1,3			
2010	663 799	12 944	2,0			
2011	718 667	54 868	8,3	35 845	35 845	
2012	760 025	41 358	5,8	56 943	21 098	58,9
2013	800 350	40 325	5,3	70 127	13 184	23,2
2014	837 525	37 175	4,6	81 388	11 261	16,1
2015	868 220	30 695	3,7	88 780	7 392	9,1

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Figur 1.1 viser fordelingen av mottakere av alderspensjon etter alder og kjønn i 2015. Mens 10 prosent av mottakerne i 2015 var under 67 år, var 50 prosent i aldersgruppen 67 til 75 år, og antallet reduseres deretter gradvis mot 100 år.

Av de som mottar alderspensjon under 67 år er menn i klart flertall, men andelen kvinner har økt over tid. I 2011 var vel 80 prosent av mottakerne av alderspensjon i aldersgruppen 62–66 år menn, mot vel 70 prosent i 2015. I aldersgruppen 67 til og med 70 år var det om lag like mange kvinner og menn. Den sterke økningen i andelen kvinner ved 67 år har sammenheng med at svært mange kvinner tar ut alderspensjon fra 67 år. En annen forklaring er at uføretrygdde blir overført til alderspensjon ved 67 år og minstepensjonen kan tas ut ved 67 år, og i begge disse gruppene er det en overvekt av kvinner. Høyere gjennomsnittlig levealder for kvinner gir en jevnt stigende kvinneandel for økt alder, og i aldersgruppen 95 år og eldre er over 80 prosent kvinner.

Figur 1.1 Mottakere av alderspensjon fordelt etter alder, 2015

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Det var 143 400 minstepensjonister i 2015, noe som tilsvarer 16,5 prosent av alderspensjonistene, jf. tabell 1.2 nedenfor. Andelen med minstepensjon er redusert fra 2012 til 2015. Uttak av alderspensjon fra 62 år har isolert sett bidratt til en lavere andel med minstepensjon, siden bare de med tilstrekkelig høy opptjening av alderspensjon kan ta ut alderspensjon før 67 år. Andelen med minstepensjon er vesentlig høyere for kvinner enn for menn selv om bedre pensjonsopptjening blant kvinner til at kvinneandelen gradvis reduseres over tid.

Tabell 1.2 Minstepensjonister i prosent av alderspensjonister, 2012–2015 (per 31.12)

	2012	2013	2014	2015
Kvinner	35,6	32,8	29,9	27,7
Menn	5,8	5,2	4,8	4,4
Totalt	21,7	19,7	17,9	16,5

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

1.2.2 Nærmere om mottakere av alderspensjon under 67 år

Målt som andel av befolkningen 62–66 år tok 31 prosent ut alderspensjon i 2015. Andelen har økt fra 2011 til 2015, jf. tabell 1.3 nedenfor. Økningen har imidlertid avtatt over tid, noe som kan forklares ved at flere årskull i det første året av pensjonsreformen fikk mulighet til å ta ut alderspensjon fra 62 år. Dette kommer også til uttrykk ved at andelen mottakere av alderspensjon i alder 62–66 år økte med alder i 2015, mens det motsatte var tilfellet i 2011.

Tabell 1.3 Antall mottakere av alderspensjon 62–66 år i prosent av befolkningen, 2011–2015 (per 31.12)

Alder	2011	2012	2013	2014	2015
62	16,9	21,4	23,9	25,6	25,6
63	13,0	25,0	27,4	29,6	30,4
64	11,2	19,3	29,2	31,2	32,2
65	11,3	17,2	23,3	32,6	33,6
66	10,1	16,1	20,1	25,6	34,0
Sum	12,5	19,7	24,8	28,9	31,2

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Merknad: Andelen med alderspensjon måles som antall innenlandsboende med alderspensjon som andel av befolkningen.

Selv om en kan velge å ta ut gradert alderspensjon, velger de fleste å ta ut 100 pst. alderspensjon, og de fleste gjør dette fra 62 år, jf. tabell 1.4 nedenfor. Gjennomsnittlig uttaksgrad blant de som tok ut alderspensjon før 67 år i 2015 var 91 prosent, og den var litt høyere blant menn enn blant kvinner.

Gjennomsnittlig alderspensjon på alle alderstrinn er betydelig høyere for menn enn for kvinner. Nøytralt fleksibelt uttak innebærer at årlig pensjon generelt sett øker med senere uttak, og en kunne ut fra dette forvente lavere alderspensjon når den tas ut ved 62 år. Imidlertid er det ingen entydig økning i gjennomsnittlig pensjon med alder. Det kan tyde på at gjennomsnittlig pensjonsopptjening er høyere for de som tar ut ved 62 år enn for de som tar ut fra 63 til 65 år.

Tabell 1.4 Nye mottakere av alderspensjon 62–66 år, gjennomsnittlig uttaksgrad, gjennomsnittlig alderspensjon og gjennomsnittlig alderspensjon korrigert for uttaksgrad, 2015

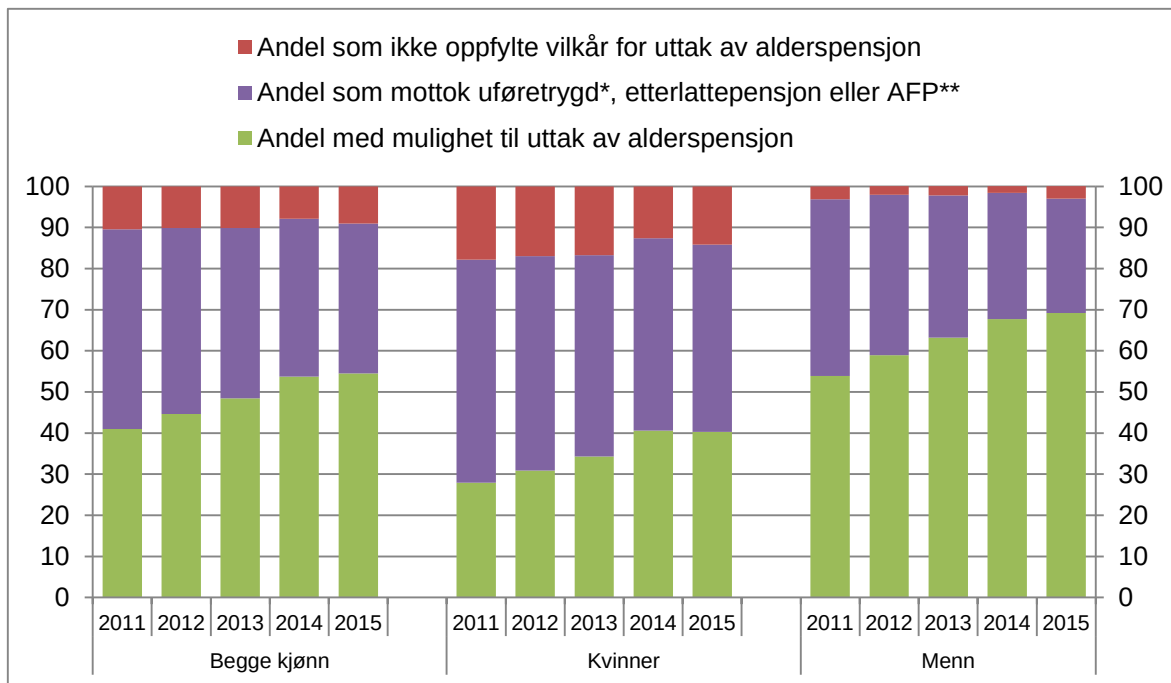
	Alder	Antall	Gjennomsnittlig uttaksgrad (%)	Gjennomsnittlig pensjon (Kr)	Gj.snittlig pensjon korrigert for grad (Kr)
Kvinner	62	4 656	86,5	165 434	187 898
	63	1 018	84,6	161 033	187 175
	64	791	84,5	167 208	194 492
	65	1 075	86,9	167 447	189 254
	66	634	88,8	186 725	206 945
	62–66	8 174	86,3	166 974	190 102
Menn	62	12 557	94,4	208 437	220 393
	63	1 622	88,8	198 076	221 300
	64	1 173	89,9	209 643	232 004
	65	1 288	91,3	195 945	212 798
	66	800	92,7	225 986	240 758
	62–66	17 440	93,3	207 437	221 631
Totalt	62	17 213	92,3	196 805	211 603
	63	2 640	87,2	183 792	208 141
	64	1 964	87,8	192 552	216 896
	65	2 363	89,3	182 981	202 087
	66	1 434	90,9	208 628	225 809
	62–66	25 614	91,1	194 524	211 570

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Vel halvparten av befolkningen i alderen 62–66 år kunne ta ut minst 20 prosent alderspensjon ved utgangen av 2015, jf. figur 1.2 nedenfor. For de som ikke kan ta ut alderspensjon er den viktigste årsaken at de allerede mottar pensjon fra andre ordninger, særlig uføretrygd. Uttak av alderspensjon i folketrygden kan ikke kombineres med offentlig AFP, gammel privat AFP (utfaset fra 2015), etterlattepensjon eller uføretrygd. I tillegg er det en del som har for lav opptjening til å kunne ta ut alderspensjon før 67 år. En del av de som har for lav opptjening til å kunne ta ut alderspensjon fra folketrygden kan ha mulighet til å ta ut offentlig AFP eller pensjon med særaldersgrense.

En økende andel av befolkningen kunne i perioden 2011 til 2015 ta ut alderspensjon fra folketrygden. Det skyldes særlig at andelen som mottar uføretrygd og gammel AFP i privat sektor er redusert fra 2011 til 2015. Langt flere menn enn kvinner har mulighet til å ta ut fleksibel alderspensjon. Dette har sammenheng med at flere kvinner enn menn mottar pensjon fra andre ordninger som uføretrygd, og at flere kvinner enn menn har for lav opptjening til å kunne ta ut fleksibel alderspensjon.

Figur 1.2 Andel av befolkningen 62–66 år som hadde muligheten til uttak av alderspensjon, som allerede mottok uføretrygd*, etterlattepensjon eller AFP**, og som ikke oppfylte vilkår for uttak av alderspensjon***. Prosent

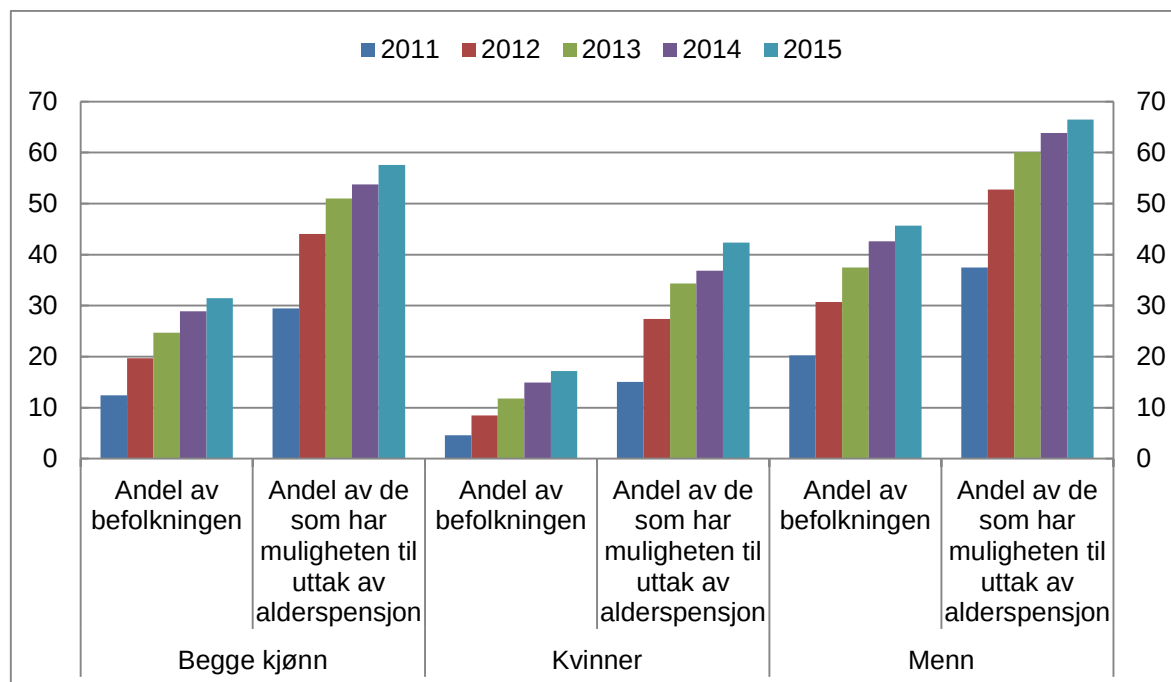
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

* Inkluderer bare personer som mottok over 80 prosent uføretrygd, siden uføretrygd med lavere grad kan kombineres med uttak av alderspensjon, ** Offentlig AFP eller gammel privat AFP, *** Personer som ikke hadde tilstrekkelig høy pensjonsopptjening til uttak av 20 prosent alderspensjon

I 2015 hadde som nevnt vel 31 prosent av befolkningen i alderen 62–66 år tatt ut alderspensjon. Av dem som hadde mulighet til å ta ut alderspensjon før 67 år så er det nær 60 prosent som gjorde det, jf. figur 1.3 nedenfor. Antall mottakere av alderspensjon under 67 år har økt i årene 2011 til 2015 – både som andel av befolkningen og som andel av de som har mulighet til å ta ut alderspensjon. Det er en klar overvekt av menn som tar ut alderspensjon tidlig, også når en korrejerer for at flere menn enn kvinner har mulighet til å ta ut alderspensjon².

² Tabell A.2–A.4 i vedlegg 3 viser hvor mange som har tatt ut alderspensjon på ulike alderstrinn under 67 år som andel av hvor mange som er anslått å kunne ta ut alderspensjon, fordelt på henholdsvis kvinner, menn og totalt. I tabell A.5–A.7 er det gitt en nærmere oversikt over hvem som ikke oppfyller vilkårene fordelt på næring og yrke.

Figur 1.3 Mottakere av alderspensjon 62–66 år som andel av befolkningen* og som andel av de som har muligheten til uttak av alderspensjon**, etter kjønn. Prosent

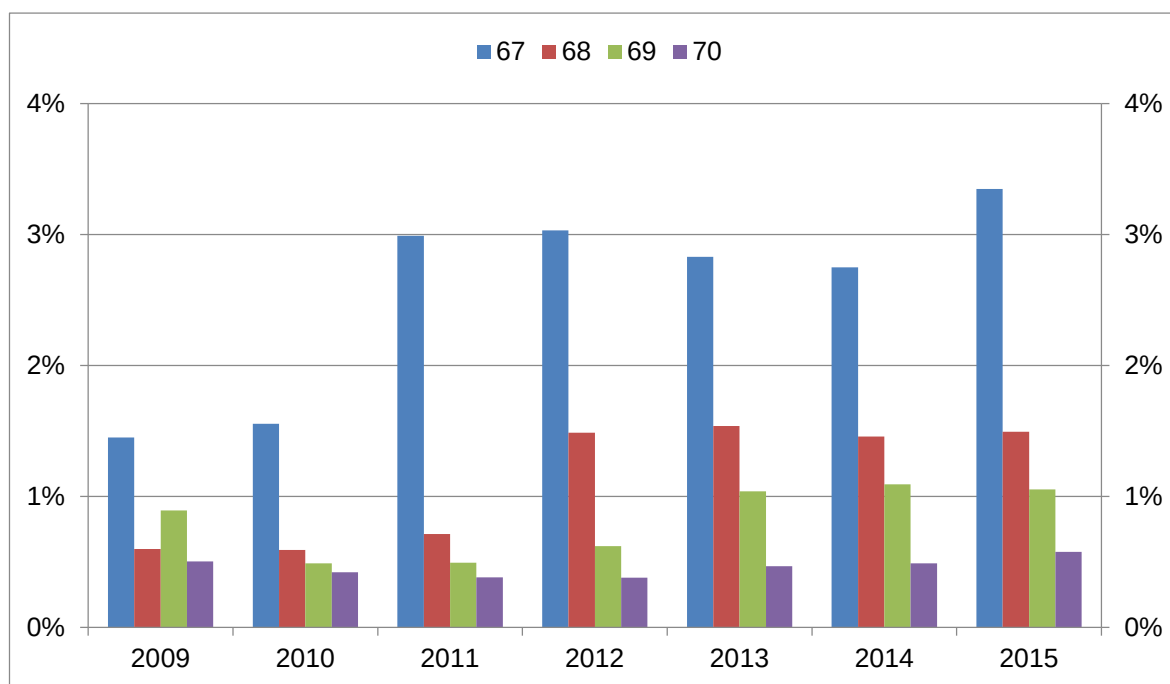
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

* 62-åringene er kun medregnet fra måneden etter fylte 62 år, ** Oppfyller vilkårene for uttak av minst 20 prosent alderspensjon

1.2.3 Nærmere om mottakere av alderspensjon fra 67 år

Pensjonsreformen gir også anledning til å utsette uttaket av alderspensjon til etter 67 år og dermed øke den årlige pensjonen. Andelen mottakere av alderspensjon i alderen 67 til og med 69 år som ikke har tatt ut alderspensjon økte etter pensjonsreformen trådte i kraft, men har deretter holdt seg relativt stabile, se figur 1.4 nedenfor. Imidlertid er det relativt få som utsetter uttaket av alderspensjon til etter 67 år, og andelen er noe høyere blant menn enn kvinner.

Figur 1.4 Andelen i alderen 67–70 år som ikke har tatt ut alderspensjon. Prosent

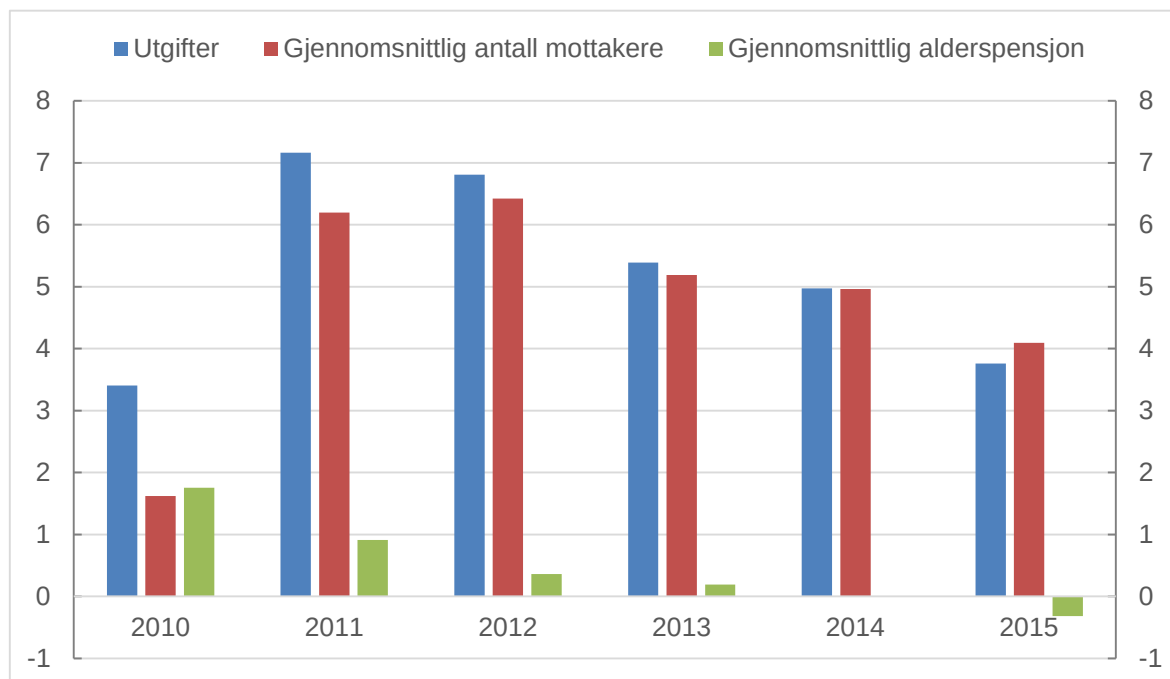
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

1.3 Utgifter til alderspensjon og gjennomsnittlig alderspensjon

Folketrygdens utgifter til alderspensjon har økt betydelig i de senere årene, men veksten har avtatt etter 2011, se figur 1.5 nedenfor. Veksten skyldes særlig at det har blitt flere mottakere av alderspensjon. Gjennomsnittlig pensjon økte svakt i årene fra 2010 til 2014, men ble noe redusert i 2015.³

³ Mer detaljerte tall over utgiftsutviklingen er gitt i tabell A.1 i vedlegg 4.

Figur 1.5 Vekst i utgifter til alderspensjon, antall mottakere og gjennomsnittlig alderspensjon. Utgiftene og gjennomsnittlig pensjon målt i fast G. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

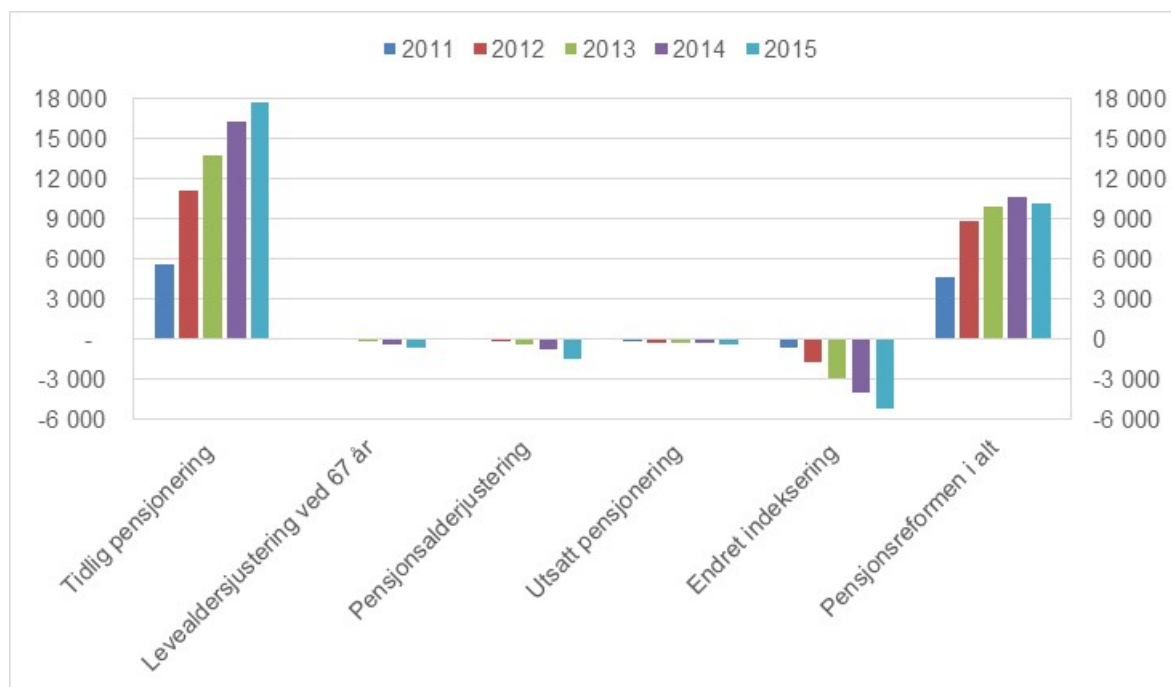
Arbeids- og velferdsdirektoratet har anslått virkninger av pensjonsreformen på folketrygdens utgifter til alderspensjon samlet og fordelt på ulike komponenter, jf. figur 1.6 nedenfor. I figuren er de ulike komponentene definert som følger:

- Tidlig pensjonering er samlede utgifter til mottakere av alderspensjon i alder 62–66 år.
- Pensjonsalderjustering er innsparingen for mottakere av alderspensjon over 67 år som tok ut pensjon før 67 år og dermed fikk lavere årlig pensjon.
- Levealdersjustering er innsparingen for pensjonister over 67 år som følge av levealdersjusteringen forutsatt uttak av alderspensjon ved 67 år. Anslaget omfatter også skjermingstillegget for tidligere uføre mottakere av alderspensjon som isolert sett bidrar til å redusere innsparingen.
- Utsatt pensjonering er innsparing som følger av økningen i antall personer som tar ut alderspensjon etter 67 år.
- Endret indeksering er innsparing som følge av at alle mottakere av alderspensjon fra 2011 får sine løpende pensjoner justert med gjennomsnittlig lønnsvekst fratrasket med 0,75 prosent, sammenliknet med om alderspensjonen hadde vært regulert med lønnsveksten.

Utgiftene til alderspensjon fra folketrygden på grunn av tidlig uttak av alderspensjon har økt gradvis fra 2011, og utgjorde i 2015 om lag 18 milliarder kroner. Pensjonsreformen har dermed bidratt til økte utgifter til alderspensjon på kort sikt. Økningen er likevel lavere enn 18 milliarder kroner, særlig som følge av innsparinger knyttet til ny regulering av pensjon under utbetaling. Det er også enkelte innsparinger knyttet til pensjonsalderjustering, levealdersjustering og utsatt pensjonering. Samlet har reformen anslagsvis bidratt til å øke utgiftene til alderspensjon i folketrygden med vel 10 mrd. kroner i 2015. Innsparings-

elementene i pensjonsreformen vil få økende betydning over tid, og 2015 er det første året hvor veksten i utgiftene er anslått å bli lavere med pensjonsreformen enn den ville vært uten pensjonsreformen. Først i 2020 anslår Arbeids- og velferdsdirektoratet at utgiftene til alderspensjon vil være lavere enn de ville vært uten reformen.

Figur 1.6 Utgiftsvirkning av pensjonsreformen målt i fast G. Millioner kroner.
G = 90 068 kroner

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Alderspensjon fra folketrygden reguleres årlig med virkning fra 1. mai. Tabell 1.5 viser utviklingen i realverdi av alderspensjon på årsbasis målt på ulike måter og for ulike grupper. Øverst i tabellen gjengis utviklingen i lønnsvekst, G-vekst og prisvekst (KPI). G skal følge lønnsveksten over tid, men kan i de enkelte år avvike som følge av at en i trygdeoppgjørene baserer seg på et anslag på lønnsveksten i inneværende år. G korrigeres da i de årlige trygdeoppgjørene for avvik mellom anslått og faktisk lønnsvekst de siste to årene.

Tabell 1.5 Anslag for endring i realverdi av pensjonen for alderspensjonister i perioden 2011–2015. Prosent

	2011	2012	2013	2014	2015	2011-2015
Nominell lønnsvekst	4,2	4,0	3,9	3,1	2,8	3,6
Nominell vekst i gjennomsnittlig G	4,4	4,0	3,8	3,7	2,5	3,7
Prisvekst (KPI)	1,2	0,8	2,1	2,0	2,1	1,6
Gjennomsnittlig alderspensjon						
Nominell vekst	5,4	4,4	4,0	3,7	2,1	3,9
Realvekst deflatert med G	0,9	0,4	0,2	0,0	-0,3	0,2
Realvekst deflatert med KPI	4,1	3,6	1,8	1,7	0,0	2,2
Den enkelte alderspensjonist						
Nominell vekst	3,9	3,2	3,0	2,9	1,7	2,9
Realvekst deflatert med G	-0,5	-0,8	-0,8	-0,8	-0,8	-0,7
Realvekst deflatert med KPI	2,7	2,4	0,9	0,9	-0,4	1,3
Minstepensjon for enslige						
Nominell vekst	4,6	3,5	3,2	3,2	2,0	3,3
Realvekst deflatert med G	0,2	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,4
Realvekst deflatert med KPI	3,3	2,7	1,1	1,2	-0,1	1,6

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet og Statistisk sentralbyrå

Som det framgår av tabellen var reallønnsveksten svært god i årene 2011 og 2012 på rundt 3 prosent, mens den falt til 0,7 prosent i 2015.

Gjennomsnittlig alderspensjon hadde også en svært sterk realvekst i 2011 og 2012 på rundt 4 prosent, mens det ikke var noen realvekst i 2015. Gjennomsnittlig alderspensjon har historisk normalt økt mer enn G ved at pensjonister med høy opptjening har kommet til og erstattet pensjonister med lav opptjening som har falt fra. I de siste årene har denne effekten blitt svakere ved at mange har tatt ut pensjon fra 62 år, og dermed har fått lavere årlig pensjon. I tillegg bidrar de nye reglene for regulering av pensjon fra 2011 og levealdersjusteringen til en svakere utvikling i gjennomsnittlig pensjon målt i fast G.

Den enkelte alderspensjonist har de siste årene fått sin pensjon regulert med G, og deretter fratrasket 0,75 prosent. I årene 2011 og 2012 ga dette en svært god kjøpekraftsutvikling som følge av høy reallønnsvekst, mens kjøpekraftsutviklingen ble svakt negativ i 2015.

Minstepensjonen har de siste årene blitt justert med G og deretter justert for effekten av levealdersjusteringen ved 67 år. Effekten av levealdersjusteringen har de siste årene gitt et fratrekk i pensjonen på 0,5 prosent per år. De med minstepensjon har dermed hatt en litt bedre kjøpekraftsutvikling enn alderspensjonister med høyere pensjon.

Det er siden 2011 gjennomført lettelser i personbeskatningen som også har kommet mottakerne av alderspensjon til gode, og som har bidratt til en bedre utvikling i pensjonistenes kjøpekraft enn det som følger av utviklingen i pensjonistenes realinntekt som følge av den ordinære reguleringen av pensjoner.

1.4 Mottakere av uføretrygd og gjennomsnittlig uføretrygd

I desember 2015 mottok 30 prosent i aldersgruppen 62-66 år uføretrygd, noe som er 4 prosent færre enn i 2011, jf. tabell 1.6 nedenfor. Andelen var høyere blant kvinner enn menn – 36 prosent av kvinnene og 24 prosent av mennene i aldersgruppen 62-66 år mottok i 2015 uføretrygd. Andelen uføre øker med alderen. Mens 27 prosent av 62-åringen mottok uføretrygd, mottok 34 prosent av 66-åringene uføretrygd i 2015.

Tabell 1.6 Antall mottakere av uføretrygd i prosent av befolkningen, 2011–2015 (per 31.12)

Alder	2011	2012	2013	2014	2015
62	29,8	28,8	27,3	26,6	26,5
63	32,3	31,0	29,7	28,6	28,0
64	34,6	33,2	32,0	30,8	29,7
65	36,5	35,6	34,0	33,0	31,9
66	37,7	37,0	36,0	34,5	33,5
Totalt 62-66 år	34,2	33,3	32,0	30,8	29,9

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Nye mottakere av uføretrygd mellom 62 og 66 år hadde i 2015 en gjennomsnittlig utbetalingsgrad på vel 90 prosent, jf. tabell 1.7 nedenfor. Uføretrygdene har fra 2015 fastsatt to ulike grader, uføregrad og utbetalingsgrad. Uføregraden blir fastsatt i egne vedtak og ligger i stor grad fast, mens utbetalingsgraden varierer ut fra hvor mye den enkelte er i arbeid. Utbetalingsgraden reflekterer avkortingen av uføretrygden mot inntekt.

Gjennomsnittlig uføretrygd i 2015 var 238 000 kroner, eller 263 000 kroner hvis en korrejerer for utbetalingsgraden. Den gjennomsnittlige uføretrygden er om lag lik for de ulike årskullene.

Tabell 1.7 Nye mottakere av uføretrygd 62–66 år, gjennomsnittlig utbetalingsgrad, gjennomsnittlig uføretrygd, og gjennomsnittlig uføretrygd korrigert for grad, 2015

Alder	Antall	Gjennomsnittlig utbetalingsgrad (%)	Gjennomsnittlig uføretrygd (Kr)	Gjennomsnittlig uføretrygd korrigert for grad (Kr)
62	1 244	89,7	241 079	267 562
63	1 098	89,9	236 945	261 557
64	962	91,1	240 379	263 894
65	951	88,9	231 646	258 148
66	575	93,6	242 773	259 420
Sum	4 830	90,3	238 344	262 643

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

2 Pensjonsordninger i privat sektor

2.1 Tjenestepensjon i privat sektor

2.1.1 Innledning

Lov om *obligatorisk tjenestepensjon* (OTP) trådte i kraft 1. januar 2006. Loven innebærer at alle arbeidsgivere må ha en tjenestepensjonsordning for sine ansatte, og ordningen må tilfredsstille visse minstekrav. Loven gjelder ikke arbeidsgivere som har pensjonsordning i henhold til lov eller tariffavtale for statlig eller kommunalt ansatte.

Det har vært to hovedtyper av kollektive tjenestepensjonsordninger i privat sektor: ytelsesordninger etter lov om foretakspensjon og innskuddsordninger etter lov om innskuddspensjon. Innskuddsordninger ble først lovregulert og gitt skattefavourisering fra 2001, og ytelsesordningene har derfor tradisjonelt vært helt dominerende i markedet for privat tjenestepensjon.

I en *ytelsesordning* er pensjonsnivået definert i pensjonsavtalen («pensjonsplanen»). Ytelsesordningene er nettoordninger, men framstilles ofte som bruttoordninger fordi pensjonsnivået i pensjonsavtalen gjelder samlet pensjon fra folketrygden og tjenestepensjonsordningen. Typisk gir ytelsesordningene et nivå for samlet pensjon på for eksempel 66 prosent av sluttlønnen etter 30 års opptjening. Det gjøres et sjablongmessig fradrag for alderspensjon fra folketrygden («beregnet folketrygd»), og faktisk samlet pensjon kan derfor avvike fra nivået i pensjonsavtalen.⁴ Nivået i pensjonsavtalen er derfor et ambisjonsnivå. Det rettslige avtaleforholdet i pensjonsordningen omfatter en selvstendig ytelse, og faktisk samlet pensjon kan derfor være høyere eller lavere enn nivået i pensjonsavtalen. Pensjonsnivået i pensjonsplanen i de private ordningene gjelder ved uttak fra en bestemt alder («opptjeningsalder»), gjerne 67 år, men pensjonen kan tas ut fleksibelt fra 62 år. Pensjonen omregnes da i henhold til endret forventet utbetalingstid.

I en *innskuddsordning* er et årlig innskudd definert i pensjonsavtalen, normalt som en prosentandel av den enkeltes lønn. Den årlige avkastningen legges til innskuddene, og samlet oppspart kapital omregnes til – og utbetales som – en årlig pensjon ved uttak. Innskuddsordningene utbetaler pensjon i en tidsbegrenset periode med mindre det er avtalt konvertering til en livsvarig ytelse (pensjonsforsikring) ved uttak. Pensjonen kan tas ut fleksibelt fra 62 år, og den må utbetales over minst 10 år og minst til fylte 77 år.

Det er flere viktige forskjeller mellom innskudds- og ytelsesordninger. Arbeidstakerne har gjerne lagt vekt på at risikoen er fordelt på ulik måte: I ytelsesordningene har arbeidstakerne stor grad av sikkerhet for hva pensjonen vil bli, mens bedriftene har usikre framtidige kostnader knyttet til ordningene og pensjonsleverandørene har risiko blant annet knyttet til utviklingen i levealderen. I innskuddsordningene har arbeidstakerne all risiko, blant annet ved at størrelsen på den oppsparte kapitalen avhenger av den usikre avkastningen. Men avkastningen i kapitalmarkedet vil over lengre perioder normalt være høyere enn lønnsveksten.

En annen forskjell mellom ytelses- og innskuddsordninger er at innskuddsordningene er rene spareordninger, mens ytelsesordningene har forsikringselementer: I innskuddsordningene tilfaller den oppsparte kapitalen normalt arvingene ved dødsfall, mens den i ytelsesordningene tilfaller forsikringskollektivet, altså de andre medlemmene av ordningen (dødelighetsarv).

---

⁴ I beregnet folketrygd legges det til grunn full opptjeningstid i folketrygden med inntekt lik sluttlønnen i tjenestepensjonsordningen.

Dette trekker isolert sett i retning av at de nødvendige premiene for å nå et gitt årlig pensjonsnivå er lavere i ytelsesordningene enn i innskuddsordningene. At innskuddsordningene vanligvis utbetaler pensjon i en tidsbegrenset periode trekker i motsatt retning.

Med virkning fra 2014 er det vedtatt en ny *lov om tjenstepensjon*. Tjenstepensjonsloven åpner for et nytt pensjonsprodukt, ofte omtalt som en hybrid fordi den kombinerer elementer fra både ytelses- og innskuddspensjoner. Arbeidsgiver skal hvert år betale et innskudd som er fastsatt i prosent av lønnen til den enkelte, på samme måte som i innskuddsordningene. Innskuddene akkumuleres i en «pensjonsbeholdning», og arbeidsgiver kan velge å garantere at pensjonsbeholdningen årlig skal reguleres i takt med lønnsveksten (alminnelig lønnsvekst eller lønnsveksten i foretaket) eller om den skal tilføres den faktiske avkastningen på pensjonsmidlene. I motsetning til i innskuddsordningene, skal pensjonsbeholdningen tilføres en dødelighetsarv, og utbetalingen av pensjon skal som hovedregel være livsvarig. Omregningen til en årlig pensjon skal ta utgangspunkt i forventet gjenstående levetid på uttakstidspunktet, og utbetalt pensjon skal enten reguleres med faktisk avkastning på pensjonsmidlene eller på samme måte som i folketrygden, dvs. med den alminnelige lønnsveksten fratrullet 0,75 prosent.

De tre ulike pensjonsordningene i privat sektor har således svært ulike karakterer:

- Innskuddsordningene framstår som rent skattefaviserte spareordninger uten forsikringselementer der pensjonen normalt betales ut i en tidsbegrenset periode og der gjenværende midler etter personer som dør tilfaller arvingene.
- Ny tjenstepensjon likner innskuddsordningene i opptjeningsperioden, men pensjonsrettighetene i ny tjenstepensjon kan reguleres med lønnsveksten, det er dødelighetsarv og leverandøren må stille nullgaranti på avkastningen. Ny tjenstepensjon har normalt livsvarige pensjonsutbetalinger med levealdersjustering av pensjonsnivået og det kan være garantert regulering av utbetalte pensjoner.
- Ytelsesordningene har et ambisjonsnivå for samlet pensjon, usikkerhet om framtidige kostnader og krav om balanseføring av forpliktelsene for arbeidsgiverforetaket. Det er ikke innført levealdersjustering, men pensjonen kan tas ut fleksibelt.

2.1.2 Mottakere av private kollektive tjenstepensjon

Ifølge tall fra Finans Norge var det ved utgangen av 2015 registrert 1 245 200 forsikrede med innskuddsordning og 188 300 forsikrede med ytelsesordning⁵. Tallene viser at andelen forsikrede med innskuddspensjon er betydelig: I 2015 var 87 prosent forsikret med innskuddspensjon og 13 prosent med ytelsespensjon. Om man tar hensyn til at det av 188 300 forsikrede med ytelsesordning kun er 144 200 forsikrede der opptjening av alderspensjonsrettigheter inngår, er andelen med ytelsespensjon om lag 10 prosent⁶. Hybridordninger ble først etablert i markedet fra 2015 og ved utgangen av året var det 1 200 forsikrede.

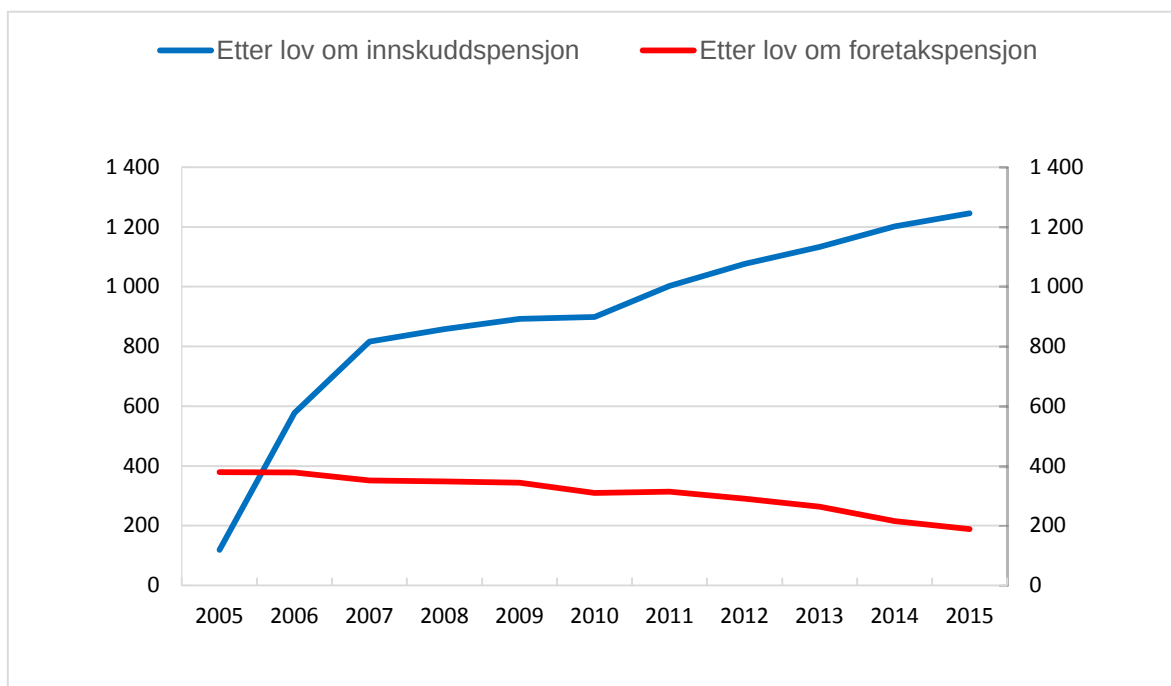
⁵ Statistikken som rapporterer antall forsikrede, vil i hovedsak tilsvare antall arbeidstakere med privat tjenstepensjon, men det er også mulig å være medlem i to tjenstepensjonsordninger samtidig, for eksempel ved to deltidsstillinger.

⁶ Antall forsikrede gjelder pensjoner der pensjonsutbetalingen ikke har startet. Selv om innskuddsbasert tjenstepensjon er et spareprodukt må det for hvert medlem innbetales en årlig premie for innskuddsfritak ved uførhet og Finans Norge omtaler også medlemmer i disse ordningene som forsikrede og det er også begrepet som er benyttet i omtalen her.

Før obligatorisk tjenestepensjon ble innført fra 2006 var ytelsesordninger dominerende selv om lov om innskuddspensjon kom i 2001. Utbredelsen av innskuddspensjon tok først av fra 2006 da lov om obligatorisk tjenestepensjon ble innført. Mens det i 2005 var 380 000 medlemmer i ytelsesordninger mot 120 000 i innskuddsordninger, var antall medlemmer i innskuddsordninger i 2007 820 000 mot 350 000 i ytelsesordninger, se figur 2.1. En tilsvarende utvikling med avvikling av ytelsesordninger framgår også i tall fra Pensjonskasseforeningen som viser at antall arbeidstakere med medlemskap i en privat pensjonskasse i perioden 2006-2014 er redusert fra 135 000 til 53 000 personer.

De vel 800 000 arbeidstakere som i 2006–2007 ble innlemmet i en innskuddsordning, var i all hovedsak ansatt i virksomheter som ikke hadde tjenestepensjonsordning fra før. I tiden fra 2005 og fram til i dag har mange ytelsesordninger blitt avviklet, og erstattet med innskuddsordninger. I tillegg har nyetablerte virksomheter valgt innskuddsordninger. I følge tall fra Finans Norge har 190 000 arbeidstakere i perioden 2005–2015 fått omdannet tjenestepensjonen fra en ytelsesordning til en innskuddsordning. Dette har skjedd enten ved at nyansatte ikke tas inn i ordningen, ved at alle går ut av ordningen eller ved at bare de med få år igjen til pensjonsalder forblir medlemmer i ordningen.

Figur 2.1 Antall forsikrede etter lov om innskuddspensjon og foretakspensjon. 2005-2015

Kilde: Finans Norge

Den betydelige omleggingen fra ytelsesordning til innskuddsordning har igjen resultert i en særlig sterk vekst i antall forsikrede med fripoliser, dvs. rettigheter opparbeidet i tidligere ytelsesordninger. Antall forsikrede med pensjonskapitalbevis har også økt over tid, men ikke like sterkt som veksten i antall forsikrede med fripoliser. Avhengig av hyppighet av jobbskifte, omlegging av ordning osv. vil en og samme person ofte ha flere fripoliser, pensjonskapitalbevis eller en kombinasjon av begge deler.

Oppspart kapital for de forsikrede pensjonsforpliktelsene i privat kollektiv tjenestepensjon var 515 milliarder kroner ved utgangen av 2015. Aktive ytelsesbaserte ordninger utgjorde 134 milliarder kroner, innskuddsbaserte ordninger 98 milliarder kroner og forpliktelser etter

tjenestepensjonsloven 50 milliarder kroner. Fripolisene utgjør 238 milliarder kroner og pensjonskapitalbevis 45 milliarder kroner. I tillegg er 151 milliarder i private pensjonskasser (aktive ytelsesordninger, fripoliser og pensjonister ved utgangen av 2014).

På tross av at innskuddsordningene nå har klart flest aktive medlemmer, er nesten 80 prosent av forsikringsforpliktelsene fortsatt knyttet til ytelsesordningene, medregnet forpliktelsene i private pensjonskasser. Andelen av de samlede forpliktelsene som er knyttet til aktive ytelsesbaserte ordninger har falt fra 40 til 30 prosent de siste to årene, mens fripolisene utgjør om lag 40 prosent av forpliktelsene.

2.1.3 Nivået på de private kollektive tjenestepensjonsordninger

Tjenestepensjonslovene er rammelover som angir maksimale grenser for innskudd eller ytelse for å få skattefavorisering. Finans Norge utarbeider årlig statistikk over hvordan foretakene tilpasser seg med hensyn til innskuddssatser og ytelsesnivå.

Ved utgangen av 2015 var om lag 9 av 10 arbeidstakere i privat sektor dekket av en innskuddspensjonsordning. De maksimale innskuddsgrensene i innskuddspensjonsloven er fra 1. januar 2014 økt fra 5 prosent av lønn mellom 1 G og 6 G og 8 prosent av lønn mellom 6 G og 12 G til 7 prosent av lønn inntil 7,1 G og 25,1 prosent av lønn mellom 7,1 G og 12 G. Det er samtidig gitt anledning til å gi innskudd fra første krone, i stedet for fra 1 G. For øvrig er minstekravet for innskuddspensjonsordninger etter lov om obligatorisk tjenestepensjon (OTP-loven) fortsatt 2 prosent av lønn mellom 1 G og 12 G.

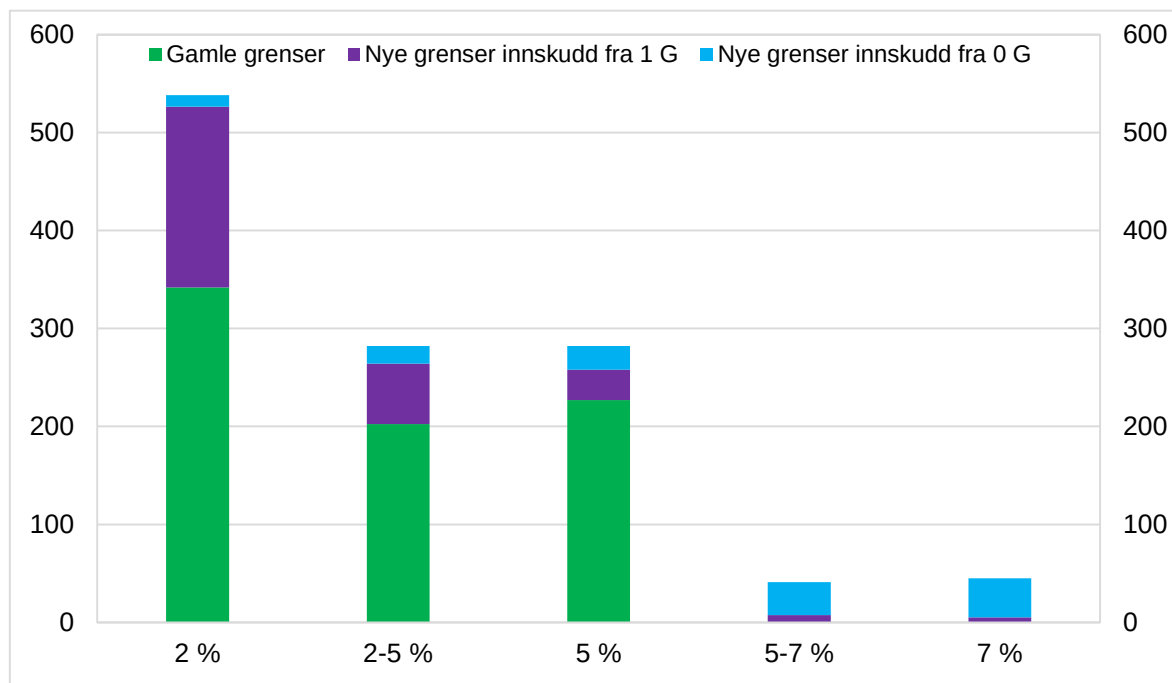
Det er gitt en frist til 31. desember 2016 for eksisterende innskuddspensjonsordninger til å tilpasse ordningene til nye grenser. De ordningene som allerede er compatible med nye grenser og som ikke ønsker å endre ordningen vil bli teknisk overflyttet ved utgangen av 2016.

Finans Norge har innhentet tall på valg av innskuddsprosenter fra leverandører av innskuddspensjon. Til sammen 1 188 300 forsikrede⁷ inngår i datagrunnlaget fra Finans Norge. Figur 2.2 illustrerer hvordan forsikrede med inntekt opp til 6 G (7,1 G etter nye satser) fordeler seg etter nivået på innskuddssatsen i ordningen. Figuren viser situasjonen i dag med både ordninger på gamle og på nye innskuddsgrenser. Fra 2016 vil alle ordninger være tilpasset/overført til nye innskuddssatser.

---

⁷ Antall forsikrede er ikke identisk med antall forsikrede med innskuddsordning i avsnitt 6.1.2, da dataene for nivået på innskuddsprosentene, inngår i et annet tallmateriale. Det er også definisjonsmessige forskjeller, blant annet er ikke innskuddsordninger hvor innskuddet er angitt som en andel av G med.

Figur 2.2 Fordeling av forsikrede med innskuddspensjon opp til 6 G med gamle grenser og 7,1 G med nye grenser. 2015. Antall forsikrede i tusen.

Kilde: Finans Norge

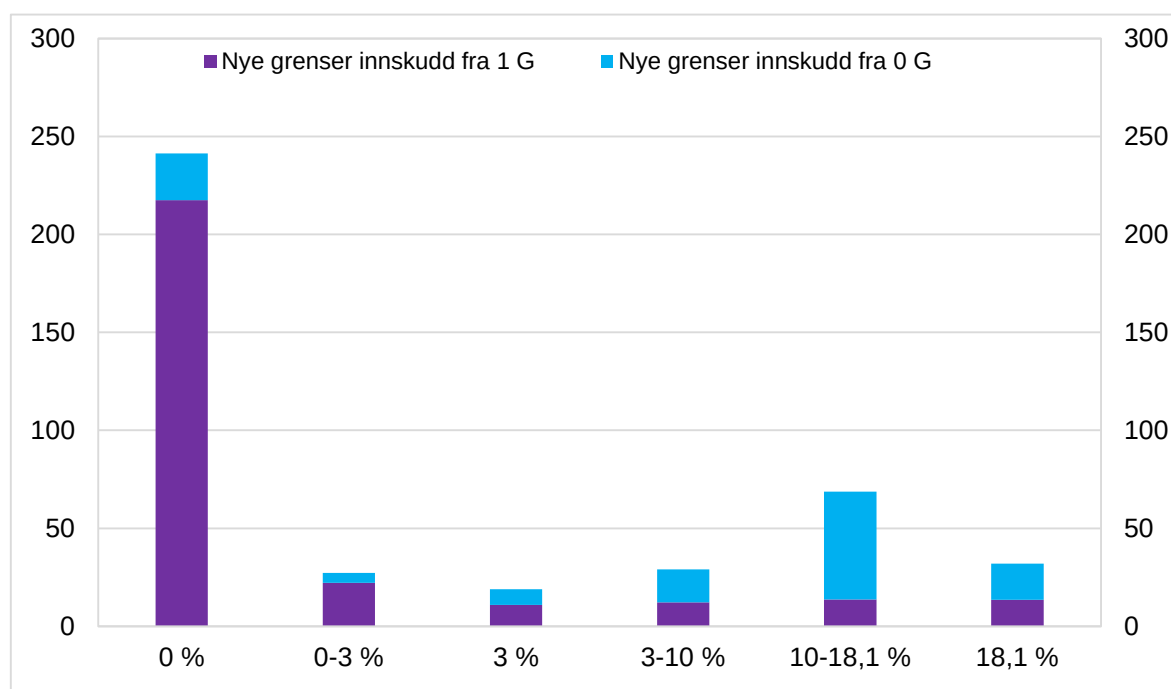
De tre første søylene viser både forsikrede i ordninger med gamle og med nye innskuddsgrenser. I de to siste søylene ligger bare ordninger med nye grenser. Figuren viser at 540 000, dvs. 45 prosent, har en ordning med 2 prosent av innskudd opptil 6 G. 24 prosent (280 000) av de forsikrede har innskuddssatser mellom 2 prosent og 5 prosent og en like stor andel (280 000) har en ordning med 5 prosent innskudd. Videre er 3 prosent (40 000) av de forsikrede i ordninger med nye innskuddsgrenser mellom 5 prosent og 7 prosent og 4 prosent (45 000) av de forsikrede er i en ordning med maksimalt innskudd på 7 prosent for inntekt opp til 7,1 G. I ordninger med innskudd fra 1 G, gir årlig innskudd målt som andel av lønn et noe lavere innskudd enn det prosenten indikerer: for eksempel vil innskuddet være 1,6 prosent målt som andel av en inntekt på 5 G i en to prosent ordning.

De grønne søylene viser antall forsikrede i ordninger med gamle innskuddsgrenser, til sammen 770 000. Av disse var 340 000 forsikrede i ordninger med 2 prosent innskudd, tilsvarende 44 prosent av alle med gamle grenser. Vel ¼ med gamle grenser har innskudd mellom 2 og 5 prosent, mens nærmere 30 prosent har innskudd på 5 prosent opp til 6 G.

De lilla og blå søylene viser antall forsikrede i ordninger med nye innskuddsgrenser, henholdsvis 290 000 med innskudd fra 1 G og 127 000 med innskudd fra første krone. Ved utgangen av 2015 var tre av ti forsikrede i ordninger med nye innskuddsgrenser. Blant disse hadde litt over halvparten av de forsikrede innskudd fra 1 G. Ordninger med sparing fra første krone har gjennomgående høyere satser enn ordninger med sparing fra 1 G. Av ordningene med sparing fra 1 til 6 G (7,1 G med nye grenser), har 93 prosent av de forsikrede en innskuddssats inntil 5 prosent av lønn, og av disse har litt under halvparten en innskuddssats på 2 prosent. Av ordninger med sparing fra 0 G har over halvparten innskuddssatser over 5 prosent. Videre var det i 2015 få som har opptjening fra 0 G sammenliknet med de som hadde opptjening fra 1 G, men dette kan endre seg i løpet av 2016, etter hvert som forsikrede på gamle ordninger konverteres over til nye grenser.

Prosentvis tilleggssinnskudd for inntekt mellom 7,1 og 12 G for forsikrede på nye grenser framgår av figur 2.3 nedenfor. Innskuddssatsene i ordninger med innskudd fra første krone er gjennomgående høyere sammenlignet med ordninger med innskudd fra 1 G. I ordningene med sparing fra 1 G har ¾ av de forsikrede (220 000) ikke et tilleggssinnskudd for lønn over 7,1 G, mens det i ordningene med sparing fra 0 G er 80 prosent av de forsikrede som har tilleggssinnskudd for lønn mellom 7,1 og 12 G.

Figur 2.3 Tilleggssinnskudd (i prosent av inntekt mellom 7,1 og 12 G). Antall forsikrede i tusen.

Kilde: Finans Norge

Det vises ikke i figur 2.3 men blant forsikrede med ordninger med innskudd fra 0 G hadde 46 prosent av de forsikrede en kombinasjon av innskudd over 5 prosent fra 0 G til 12 G og et høyere tilleggssinnskudd enn 10 prosent over 7,1 G. Dette er en kraftig økning fra året før, da denne andelen var på 18 prosent.

Tilsvarende tall som i figur 2.3 for antall forsikrede i gamle ordninger som er dekket av ordninger som gir en høyere sats for inntekter over knekkpunktet sammenlignet med for inntekter under knekkpunktet, framgår ikke entydig av statistikken. Det er fordi ordninger som er innplassert i gruppen med innskudd mellom for eksempel 2 og 5 prosent både over og under knekkpunktet, godt kan ha samme sats hele veien eller også høyere sats over 6 G. Det framgår likevel at 17 prosent av de forsikrede hadde maksimale grenser med 5 prosent for inntekt fra 1 G opp til 6 G og 8 prosent videre opp til 12 G. I motsatt ende av skalaen er 39 prosent i ordninger hvor innskuddet er 2 prosent flatt fra 1 G til 12 G. Felles for ordningene med samme sats over og under 6 G, er at de kan velge å fortsette med det samme nivået på innskuddssatsene og ikke må gjøre tilpasninger som følge av de nye grensene.

Når det gjelder nivået på ytelsesordningene viser tall som Finans Norge har innhentet fra sine medlemsselskaper ved utgangen av 2015 at én av fem med ytelsesordning hadde en pensjonsprosent høyere enn 67 prosent. Om lag 30 prosent hadde en 66 prosent ordning og litt over 50 prosent av ordningene hadde en lavere kompensasjonsgrad enn dette. Tallene fra Finans Norge dekker om lag 2/3 av alle forsikrede med aktiv ytelsespensjonsordning, men bør likevel gi en indikasjon på nivået for ytelsesordningene. Tall fra Storebrand viser at blant

forsikrede med ytelsespensjon var gjennomsnittsalderen 52 år for kvinner og 55 år for menn, noe som trolig er et uttrykk for at mange ytelsesordninger er forbeholdt ansatte med mindre enn 15 år igjen til pensjonsalder. Blant de med aktiv ytelsespensjonsordning i Storebrand er det en like stor andel menn og kvinner, mens det i fripolisebestanden er en større andel menn; 59 prosent menn og 41 prosent kvinner.

2.1.4 Uttak av pensjon fra private kollektive tjenestepensjonsordninger

Blant dagens pensjonister er det klart flere som mottar ytelsespensjon enn innskuddspensjon; Andelen av alderspensjonistene med innskuddsordning utgjorde knappe 10 prosent i 2015. Dette har sammenheng med at lov om innskuddspensjon ble innført i 2002, og at omfanget av innskuddspensjon tiltok først da lov om obligatorisk tjenestepensjon ble innført i 2006. Blant de utbetalte ytelsespensjonene ble 82 prosent utbetalt fra fripoliser, mens de resterende 18 prosentene ble utbetalt fra ytelsesordninger. I tillegg viser tall fra Pensjonskasseforeningen at det ved utgangen av 2014 var om lag 27 000 alderspensjonister med medlemskap i en privat pensjonskasse.

I 2015 ble det utbetalt 14,1 milliarder kroner til pensjonsmottakere. 95 prosent av dette var knyttet til ytelsesordninger, noe som skyldes at det foreløpig er lite oppsparte midler i innskuddsordningene. Omtrent 20 prosent av utbetalingene fra ytelsesordningene gikk til uførepensjonister. Gjennomsnittlig utbetalt beløp i 2015 var høyere for ytelsespensjon enn for innskuddspensjon, og aller høyest for de 17 prosentene av alderspensjonistene med ytelsesordninger etter lov om foretakspensjon.

Antallet mottakere av alderspensjon, totalt utbetalt beløp og gjennomsnittlig utbetalt beløp for ytelsespensjon, både fra ytelsesordninger og fripoliser, og innskuddspensjon i 2015 er vist i tabell 2.1 nedenfor.

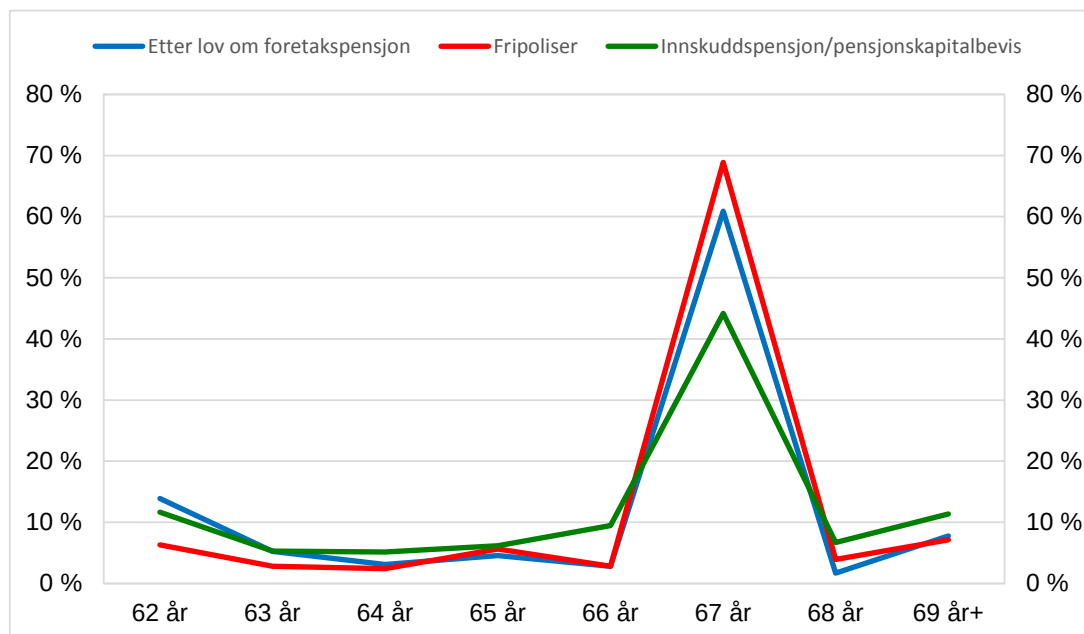
Tabell 2.1 Utbetalte pensjoner, 2015

	Antall mottakere	Totalt utbetalt beløp	Gjennomsnittlig utbetalt beløp
Ytelsespensjon – YTP	46 000	5,2	113 043
Ytelsespensjon – Fripolis	205 000	8,2	40 000
Innskuddspensjon	27 000	0,7	27 185
Sum	278 000	14,1	50 842

Kilde: Finans Norge

Tjenestepensjon kan tas ut fleksibelt fra 62 år. Det er ikke et vilkår at tjenestepensjon må tas ut samtidig med uttak av alderspensjon fra folketrygden, slik det er for privat AFP. Figur 2.4 viser aldersfordeling for de som startet uttak av alderspensjon i 2014 som er siste tilgjengelig statistikk.

Figur 2.4 Aldersfordeling, uttak av alderspensjon fra privat tjenestepensjonsordning. 2014

Kilde: Finans Norge

Andelen som tar ut pensjon ved 67 år er størst for fripoliser, og nesten 70 prosent av nye alderspensjoner fra fripoliser ble tatt ut ved 67 år, jf. figur 2.4 nedenfor. Blant nye alderspensjonister som var medlem av en kollektiv ytelsesordning på uttakstidspunktet tok om lag 60 prosent ut alderspensjon fra 67 år. Med en andel på 14 prosent var det også denne gruppen som hadde størst uttak av tidligpensjon fra 62 år, noe som kan skyldes at årlig pensjon for de fleste i denne gruppen gir et høyere beløp enn fripoliser og innskuddspensjon/pensjonskapitalbevis. Bedre tilgang på informasjon om mulighet for fleksibelt uttak kan også være en årsak.

2.2 AFP i privat sektor

2.2.1 Utformingen av ny AFP

AFP-ordningen i privat sektor ble fra 1. januar 2011 lagt om slik at AFP kommer som et påslag til folketrygdens alderspensjon. I den nye ordningen kan AFP tas ut fra 62 år, men den årlige ytelsen øker ved senere uttak fram til 70 år.

AFP beregnes som 0,314 prosent av årlig pensjonsgivende inntekt opp til en øvre grense på 7,1 G fram til 62 år. Etter 40 år med jevn inntekt (målt i G), vil AFP-grunnlaget tilsvare 12,56 prosent av inntekten. Ytelsen skal levealdersjusteres, og dette skjer ved at ytelsen divideres med det samme forholdstallet som i folketrygden. Uttaksreglene er nøytrale i betydningen at årlig pensjon er høyere desto senere den tas ut. Årlig pensjon øker imidlertid ikke dersom uttaket utsettes etter fylte 70 år.

Personer som tar ut AFP før 67 år får en høyere utbetaling i perioden fram til 67 år (tonivå-uttak). Siden reglene er nøytralt utformet, motsvares den høyere AFP-en før 67 år av en tilsvarende lavere (samlet) utbetaling av AFP etter 67 år.

Personer født før 1963, som helt eller delvis har opptjening i folketrygden etter gamle regler, får også et kompensasjonstillegg. Det er blant annet begrunnet med at personer med gamle opptjeningsregler i folketrygden har dårligere muligheter til å kompensere for virkningen av levealdersjustering. Kompensasjonstillegget er størst for 1953-kullet og trappes gradvis ned for etterfølgende årskull. Reglene for uttak av kompensasjonstillegget er nøytralt utformet.

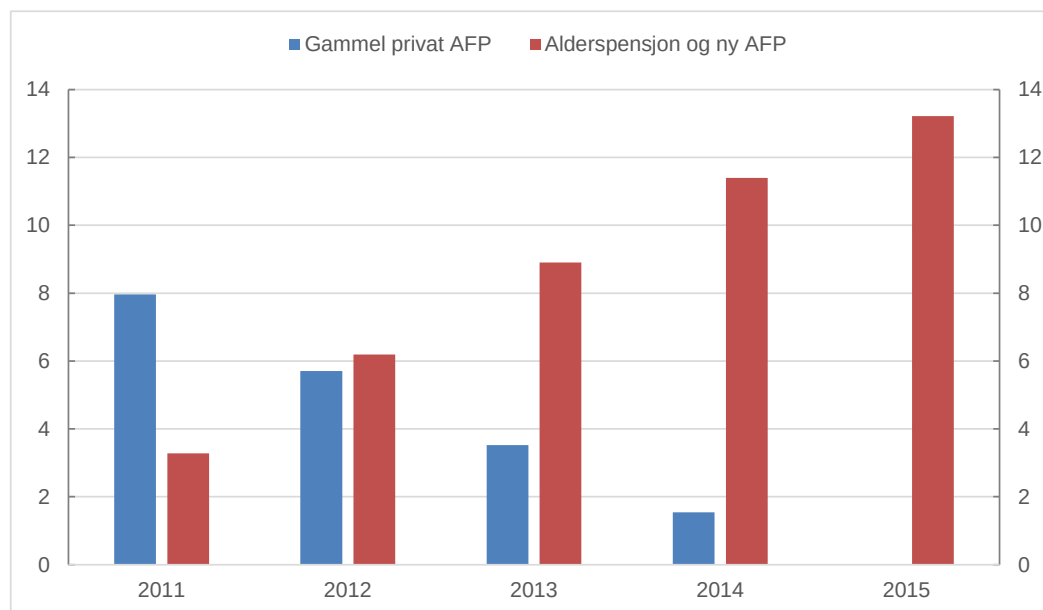
Statens dekker en tredel av de løpende utbetalingene av AFP-tillegget, mens resten dekkes av medlemsbedriftene gjennom en avgift på lønnsgrunnlaget i bedriftene. Det særskilte kompensasjons-tillegget dekkes i sin helhet av staten.

2.2.2 Mottakere av og gjennomsnittlig AFP

AFP-ordningen omfatter stort sett alle ansatte i bedrifter dekket av en tariffavtale. Antall ansatte som arbeider i bedrifter med tariffavtale var om lag 53 prosent i 2013. En del private virksomheter med tariffavtale er ikke med i AFP-ordningen⁸. Det er dermed noe under halvparten av arbeidstakerne i privat sektor som er omfattet av AFP.

Ny AFP gjelder for alle født i 1948 eller senere som tar ut AFP etter 1. januar 2011.⁹ Gammel AFP ble gradvis faset ut i løpet av årene 2011–2015, og fra 2015 er alle i privat sektor på den nye ordningen, jf. figur 2.5 nedenfor. Nedgangen i antall personer på gammel AFP har blitt mer enn motsvart av økningen i ny AFP i aldersgruppen 62–66 år, slik at andelen av befolkningen som har tatt ut AFP i privat sektor samlet sett har økt noe fra 2011 til 2015.

Figur 2.5 Andel av befolkningen i aldersgruppen 62–66 år fordelt på ny og gammel AFP 2011–2015. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Det var 47 700 mottakere av AFP i 2015, og av disse var 77 prosent i aldersgruppen 62 til 66 år. I årene 2011–2015 har det hvert år kommet 9 000–10 000 nye mottakere av AFP, jf. tabell

⁸ Dette kan gjelde private virksomheter som er med i SPK. Et annet eksempel er private barnehager som i tillegg til en privat tjenstepensjon også har en egen offentliglignende AFP-ordning fra 62 til 67 år. I arbeidsgiverforeningen for private barnehager (PBL) er det for eksempel 28 500 ansatte.

⁹ Personer født i 1944–1947 kunne ta ut ny AFP, forutsatt at de ikke hadde tatt ut gammel AFP.

2.2 nedenfor. Gjennomsnittlig pensjon fra AFP i privat sektor var om lag 77 000 kroner i 2015. Personer som tar ut AFP før 67 år mottar et tidsbegrenset tillegg på 19 200 kroner per år. Den livsvarige delen av pensjonen, dvs. uten det tidsbegrensede tillegget, utgjorde dermed nær 58 000 kroner i 2015. Årlig pensjon for nye mottakere har økt noe fra 2011 til 2015.

Tabell 2.2 Gjennomsnittlig AFP-pensjon for nye mottakere 62–66 år, 2011-2015

År	Antall	Gjennomsnittlig pensjon (Kr)	Gjennomsnittlig pensjon uten tidsbegrenset tillegg (Kr)
2011	9 741	66 561	44 550
2012	9 359	73 368	52 195
2013	9 158	75 884	55 476
2014	9 472	76 624	56 946
2015	9 418	76 755	57 555

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

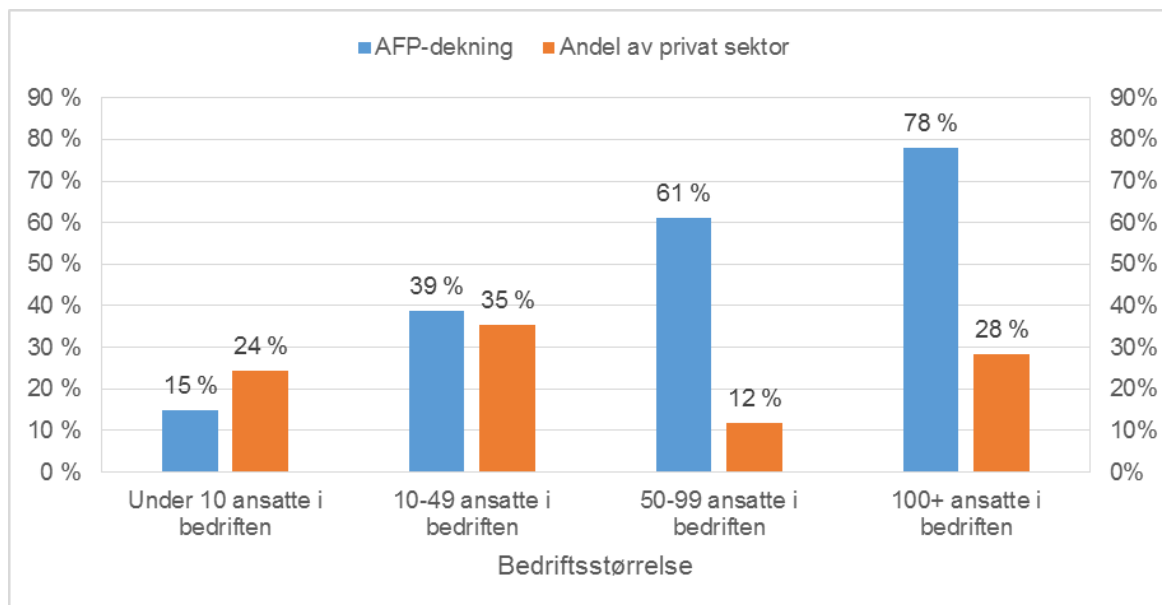
Merknad: Gjennomsnittlig G for 2015 er brukt som omregningsfaktor

Om lag 55 prosent av alle arbeidstakere i privat sektor på 61 år var tilknyttet en AFP bedrift i 2015. Av de som arbeider eller har arbeidet i en privat AFP-bedrift, anslår Arbeids- og velferdsdirektoratet at 92 prosent av 62–66-åringene som i 2015 tok ut alderspensjon også tok ut AFP. Regnet som andel av alle under 67 år som tok ut fleksibel alderspensjon i folketrygden, tok om lag 42 prosent også ut AFP i 2015.

Personer som fortsetter i arbeid etter 62 år og både tar ut alderspensjon fra folketrygden og AFP vil kunne få meget høy samlet inntekt i noen år. Fallet i inntekt når en slutter i arbeid vil imidlertid kunne bli svært stort, særlig som følge av at arbeidsinntekten faller bort, men også ved at AFP-ytelsen reduseres etter 67 år.

Et typisk kjennetegn ved AFP-dekningen er at den varierer etter bedriftsstørrelse og mellom næringer. Figur 2.6 viser AFP-dekning etter bedriftsstørrelse. De blå søylene viser andelen ansatte med AFP-dekning for en gitt bedriftsstørrelse, mens de oransje søylene, som summerer seg til 100 prosent, viser fordelingen av bedriftene i privat sektor etter bedriftsstørrelse. AFP-dekningen er positivt korrelert med antall ansatte i bedriftene. For bedrifter med 50-99 og over 100 ansatte, er AFP-dekningen henholdsvis 61 og 78 prosent. Omtrent 60 prosent av bedriftene i privat sektor har imidlertid mindre enn 50 ansatte, og disse bedriftene har lavere AFP-dekning enn bedriftene med 50 eller flere ansatte.

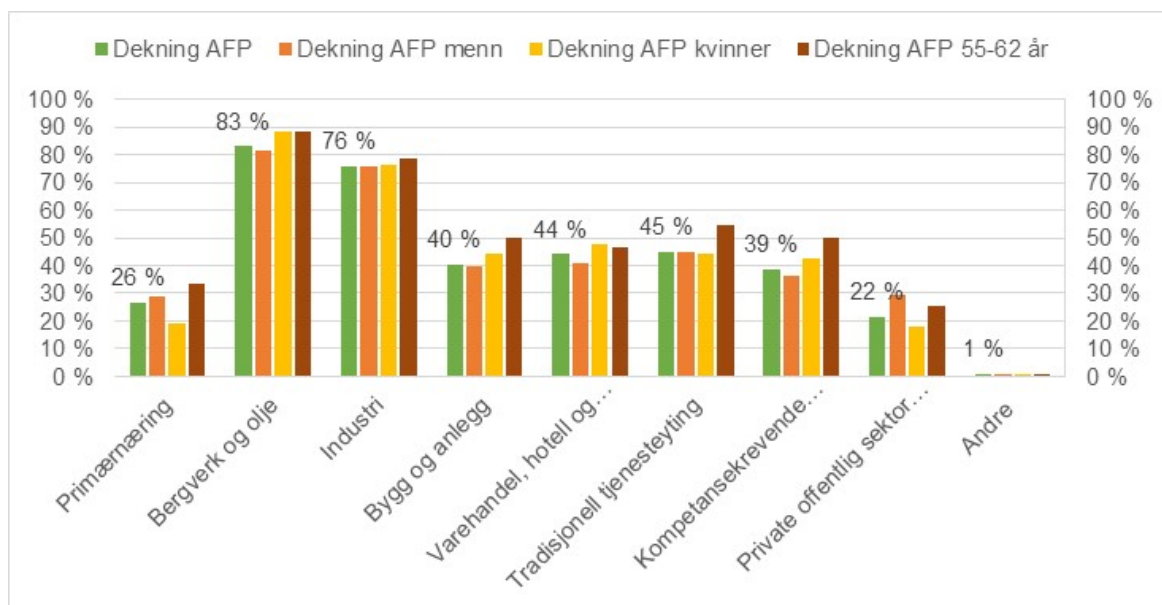
Figur 2.6 Andel ansatte med AFP dekning (blå) og andel bedrifter (oransje) etter bedriftsstørrelse, 2013

Kilde: Fafo

Figur 2.7 viser AFP-dekning etter næring. Det er svært store forskjeller mellom næringer, og høyest dekning er det innen næringene olje/gass og industri. Også finansnæringen, som er en del av tradisjonell tjenesteyting, har høy dekningsgrad. Lavest dekning finner man, ikke overraskende, i privat tjenesteyting, og særlig gjelder dette varehandel.

Figur 2.7 AFP-dekning etter næring

Kilde: Fafo

2.2.3 Betydningen av AFP for muligheten til uttak av pensjon før 67 år

For å kunne ta ut alderspensjon fra folketrygden før 67 år er det et krav at den opptjente pensjonen minst må tilsvare minste pensjonsnivå ved 67 år. For de med rett til privat AFP kan den livsvarige delen av denne ytelsen medregnes.

Nødvendig nivå på årsinntekt for å kvalifisere for 100 prosent uttak av alderspensjon er illustrert i tabell 2.3 nedenfor. Nødvendig inntekt er høyest for å kunne ta ut alderspensjon ved 62 år, og reduseres ved senere uttak. Nødvendig inntekt er videre vesentlig høyere for de som ikke har AFP enn for de som kan regne med AFP i prøvingen mot kravet. Når en ser på gruppen uten AFP, er nødvendig inntekt ved 62 år høyere for 1963-kullet enn for 1954-kullet, mens det er omvendt for høyere uttakaldere.

Tabell 2.3 Krav til årlig inntekt for å kunne gå av med 100 prosent alderspensjon

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	1954	1963	1954	1963
62	342 000	254 000	436 000	461 000
63	323 000	200 000	414 000	412 000
64	277 000	147 000	384 000	299 000
65	183 000	96 000	355 000	193 000
66	91 000	47 000	326 000	93 000

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Merknad: Det er forutsatt oppstart i arbeid ved 22 år og jevn inntekt målt i 2015-kroner (G = 89 502 kroner)

Anslag fra Arbeids- og velferdsdirektoratet viser at en høy andel av de sysselsatte kan ta ut alderspensjon fra folketrygden før 67 år. Andel av de ansatte i privat sektor som anslås å kunne ta ut 100 prosent alderspensjon for 1954-kullet er presentert i tabell 2.4 nedenfor. Andelene som kvalifiserer for uttak av gradert alderspensjon vil være høyere. I anslagene er det antatt at alle ansatte i bedrifter i privat sektor som er medlem av AFP-ordningen har rett på ny privat AFP.

Av de ansatte i bedrifter med AFP er det anslått at 96 prosent av mennene og 78 prosent av kvinnene kan ta ut alderspensjon fra 62 år blant 1954-kullet. Ettersom utsatt uttak øker årlige pensjonsutbetalinger, øker også andelen som kvalifiserer for uttak med alderen. Ansatte i bedrifter uten AFP fikk med pensjonsreformen mulighet til å gå av med pensjon før 67 år. Blant kvinnene i denne gruppen er andelen som kan ta ut pensjon anslått til 43 prosent ved 62 år, og den øker til 77 prosent ved 66 år. Den store forskjellen mellom andelen kvinner som oppfyller vilkårene i AFP-virksomheter og virksomheter uten AFP, skyldes at AFP-ytelsen for mange er avgjørende for at de oppfyller vilkårene for uttak. I beregningene er det tatt hensyn til at minstepensjonen øker med 4 000 kroner på årsbasis fra 1. september 2016, og at dette gjør det litt vanskeligere å oppfylle vilkåret for uttak. Dette har ikke betydning for 1963-kullet da økningen i minstepensjonen bare gjelder for gammel opptjeningsmodell.

I tabell 2.5 presenteres tilsvarende tall for andelen ansatte i privat sektor som anslås å kunne ta ut 100 prosent alderspensjon for 1963-kullet. Det er en rekke forskjeller på 1954-kullet og 1963-kullet. Noen av disse forskjellene er demografiske. Kvinner i født i 1963 har gjennomgående høyere yrkesdeltakelse enn kvinnene i 1954-kullet, noe bidrar til at en større andel kvinner kan ta ut 100 prosent pensjon før 67 år. I motsatt retning trekker en høyere andel innvandrere med få opptjeningsår og begrenset tilknytning til arbeidslivet.

I tillegg til de demografiske forskjellen, påvirkes andelen som kan ta ut 100 prosent pensjon av at 1963-kullet fullt ut er omfattet av ny opptjeningsmodell. Den nye opptjeningsmodellen har flere egenskaper som har betydning for hvor mange som kan ta ut pensjon ved ulike aldre. Ny opptjeningsmodell gir i gjennomsnitt en lavere opptjening ved 62 år enn den gamle opptjeningsmodellen, noe som bidrar til at en lavere andel kan ta ut pensjon fra 62 år. For

ansatte med AFP oppveier AFP-påslaget denne effekten. Det er derfor en høyere andel i AFP-virksomhet som kan ta ut pensjon fra 62 år i 1963-kullet enn i 1954-kullet.

Alleårsregelen gjør at gjennomsnittlig opptjening øker mer med økende alder enn i gammel opptjeningsmodell, der enkelte har full opptjening allerede ved 62 år. At garantipensjonen kun avkortes med 80 prosent av økning i inntekstpensjonen, bidrar i tillegg til at samlet opptjening øker mer med alder i ny opptjeningsmodell. Andelen som kan ta ut 100 prosent alderspensjon øker derfor raskt med alderen, særlig for de som ikke har AFP. Både blant kvinner og menn er det anslått at nær 90 prosent av de ansatte kan ta ut alderspensjon ved 64 år.

Tabell 2.4 Andel av ansatte i privat sektor som anslås å kvalifisere for uttak av 100 prosent alderspensjon blant 1954-kullet. Prosent

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
62	96	78	86	43
63	96	84	89	50
64	97	94	91	60
65	98	98	92	69
66	99	99	93	77

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell 2.5 Andel av ansatte i privat sektor som anslås å kvalifisere for uttak av 100 prosent alderspensjon blant 1963-kullet. Prosent

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
62	94	95	67	34
63	96	97	77	52
64	99	99	88	87
65	100	99	93	95
66	100	100	98	99

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

2.2.4 Bortfall av rett til AFP

I tillegg til krav om opptjening, er det også andre vilkår for å kvalifisere til AFP. Retten til AFP utløses først fra 62 år dersom en oppfyller kriteriene, og personer som slutter i en AFP-bedrift vil ikke ha rett til AFP dersom de begynner i en virksomhet som ikke har AFP. Dersom de slutter etter fylte 62 år, kan de imidlertid ta ut livsvarig AFP før de bytter jobb.

Det kan være ulike grunner til at personer ikke fyller vilkårene for rett til AFP. For eksempel uttak av uføretrygd etter fylte 62 år, at en ikke har vært tilsluttet en AFP bedrift siste 7 av 9 år ved fylte 62 år, at en ikke har vært ansatt i en tilsluttet virksomhet i minst 2 ½ år i løpet av de siste tre årene før uttak eller ikke har vært ansatt på tidspunktet tre år før uttak.

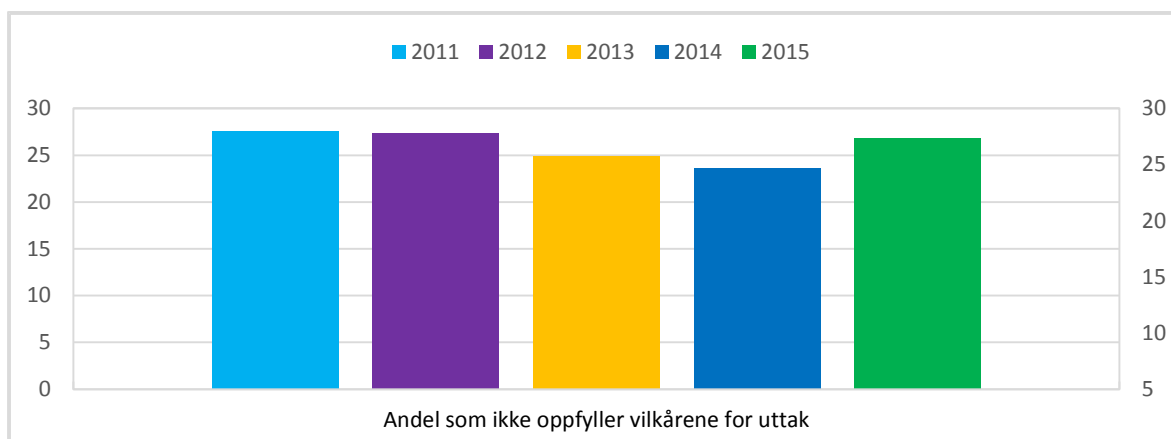
Arbeidstakerne kan også miste tilknytning til en AFP-bedrift. Bedriften kan nedlegges, foreta nedbemanning eller gå til oppsigelse. Videre kan arbeidsoppgavene overtas av en annen

virksomhet uten AFP-tilknytning. Endelig kan den enkelte arbeidstaker miste tilknytningen grunnet langvarige helseproblemer, for eksempel ved å bli varig arbeidsufør.

Arbeids- og sosialdepartementet fått gjennomført en utredning med sikte på å kartlegge årsaker til at ulike grupper ikke fyller vilkårene for uttak av AFP i privat sektor. Det er Aktuarfirmaet Lillevold & Partners, som også er ansvarlig aktuar for Fellesordningen for AFP som står bak undersøkelsen.

I undersøkelsen er det tatt utgangspunkt i årskull som i årene 2011-2015 var i aldersgruppen 62- 67 år. Både personer som ikke har tatt ut AFP og personer som har tatt ut AFP er med i datagrunnlaget. Figur 2.8 viser at om lag en fjerdedel av aldersgruppen som er omfattet av AFP i privat sektor, ikke oppfyller vilkårene for uttak. Figuren viser at andelen ble noe redusert, fra 28 til 24 prosent i perioden 2011-2014. Fra 2014 til 2015 økte antall personer i medlemsgrunnlaget med nesten 9 000 personer fra 44 000 personer til 53 000 personer og denne økningen var større enn i tidligere år fordi omleggingen til ordningen med Aa-registeret innebærer at grupper som tidligere ikke har vært med i grunnlaget nå er registrert. Personer som er kommet til fra denne gruppen i 2015 er blant annet permitterte og ansatte i permisjon og det er trolig en større andel i denne gruppen som ikke fyller vilkårene for uttak enn blant de øvrige, noe som kan være en forklaring på at andelen fra 2014 til 2015 øker fra 24 til 27 prosent.

Figur 2.8 Andel som ikke oppfyller vilkårene for uttak 2011-2015

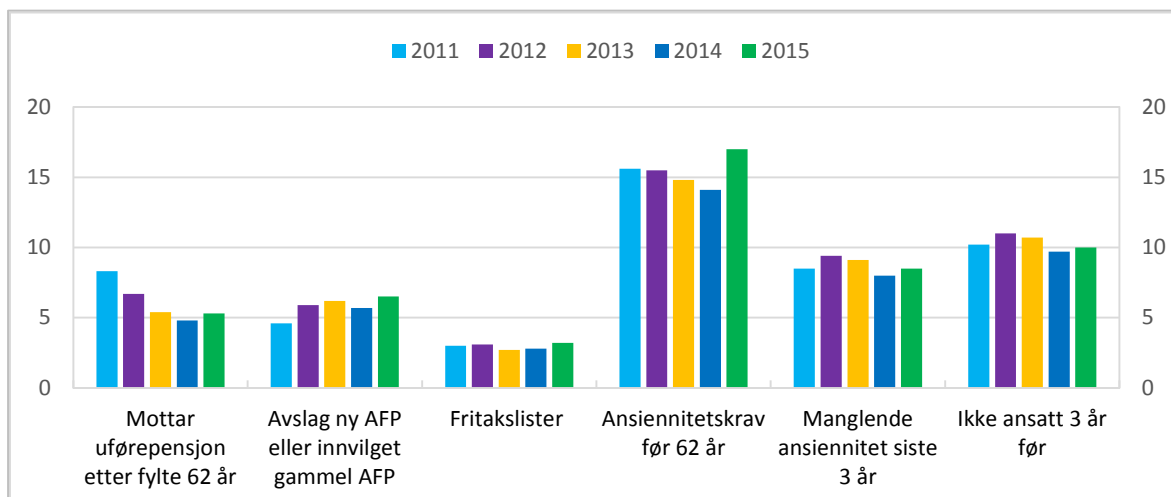
Kilde: Aktuarfirmaet Lillevold & Partners

Figur 2.9 viser andelen personer i årene 2011–2015 som av årsaker som framgår av vilkårene i vedtektene for ordningen, mister rett til AFP. Det er i undersøkelsen testet på seks ulike vilkår og samme person kan være i flere grupper, dvs. ikke oppfylle flere ulike vilkår. Andelen som samlet sett ikke fyller vilkårene for uttak er av den grunn lavere enn summen av de ulike vilkårene. Det første vilkåret er mottak av uførepensjon etter fylte 62 år med en andel på om lag 5 prosent i 2015. Videre har 6–7 prosent fått avslag på søknad om ny AFP (i denne gruppen inngår også personer som har fått innvilget gammel AFP) eller ikke kvalifiserer fordi vedkommende har fått innvilget gammel AFP. Det tredje vilkåret omfatter personer som står på såkalte fritakslister (som etter lov/tariffavtale har lavere pensjonsalder enn 62 år eller arbeidstakere som er omfattet av offentlig AFP) og hvor tre prosent har fått avslag på dette vilkåret. Ansiennitetskrav ved 62 år som innebærer tilknytning til en AFP bedrift i 7 av de 9 siste år (mildere krav for årskull født før 1955) utgjør en andel på 17 prosent og det er dette vilkåret som flest faller ut på. I de to siste gruppene inngår vilkåret om 2 ½ års ansiennitet (3 år, men med mulighet for 26 uker permisjon i perioden) og ansatt i tilknyttet virksomhet på datoen tre år før uttak, med andeler på henholdsvis 8,5 og 10 prosent i 2015. Det er i

undersøkelsen sett bort fra enkelte vilkår som for eksempel kravet om at inntekten i det siste året før uttak må ha vært minst 1 G.

Bortfall av rett til AFP av årsaker som vist i figur 2.9 følger av intensjonen med AFP-ordningen som en kvalifikasjonsordning.

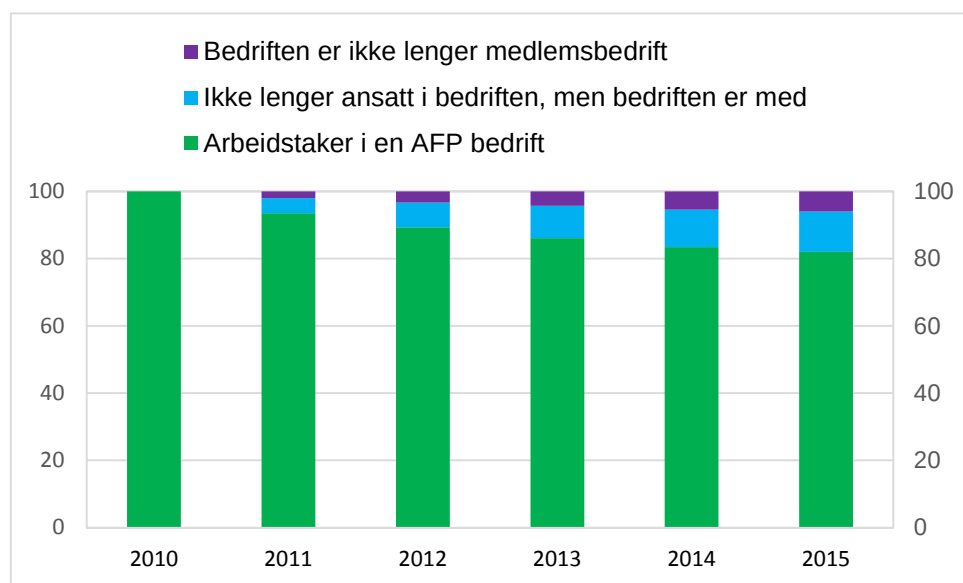
Figur 2.9 Andel som ikke oppfyller enkelte vilkår

Kilde: Aktuarfirmaet Lillevold & Partners

I tillegg til vilkår for uttak av AFP fra 62 år, har det også interesse å kartlegge hvor mange som mister retten til AFP ved 62 år som følge av at de mister tilknytningen til AFP-ordningen. Figur 2.10 viser utviklingen i andelen i 1955-årskullet som i perioden 2010-2015 er dekket av privat AFP. Figuren tar utgangspunkt i arbeidstakere, som ikke er uføre, i 55-årskullet som i 2010 arbeider i en AFP-bedrift og følger kullet til det er 60 år. Tall fra medlemsregisteret viser at det er to årsaker til at personer i denne gruppen faller ut av; enten ved at de ikke lenger arbeider i en medlemsbedrift eller ved at medlemsbedriften de er ansatt i har gått ut av Fellesordningen. Tallene viser at i 2015 var det 80 prosent av de som inngikk i grunnlaget i 2010 som fortsatt var med i ordningen. Videre var 6 prosent av personene i denne gruppen fortsatt ansatt i en bedrift som i 2010 var medlem, men hvor bedriften ikke lenger var medlemsbedrift. De resterende 12 prosent er ikke lenger ansatt i en AFP-bedrift. I den siste gruppen inngår personer som har sluttet og gått over til annen privat virksomhet uten privat AFP. Andre kan ha begynt i offentlig sektor og få rett til offentlig AFP, eller blitt uføre eller arbeidsledige i perioden.

Figur 2.10 Arbeidstakere i 1955-årskullet som kan ta ut AFP fra 2017

Kilde: Aktuarfirmaet Lillevold & Partners

2.3 Betydningen av AFP for tjenstepensjonene i privat sektor

2.3.1 Innledning

Før omleggingen i 2011, var AFP i privat sektor en tidligpensjonsordning for alderen 62–66 år, mens alderspensjon fra tjenstepensjonsordningene i privat sektor ble utbetalt fra fylte 67 år. Tjenstepensjonsordningene var utformet med sikte på at de skulle sikre et visst nivå for samlet pensjon, fra alderspensjon fra folketrygden og tjenstepensjonsordningen.

Før tjenstepensjon ble obligatorisk i 2006 var hovedbildet at mange private bedrifter ikke hadde noen tjenstepensjonsordning, og heller ikke var tilknyttet noen AFP-ordning. Da tjenstepensjon ble obligatorisk, opprettet disse bedriftene i all hovedsak innskuddsordninger med minimumssatser. Bedrifter som hadde en tjenstepensjonsordning fra før hadde i all hovedsak en ytelsesordning, der kompensasjonsnivået typisk var 60, 66 eller 70 prosent, og der disse også hadde AFP. Historisk har det altså vært slik at AFP-bedrifter generelt har hatt ordninger som har gitt et høyere samlet pensjonsnivå enn bedrifter uten AFP.

Ny AFP i privat sektor gis ikke lenger bare til de som går av før 67 år, men som et livsvarig tillegg til alderspensjonen fra folketrygden og fra tjenstepensjonsordningene til alle som er ansatt i en AFP-bedrift dersom de oppfyller vilkårene. Samlet pensjon for ansatte i private AFP-bedrifter består dermed av tre deler. Siden opptjeningssatsene i folketrygden og AFP er gitt, er det dermed opptjeningssatsen i tjenstepensjonsordningen som må tilpasses for å nå et gitt nivå på de ansattes samlede pensjon.

I bedrifter som før 2011 hadde tjenstepensjonsordninger som var innrettet slik at folketrygden og tjenstepensjon sammen skulle gi et visst pensjonsnivå, medførte omleggingen av AFP til at samlet pensjonsnivå ble vesentlig høyere enn tidligere. Dersom en ønsket det samme nivået for samlet pensjon, måtte i så fall tjenstepensjonen reduseres.

Som vist i avsnitt 2.1 har det skjedd en omfattende omlegging av tjenstepensjonsordningene i privat sektor, både i tiden før og etter omleggingen av AFP. Mange tjenstepensjonsordninger har blitt omgjort fra en ytelsesordning til en innskuddsordning.

Etter at maksimalsatsene i innskuddsordningene ble økt, har enda flere bedrifter gått fra ytelsespensjon til innskuddspensjon, og noen av bedriftene som fra før hadde innskuddsordning har økt satsene.

Det er viktige forskjeller mellom ny AFP og alderspensjonen fra tjenstepensjonsordningene. Retten til alderspensjon tjenes gradvis opp i den perioden en er medlem i ordningen, og dersom en slutter i bedriften får en med seg opptjente rettigheter. Tjenstepensjon kommer til utbetaling uavhengig av om man er medlem når pensjonen tas ut. AFP beregnes på grunnlag av alle år i arbeid, også i bedrifter som ikke er tilknyttet AFP, men den kommer bare til utbetaling dersom man er ansatt i en AFP-bedrift på tidspunktet for pensjonsuttak. Denne viktige forskjellen mellom de to pensjonsartene gjør det krevende å nå et ønsket samlet pensjonsnivå for personer som jobber i AFP-bedrifter i deler, men ikke hele yrkeslivet.

Ansatte i bedrifter der nivået på tjenstepensjonen er satt slik at tjenstepensjonen og AFP samlet skal gi et gitt nivå, kan miste en vesentlig del av pensjonen dersom de ikke er ansatt i en AFP-bedrift ved 62 år. Motsatt kan ansatte i bedrifter der nivået på tjenstepensjonen er satt uten hensyn til AFP, få en svært god pensjon fra 67 år om de forblir i bedriften til de er 62 år. Dette innebærer også at utformingen av AFP vil kunne hindre mobilitet. Særlig innenfor yrker og bransjer hvor det er vanlig å skifte jobb ofte, og hvor det er stor variasjon i avtaledekning innad i bransjen, kan dette være aktuelt.

2.3.2 Fafos undersøkelse av sammenhengen mellom tilpasning i tjenstepensjonsordningene og AFP i privat sektor

Fafo har på oppdrag fra Arbeids- og sosialdepartementet undersøkt i hvilken grad bedriftene i omleggingen av tjenstepensjonene har tatt hensyn til ny AFP, Hippe og Midtsundstad (2016).

I utgangspunktet skulle man forvente at bedrifter og ansatte som før omleggingen av privat AFP fikk kunnskap om at man var, eller kunne bli, dekket av en alderspensjonsordning som gir en ytelse tilsvarende om lag fire prosent av årlig sparepremie i en innskuddsordning, og hvor staten betaler en tredel av de løpende utgiftene, vil ta hensyn til dette i tilpasningen av eksisterende tjenstepensjonsordninger.

En skulle videre forvente at bedrifter som før omleggingen av privat AFP hadde en minimums OTP-ordning (to prosent innskuddsordning), og som var omfattet av AFP-ordningen, ville ha mindre behov for å øke innskuddssatsene, enn bedrifter som ikke var omfattet av ordningen. En tilsvarende betraktning kan gjøres om bedriftene hadde innskuddssatser ut over OTP-nivå, og behovet for en økning av disse.

I tillegg skulle man forvente at AFP ville påvirke beslutninger om å gå fra en ytelsesordning til en innskuddsordning, eller hybrid, fordi å regne inn AFP gjør det enklere å oppnå tilsvarende pensjon som i ytelsesordningen innenfor maksimalsatsene.

Fafos gjennomgang tyder imidlertid på at bedriftene ikke har tatt hensyn til AFP i omleggingen av tjenstepensjonsordningene.

Fra omleggingen av AFP i 2011 og fram til i dag har det pågått en kontinuerlig endringsprosess av tjenstepensjonene, både i AFP-dekkede og ikke AFP-dekkede bedrifter, hvor eksisterende ytelsesordninger er avviklet eller lukket, og erstattet med innskuddspensjoner for hele eller deler av arbeidsstokken. I tillegg har en økende andel bedrifter økt sparesatsene i innskuddsordningene, mens svært få har valgt å redusere sparenivået. Det kan virke som om disse prosessene har vært initiert og gjennomført uavhengig av omleggingen av AFP.

En analyse basert på regnskapsdata fra 2008 til 2013, viser at endringstakten av tjenestepensjonsordningene har vært høyere i AFP-bedriftene enn i bedrifter uten AFP:

- Om en følger bedriftene som hadde OTP i 2008 frem til 2013, og kontrollerer for henholdsvis størrelse og næring, fremkommer det at AFP-bedriftene i større grad enn bedriftene uten AFP har forbedret innskuddsordningen ved at de har valgt høyere innskuddssatser.
- Om en følger bedriftene som hadde ytelsesordning i 2008 frem til 2013, fremkommer det at AFP-bedriftene i større grad enn bedriftene uten AFP har lukket ytelsesordningene og innført innskuddsordninger. Analysen indikerer imidlertid at AFP ikke har hatt betydning for satsene i innskuddsordningen.

Disse resultatene kan tyde på at det er behovet for overgang fra ytelses- til innskuddsordninger og andre kjennetegn ved AFP-bedriftene, enn AFP-ordningen i seg selv, som er avgjørende for endringsprosessene.

Analysen indikerer videre at det er betydelige forskjeller i pensjonsordningene mellom bedrifter i privat sektor og at det går et helt avgjørende skille mellom bedrifter med og uten AFP. Når bedriftene med AFP også har tjenestepensjonsordninger med høy kompensasjonsgrad, følger det at forskjellene i de samlede pensjonsordningene i privat sektor blir store.

3 Pensjonsordninger i offentlig sektor

3.1 Innledning

Avsnitt 1.3 beskriver folketrygdens utgifter til alderspensjon og uføretrygd. Ansatte og tidligere ansatte i offentlig sektor har, i tillegg til ytelser fra folketrygden, rett til offentlig tjenstepensjon. Dette kapittelet gir en kort beskrivelse av pensjonsordningene for offentlig ansatte og presenterer statistikk for mottakere av pensjon, pensjonsutgifter og avgangsmønster i offentlig sektor.

De som er medlem i en ordning som gir rett til offentlig tjenstepensjon kan motta alderspensjon fra 67 år, særalderspensjon før 67 år, AFP fra 62 år til 66 år og uførepensjon ved uførhet fram til 67 år. Ektefelle/registrert partner og barn av tidligere medlemmer kan også ha rett til etterlattepensjon når et medlem eller tidligere medlem dør.

Alderspensjon fra offentlig tjenstepensjon er en såkalt bruttoordning. Dette betyr at tjenstepensjonsordningen garanterer et gitt nivå på samlet pensjon fra tjenstepensjonsordningen og folketrygden. Bruttonivået er 66 prosent av sluttlønnen opp til 12 G for de med full tjenestetid. Netto alderspensjon fra offentlig tjenstepensjon fra 67 år blir beregnet ved at det gjøres et fradrag for folketrygden i bruttopensjonen. Fradraget for folketrygden skjer etter bestemte regler som er definert i samordningsloven. Alderspensjon før 67 år, såkalt særalderspensjon, gis til personer som har særaldersgrense (aldersgrense lavere enn 70 år) og er lik bruttopensjonsnivået dvs. 66 prosent av sluttlønnen ved full tjenestetid. Særalderspensjon gis kun fram til 67 år.

AFP fra 62 år blir beregnet som gammel uførepensjon fra folketrygden pluss et AFP-tillegg på 20 400 kroner. Fra 65 år kan AFP beregnes som en bruttopensjon, dvs. som 66 prosent av sluttlønnen, dersom dette gir en høyere yttelse enn folketrygdberegnet AFP. Fram til 2015 ble uførepensjon fra offentlig tjenstepensjon langt på vei beregnet på samme måte som en alderspensjonen. Fra og med 1. januar 2015 blir uførepensjonen beregnet som en nettoytelse, dvs. uavhengig av folketrygden.

3.2 Kort om pensjonsordningene i SPK og KLP

De to klart største leverandørene av offentlig tjenstepensjon er Statens pensjonskasse (SPK) og Kommunal Landspensjonskasse (KLP).

SPK er en tjenstepensjonsordning for ansatte i staten og skoleverket. I tillegg er mange innen forskningssektoren, forskjellige forvaltningsvirksomheter og flere andre virksomheter, for det meste innen offentlig sektor, medlemmer.

De fleste kommuner, fylkeskommuner, helseforetak og bedrifter med tilknytning til offentlig sektor har inngått avtale om offentlig tjenstepensjon for sine ansatte hos KLP. Medlemsmassen i KLP er delt inn i fem risikofellesskap etter hvilken arbeidsgiver de er registrert ansatt hos eller hvilken yrkesgruppe de tilhører. De fem risikofellesskapene er:

- Fellesordningen for fylkeskommuner
- Fellesordningen for kommuner og bedrifter
- Fellesordningen for statlige helseforetak
- Pensjonsordningen for sykepleiere
- Pensjonsordningen for sykehusleger

Det er også noen kommunalt og fylkeskommunalt ansatte som har offentlig tjenstepensjon gjennom kommunale og fylkeskommunale pensjonskasser. I dette kapittelet presenteres kun statistikk fra SPK og KLP.

3.3 Antall mottakere av pensjon

Dette avsnittet presenterer statistikk over antallet mottakere av pensjon i perioden 2010–2015 fra SPK og KLP. Statistikken over mottakere av pensjon er delt opp i ulike pensjonsprodukter og viser antall mottakere av *alderspensjon*, *uførepensjon*, *særalderspensjon*, *AFP* og *ektefellepensjon*. Mottakere av *uførepensjon* og *ektefellepensjon* inkluderer kun de som mottar disse produktene og som er 62 år eller eldre. *Alderspensjon* utbetales tidligst fra 67 år og de som mottar pensjon fra en særaldersgrense før 67 år mottar derfor *særalderspensjon*.

Fram til 2015 mottok uføre med offentlig tjenstepensjon uførepensjon fra tjenstepensjonsordningen fram til 70 år, eller fram til aldersgrensen for dem med særaldersgrense. Fra og med 2015 mottas uførepensjon kun fram til 67 år eller fram til aldersgrensen for dem med særaldersgrense. Antallet mottakere av *uførepensjon* vil derfor gå ned fra og med 2015, og antallet mottakere av *alderspensjon* vil gå opp pga. at alle som er 67 år og eldre overføres fra uførepensjon til alderspensjon.

I tallene fra SPK er uføre som er 67 år og eldre overført til alderspensjon fra og med 1. januar 2015 men i tallene fra KLP er uføre som er 67 år og eldre overført til alderspensjon ved utgangen av 2014. Statistikken over mottakere av pensjon gjelder ved utgangen av hvert år og det vil derfor se ut som om antallet mottakere av uførepensjon fra KLP går kraftig ned allerede fra 2014, mens det i tallene fra SPK går fram at antallet mottakere av uførepensjon går kraftig ned først fra 2015. I realiteten kommer dette kun av at KLP har registrert overgangene 31.12.2014 (men med virkning fra 2015), mens SPK har registrert overgangen 01.01.2015.

3.3.1 Antall mottakere av pensjon i SPK

Tabell 3.1 viser antall mottakere av pensjon fra SPK ved utgangen av årene 2010–2015. Antall mottakere av alderspensjon og ektefellepensjon har økt mye i perioden. Antall mottakere av særalderspensjon og tjenstepensjonsberegnet AFP har vært relativt stabilt i perioden, mens antall mottakere av folketrygdberegnet AFP har gått noe ned. Antall mottakere med uførepensjon fra 62 år har gått klart ned i perioden. Fallet i antall mottakere av uførepensjon fra 2014 til 2015 skyldes i hovedsak at uførepensjon fra og med 2015 kun gis til 67 år, og at tidligere uføre som er 67 år og eldre har blitt overført til alderspensjon. Dette gjenspeiles også ved en klar økning i antallet alderspensjonister fra 2014 til 2015.

Tabell 3.1 Antall mottakere av pensjon fra SPK etter pensjonstype ved utgangen av årene 2010–2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Alderspensjon fra 67 år	79 019	88 801	99 209	110 723	122 077	138 272
Uførepensjon fra 62 år	19 517	20 182	20 467	20 289	19 847	12 274
Særalderspensjon (til 67 år)	5 364	5 497	5 741	5 712	5 769	5 967
Folketrygdberegnet AFP	6 258	5 534	5 121	4 975	4 992	5 225
Tjenestepensjonsberegnet AFP	6 283	6 713	6 961	6 487	6 353	6 333
Ektefellepensjon fra 62 år	24 148	26 220	28 520	30 928	33 287	35 638

Kilde: SPK

3.3.2 Antall mottakere av pensjon i KLP

Tabell 3.2 viser antall mottakere av pensjon fra KLP ved utgangen av årene 2010–2015. Antallet pensjoner fra KLP har økt mye i perioden bortsett fra uførepensjoner. Utviklingen de siste årene er blant annet påvirket av strukturendringer i markedet for offentlig tjenstepensjon. Storebrand og DNB tilbyr ikke lenger offentlig tjenstepensjon og i 2014 flyttet 58 kommuner pensjonsordningen sin til KLP.

Fallet i antall mottakere av uførepensjon fra 2013 til 2014 skyldes i hovedsak at uførepensjon fra og med 2015 kun gis til 67 år, og at tidligere uføre som er 67 og eldre ble overført til alderspensjon.

Tabell 3.2 Antall mottakere av pensjon fra KLP etter pensjonstype ved utgangen av årene 2010–2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Alderspensjon fra 67 år	67 997	72 098	77 501	85 364	107 319	118 330
Uførepensjon fra 62 år	15 560	16 015	16 525	17 265	14 222	14 999
Særalderspensjon (til 67 år)	5 553	6 304	6 953	7 272	8 317	8 918
Folketrygdberegnet AFP	7 659	7 457	7 186	7 003	7 993	8 226
Tjenestepensjonsberegnet AFP	1 225	1 360	1 531	1 757	1 978	2 274
Ektefellepensjon fra 62 år	12 602	12 993	13 507	14 533	16 969	18 351

Kilde: KLP

3.4 Utgifter og gjennomsnittlig utbetaling

Dette avsnittet presenterer statistikk over utgifter til pensjon fra SPK og KLP. Avsnittet gir både informasjon om samlede utgifter for de ulike pensjonsproduktene og gjennomsnittlig utbetaling av pensjon. De årlige pensjonsutgiftene framkommer ved å se på månedlig utbetaling ved utgangen av året multipliser med 12.

Igjen vil det framstå som om utgiftene til uførepensjon, pga. uførereformen, faller et år tidligere i KLP enn i SPK. Dette kommer av at KLP ved utgangen av 2014 har overført tidligere uføre som er 67 år og eldre til alderspensjon. Alle tallene i dette avsnittet er deflatert med endringen i folketrygdens grunnbeløp (G).

3.4.1 Utgifter og gjennomsnittlig utbetaling fra SPK

Tabell 3.3 viser årlige utgifter til pensjon fra SPK fordelt etter pensjonstype. Utgiftene til uførepensjon og ektefellepensjon inneholder kun pensjonsutgifter som utbetales til dem som er 62 år og eldre.

Utgifter til alderspensjon er den klart største utgiftsposten i SPK og også den utgiftsposten som har økt mest, både i kroner og prosent, i perioden 2010–2015. Det har også vært en viss økning i utgiftene til særalderspensjon og ektefellepensjon.

Nedgangen i utgiftene til AFP, særlig folketrygdberegnet AFP, i perioden henger trolig sammen med at uttaksmønsteret har endret seg i perioden, se avsnitt 3.5.1. Nedgangen i utgifter til uførepensjon i 2015 henger sammen med at uførepensjon kun gis til 67 år, mot tidligere 70 år, fra og med 2015.

Tabell 3.3 Utgifter til pensjon fra SPK fordelt etter pensjonstype, millioner kroner

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Alderspensjon fra 67 år	6 970	7 728	8 527	9 392	10 263	11 630
Uførepensjon fra 62 år	1 624	1 670	1 684	1 660	1 624	983
Særalderspensjon (til 67 år)	1 601	1 634	1 678	1 717	1 796	1 908
Folketrygdberegnet AFP	1 509	1 419	1 253	1 183	1 166	1 188
Tjenestepensjonsberegnet AFP	1 812	1 892	1 955	1 926	1 854	1 821
Ektefellepensjon fra 62 år	2 004	2 163	2 331	2 501	2 673	2 843

Kilde: SPK

Tabell 3.4 viser gjennomsnittlig utbetalt pensjon fordelt etter pensjonstype. Særalderspensjon og AFP er de pensjonsproduktene som gir høyest gjennomsnittlig utbetaling. Dette kommer av at disse pensjonstypene ikke samordnes med folketrygden, men ytes som en fullverdig pensjon fra tjenestepensjonsordningen. Tjenestepensjonsberegnet AFP gir samme kompensasjonsgrad som en særalderspensjon, men folketrygdberegnet AFP gir typisk en lavere kompensasjonsgrad.

Tabell 3.4 Gjennomsnittlig utbetalt pensjon fra SPK fordelt etter pensjonstype, i kroner

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Alderspensjon fra 67 år	93 430	92 916	90 436	89 285	88 141	87 000
Uførepensjon fra 62 år	81 451	81 445	80 510	78 656	78 917	72 000
Særalderspensjon (til 67 år)	300 652	295 954	294 469	302 932	317 717	324 000
Folketrygdberegnet AFP	240 761	256 952	244 839	238 094	233 676	227 000
Tjenestepensjonsberegnet AFP	298 256	294 807	290 057	289 114	287 995	292 000
Ektefellepensjon fra 62 år	86 243	86 033	84 922	83 971	83 016	82 000

Kilde: SPK

De fleste pensjonstypene utbetales gradert for de som kombinerer pensjon med arbeid. Tallene i tabell 3.4 viser gjennomsnittlig faktisk utbetalt pensjon, og nivåene er derfor påvirket av hvilken utbetalingsgrad pensjonene ytes med. Tabell 3.5 viser gjennomsnittlig utbetalt pensjon fordelt etter pensjonstype korrigert for uttaksgrad. Dvs. at for de som mottar

pensjon etter en utbetalingsgrad som er lavere enn 100 prosent, så er ytelsen oppjustert til en 100 prosent ytelse.

Tabell 3.5 Gjennomsnittlig utbetalt pensjon fra SPK fordelt etter pensjonstype korrigert for uttaksgrad, i kroner

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Alderspensjon fra 67 år	94 627	94 063	91 539	90 348	89 166	88 000
Uførepensjon fra 62 år	105 408	106 681	106 979	107 355	108 639	110 000
Særalderspensjon (til 67 år)	303 047	298 248	296 675	305 058	319 767	327 000
Folketrygdberegnet AFP	312 630	349 868	336 378	317 813	310 543	301 000
Tjenestepensjonsberegnet AFP	343 773	344 133	346 304	341 197	338 215	340 000
Ektefellepensjon fra 62 år	86 243	86 033	84 922	83 971	83 016	82 000

Kilde: SPK

Gjennomsnittlig utbetaling av uførepensjon er høyere enn gjennomsnittlig utbetaling av alderspensjon når det korrigeres for utbetalingsgrad. Før 2015 ble alderspensjon og uførepensjon beregnet noenlunde likt i offentlig tjenestepensjon. Grunnen til at gjennomsnittlig uførepensjon likevel er høyere enn gjennomsnittlig alderspensjon, er at det gis medregning av tjenestetid fram til aldersgrensen for uføre, slik at uføre i gjennomsnitt har lenger beregnet tjenestetid enn alderspensjonistene.

Gjennomsnittlig utbetalt pensjon er høyere for alle pensjonsproduktene når vi korrigerer for utbetalingsgrad (bortsett fra ektefellepensjon hvor utbetalingsgrad ikke har noen funksjon). Særlig gjennomsnittlig utbetaling av uførepensjon og AFP øker ved å korrigere for utbetalingsgrad, noe som reflekterer at disse pensjonene i større grad enn de andre pensjonsproduktene utbetales gradert.

Tjenestepensjonsberegnet AFP er det pensjonsproduktet som gir det høyeste gjennomsnittlige utbetalingen, tett fulgt av særalderspensjon. Beregningsreglene for særalderspensjon og tjenestepensjonsberegnet AFP er like, så forskjeller i gjennomsnittlig utbetaling må skyldes forskjeller pensjonsgrunnlag og/eller forskjeller i gjennomsnittlig tjenestetid.

3.4.2 Utgifter og gjennomsnittlig utbetaling fra KLP

Tabell 3.6 viser årlige utgifter til pensjon fra KLP fordelt etter pensjonstype. Utgiftene til uførepensjon og ektefellepensjon inneholder kun pensjonsutgifter som utbetales til dem som er 62 år og eldre. Vi ser at utgifter til alderspensjon er den klart største utgiftsposten og også den utgiftsposten som har økt mest, både i kroner og prosent, i perioden 2010–2015. Utgiftene til særalderspensjon, AFP og ektefellepensjon har også økt en god del i perioden. Nedgangen i utgifter til uførepensjon fra og med 2014 henger sammen med at uførepensjon nå kun gis til 67 år, mot tidligere 70 år.

Tabell 3.6 Utgifter til pensjon fra KLP fordelt etter pensjonstype, millioner kroner

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Alderspensjon fra 67 år	4 066	4 378	4 745	5 247	6 550	7 183
Uførepensjon fra 62 år	868	895	914	954	760	760
Særalderspensjon (til 67 år)	985	1 119	1 251	1 368	1 578	1 715
Folketrygdberegnet AFP	1 556	1 487	1 416	1 376	1 583	1 629
Tjenestepensjon beregnet AFP	397	437	474	530	591	650
Ektefellepensjon fra 62 år	543	583	622	674	780	832

Kilde: KLP

Tabell 3.7 viser gjennomsnittlig utbetalt pensjon og tabell 3.8 viser gjennomsnittlig utbetalt pensjon korrigert for uttaksgrad, fordelt etter pensjonstype.

Vi ser at tjenestepensjonsberegnet AFP er det pensjonsproduktet som gir den høyeste gjennomsnittlige utbetalingen fra KLP, også når vi korrigerer for utbetalingsgrad. Tjenestepensjonsberegnet AFP gir samme kompensasjonsgrad som en særalderspensjon, mens folketrygdberegnet AFP typisk gir en lavere kompensasjonsgrad. Grunnen til at gjennomsnittlig utbetaling av tjenestepensjonsberegnet AFP er høyere enn gjennomsnittlig utbetaling av særalderspensjon henger trolig sammen med at pensjonsgrunnlaget for de som mottar særalderspensjon er lavere enn for de som mottar tjenestepensjonsberegnet AFP. I KLP er et overveiende flertallet av de som mottar særalderspensjon kvinner, mens flertallet med særalderspensjon i SPK er menn.

Tabell 3.7 Gjennomsnittlig utbetalt pensjon fra KLP fordelt etter pensjonstype, i kroner

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Alderspensjon fra 67 år	59 792	60 718	61 222	61 465	61 026	60 702
Uførepensjon fra 62 år	55 759	55 890	55 330	55 220	52 780	50 560
Særalderspensjon (til 67 år)	177 344	177 402	179 749	188 009	189 605	192 172
Folketrygdberegnet AFP	202 954	199 371	196 925	196 360	198 008	198 051
Tjenestepensjon beregnet AFP	321 581	320 413	308 451	299 755	296 895	284 894
Ektefellepensjon fra 62 år	43 127	44 836	46 016	46 394	45 991	45 320

Kilde: KLP

Også i KLP er gjennomsnittlig utbetaling av uførepensjon høyere enn gjennomsnittlig utbetaling av alderspensjon når det korrigeres for utbetalingsgrad. Dette kommer av at det er mange med lav tjenestetid blant alderspensjonistene i KLP. Tjenestetidsbrøken blant uførepensjonistene er klart høyere enn blant alderspensjonistene, ettersom det gis medregning av tjenestetid fram til aldersgrensen ved uførhet.

Tabell 3.8 Gjennomsnittlig utbetalt pensjon fra KLP fordelt etter pensjonstype, korrigert for uttaksgrad, i kroner

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Alderspensjon fra 67 år	60 408	61 414	61 921	62 139	61 495	61 123
Uførepensjon fra 62 år	69 854	71 072	72 600	73 461	76 681	74 348
Særalderspensjon (til 67 år)	186 227	187 085	189 642	199 278	201 501	204 034
Folketrygdberegnet AFP	257 848	262 658	262 240	259 100	257 441	258 788
Tjenestepensjon beregnet AFP	348 601	353 857	340 484	332 665	331 027	316 250
Ektefellepensjon fra 62 år	43 118	44 825	46 057	46 424	46 060	45 383

Kilde: KLP

3.5 Avgangsmønster

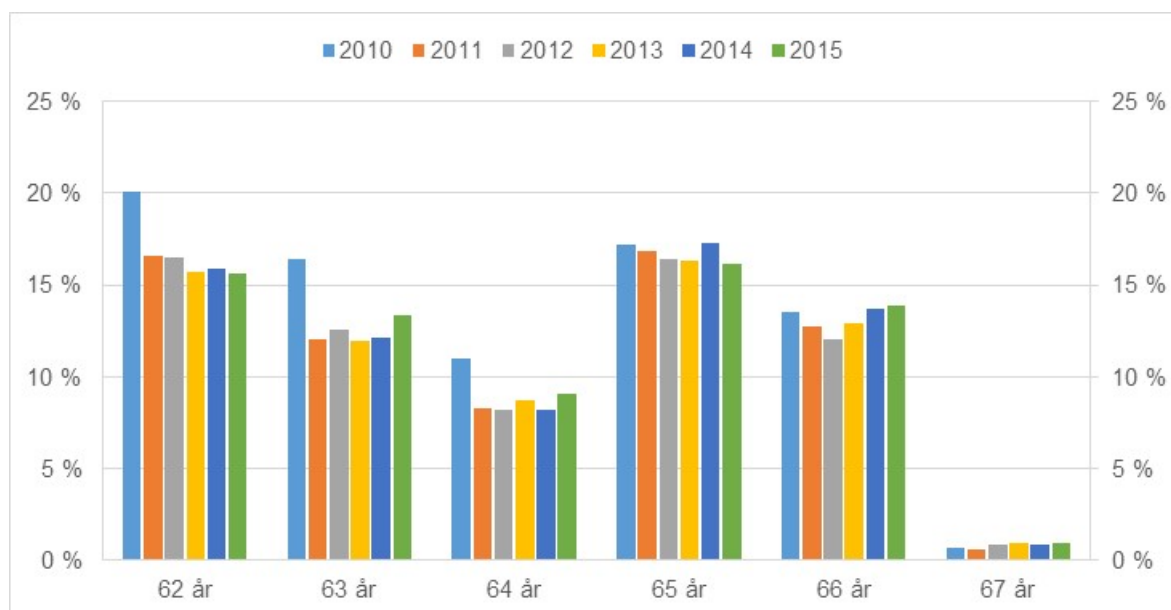
Dette avsnittet søker å belyse avgangsmønsteret i offentlig sektor. Avsnittet viser enkelte tall for "uttakshyppighet" basert på tall fra SPK og KLP. Uttakshyppighet søker å relatere uttak av pensjon relativt til en beholdning. Formålet er få inntrykk av om pensjoneringsadferden har endret seg de siste årene.

3.5.1 Avgangsmønster SPK

Figur 3.1 viser uttak av AFP etter alder målt ved andelen som tok ut AFP i løpet av året blant de som var aktive ved inngangen til året. Figuren viser andelen som har tatt ut AFP ved ulike aldre ved utgangen av året og ikke hvor mange som har tatt ut mens de er hhv. 62 år, 63 år osv. For eksempel vil noen av de som er 62 år ved utgangen av året kun ha vært 62 år en kort periode. Dersom de tar ut AFP tidlig i det påfølgende året vil de ta ut AFP mens de fortsatt er 62 år men ved utgangen av året vil de være 63 år og derfor bli registrert med AFP uttak som 63-åringer. Denne periodiseringen innebærer at AFP ratene for 62-åringer er lavere enn den faktiske andelen som tar ut AFP før de fyller 63 år. Periodiseringen er lik for alle år, så AFP ratene gir likevel informasjon om utviklingen over tid.

Figur 3.1 viser at uttaket av AFP er redusert stort sett i alle aldre og særlig mye i alderen 62–63 år. For eksempel viser figuren at andelen aktive som tar ut AFP det året de fyller 62 år har falt fra 20 prosent i 2010 til 16 prosent i 2015, mens andelen 63-åringer som tar ut AFP har falt fra 16 prosent til 13 prosent.

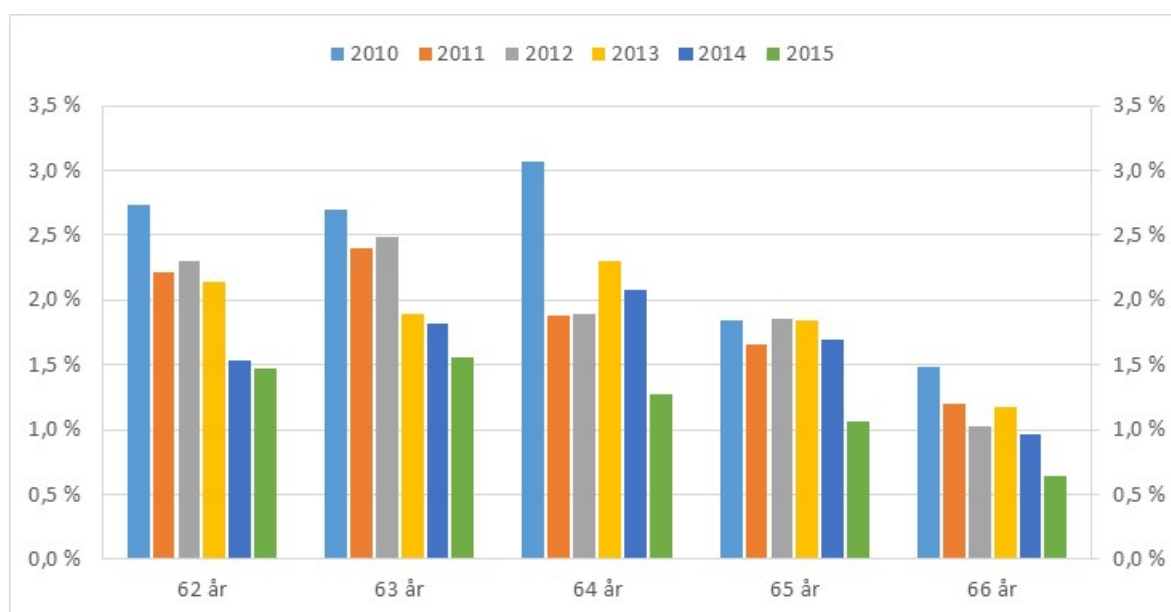
Figur 3.1 Andel av yrkesaktive ved inngangen til årene 2010–2015 som tok ut AFP etter alder ved utgangen av året. Andeler i prosent

Kilde: SPK

Nedgangen i uttaket av AFP motsvares ikke av at omfanget av uførepensjonering har økt, snarere tvert imot. Figur 3.2 viser en klar nedgang i uførepensjonering blant de eldste arbeidstakerne fra 2010.

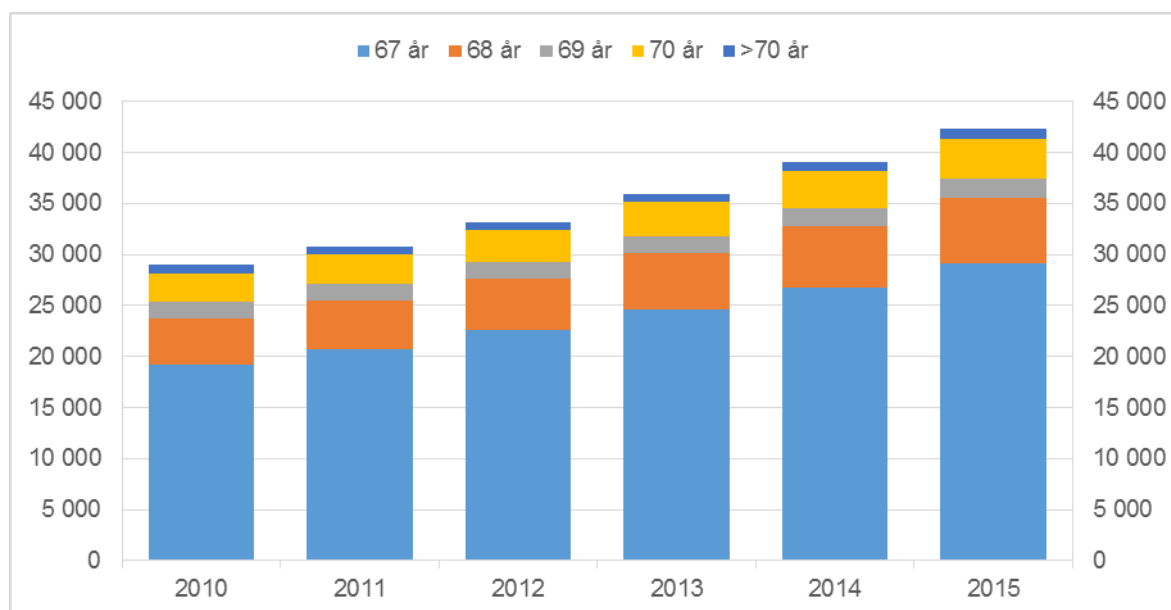
Figur 3.2 Andel av yrkesaktive ved inngangen til årene 2010–2015 som fikk uførepensjon i løpet av året etter alder ved utgangen av året. Andeler i prosent

Kilde: SPK

Figur 3.3 viser når de som ikke tar ut AFP, særalderspensjon eller blir uføre tar ut alderspensjon. Blant de som står i stilling til de går av med ordinær alderspensjon har fordelingen av uttaksalder vært relativt stabil de siste årene, men med en liten økning i andelen som står i jobb etter 67 år.

Figur 3.3 Antall mottakere av alderspensjon som første pensjonsprodukt fordelt etter uttaksalder

Kilde: SPK

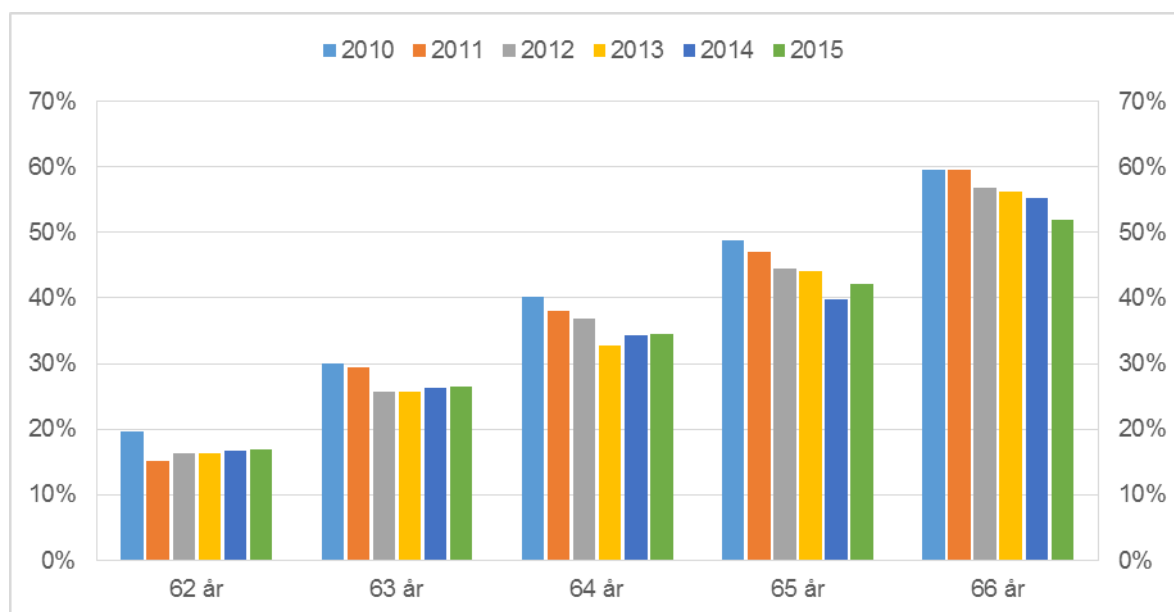
3.5.2 Avgangsmønster KLP

KLP har beregnet uttaksandeler for AFP i alle risikofelleskapene. Med uttaksandeler menes antall som har tatt ut AFP i prosent av hvor mange som kunne tatt ut. KLP har ikke statistikk over hvem som ikke kvalifiserer for AFP, og de som kunne tatt ut AFP er derfor definert som summen av aktive og de som har tatt ut AFP. Tallene for uttaksandeler av AFP fra KLP og SPK er derfor ikke direkte sammenlignbare, men begge gir en indikasjon på hva som skjer over tid.

Figur 3.4 illustrerer uttaksandelene i fellesordningen for kommuner og bedrifter. Figuren viser andelen som har tatt ut AFP ved ulike aldre ved utgangen av året og ikke hvor mange som har tatt ut mens de er hhv. 62 år, 63 år osv. For eksempel vil noen av de som er 62 år ved utgangen av året kun ha vært 62 år en kort periode. Dersom de tar ut AFP tidlig i det påfølgende året vil de ta ut AFP mens de fortsatt er 62 år men ved utgangen av året vil de være 63 år og derfor bli registrert med AFP uttak som 63-åringer. Denne periodiseringen innebærer at AFP-ratene for 62-åringer er lavere enn den faktiske andelen som tar ut AFP før de fyller 63 år. Periodiseringen er lik for alle år, så AFP ratene gir likevel informasjon om hva som har skjedd over tid.

Figur 3.4 viser at det har vært en klar nedgang i uttaksandelen for alle alderstrinn i perioden. For 62- og 63-åringer flatet nedgangen ut i 2011/2012, mens for 65- og 66-åringer har nedgangen vært sterkest i siste del av perioden.

Figur 3.4 Uttaksandeler for AFP i fellesordningen for kommuner og bedrifter

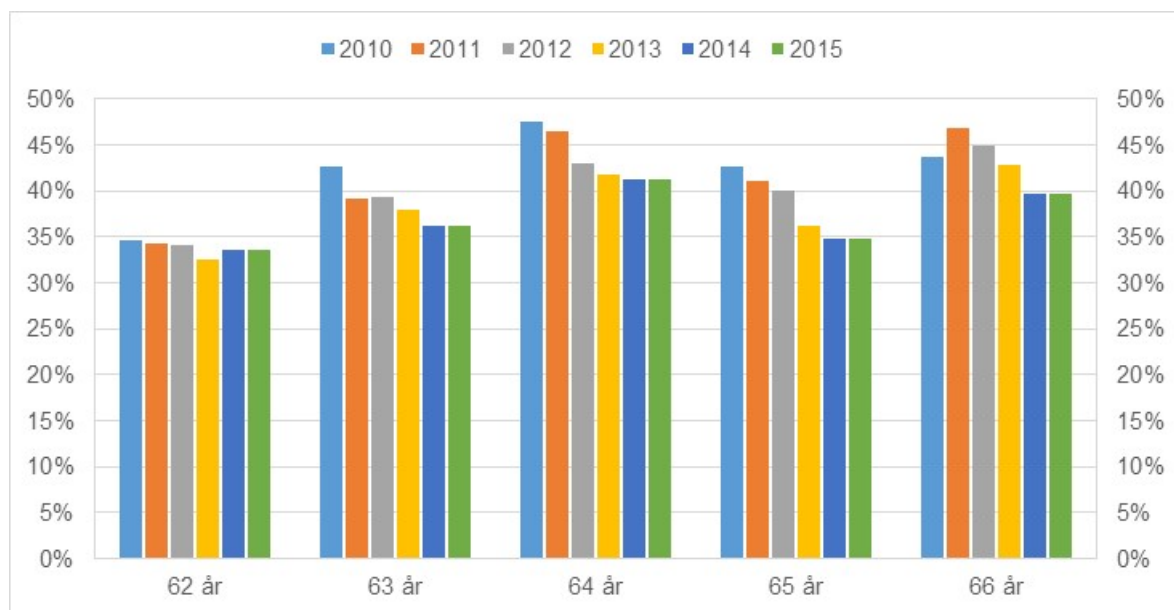
Kilde: KLP

Vedlegg 4 presenterer statistikk for de resterende risikofellesskapene i KLP og tallene viser at trenden er nokså lik i de andre risikofellesskapene, selv om nivåene på AFP-uttaket varierer en god del mellom de ulike ordningene.

Heller ikke i KLP motsvares nedgangen i uttaket av AFP av at omfanget av uførepensjonering har økt, snarere tvert imot.

Figur 3.5 viser at det har vært en nedgang i andelen uføre blant de eldste arbeidstakerne fra 2010 i fellesordningen for kommuner og bedrifter. Figuren indikerer hvor stor andel av bestanden som mottar uførepensjon etter alder.

Figur 3.5 Uføreandeler i fellesordningen for kommuner og bedrifter. Prosent

Kilde: KLP

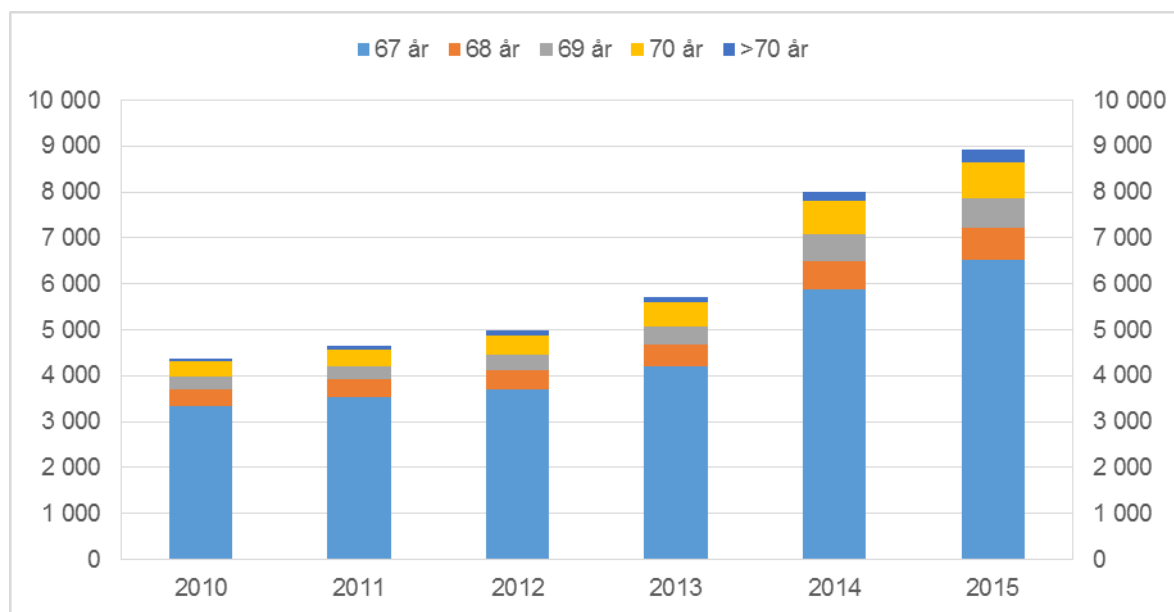
Vedlegg 4 viser uføreandeler etter alder i de resterende risikofellesskapene i KLP. Trenden er at det har vært en nedgang i uføreandelene over tid bortsett fra i ordningen for sykehusleger. Ordningen for sykehusleger er en relativt liten ordning og uføreandelene er generelt lave. Det er relativt få personer per alder og det er derfor ikke unaturlig at tallene varierer mer over tid enn i de større ordningene. Vi ser tydelig effekten av særaldersgrenser i pensjonsordningen for sykepleiere ved at uføreandelene faller kraftig fra 65 år. Dette fallet skyldes at personer blir overført fra uførepensjon til særalderspensjon når de når særaldersgrensen.

Figur 3.6 viser når de som ikke tar ut AFP, særalderspensjon eller blir uføre tar ut alderspensjon. Mer konkret viser figuren hvor mange som mottar ordinær alderspensjonen som første pensjonsprodukt fra aktiv stilling og ved hvilken alder de tok ut pensjonen.

Det er klart flest som har tatt ut ordinær alderspensjon fra en aktiv stilling ved 67 år. Dette gjelder over 70 prosent i fellesordningen for kommuner og bedrifter. Det har vært en svak økning i andel som står i jobb til 70 år eller lenger i perioden.

Vedlegg 4 viser tilsvarende statistikk for de resterende risikofellesskapene i KLP. Også i de andre risikofellesskapene tar et overveidende flertall av de som står i jobb til de går av med ordinær alderspensjon ut pensjon ved 67 år. Pensjonsordningen for sykehusleger er, kanskje ikke overraskende, den ordningen hvor en høyst andel venter med å ta ut pensjon første gang til etter fylte 67 år.

Figur 3.6 Antall mottakere av alderspensjon som første pensjonsprodukt fordelt etter uttaksalder. Fellesordningen for kommuner og bedrifter

Kilde: KLP

3.6 Særaldersgrenser i offentlig sektor

Enkelte arbeidstakere har lavere aldersgrense enn 67 år, såkalt særaldersgrense, og kan normalt ta ut alderspensjon fra tjenestepensjonsordningen før 67 år. De fleste med særaldersgrense er ansatt i offentlig sektor, og de mest vanlige særaldersgrensene er 65 og 60 år. Dette kapitlet gir en oversikt over personer under 67 år som mottar særaldersgrensepensjon fra SPK eller KLP.

I utgangspunktet har offentlig ansatte plikt til å fratre ved aldersgrensen. Hvis summen av alder og tjenestetid er minst 85 år, kan en fratre inntil tre år før aldersgrensen (85-årsregelen). En person med aldersgrense 65 år, kan altså fratre ved fylte 62 år etter 85-årsregelen dersom tjenestetiden er minst 23 år.

Ved utgangen av 2015 var det til sammen 13 861 særalderspensjonister i SPK (5 967) og KLP (7 894). Noen av disse kan i tillegg ha tatt ut alderspensjon fra folketrygden, men vi har ingen informasjon om omfanget av dette. Hovedbildet er at det i SPK i hovedsak er menn som mottar pensjon fra særaldersgrenser, mens det i kommunal sektor i hovedsak er kvinner som mottar pensjon med særaldersgrense 65 år.

Personer med særaldersgrense kan ta ut AFP dersom dette gir en høyere pensjon. Tallene under omfatter ikke personer med særaldersgrense som mottar AFP, fordi disse inngår i tallene over AFP-pensjonister.

3.6.1 Særaldersgrenser i SPK

Tabell 3.9 viser mottakere av særalderspensjon i SPK 2010–2015 og fordelingen av særalderspensjonistene etter hvilken alder de hadde ved utgangen av året. Tabellen viser at de fleste er mellom 60 og 66 år.

Tabell 3.9 Særalderspensjonister i SPK fordelt etter alder på mottakerne. Prosent

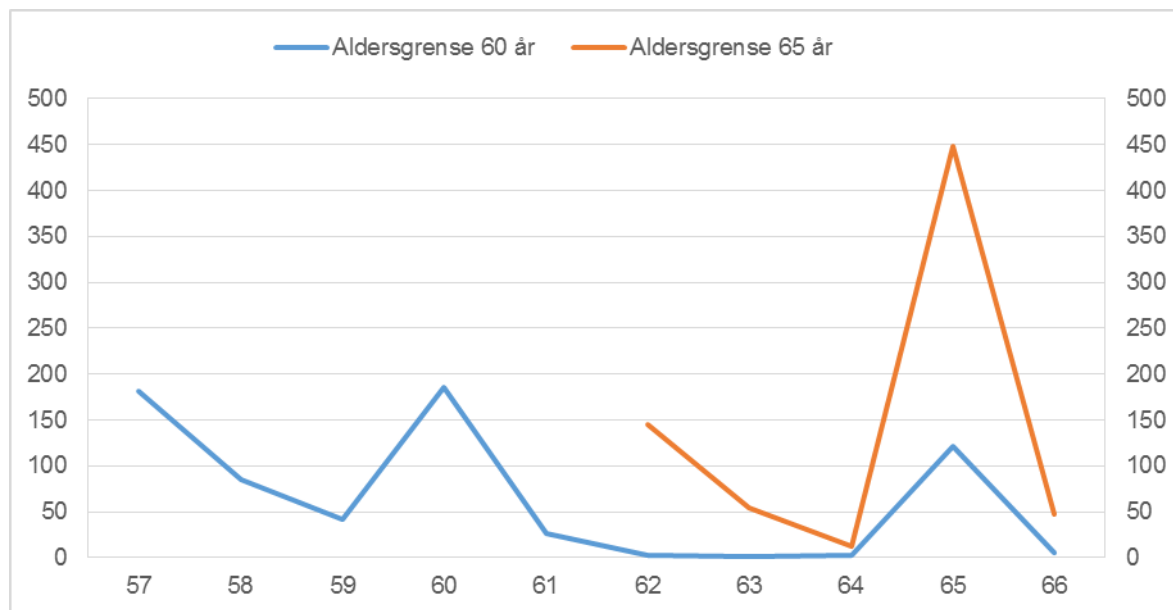
Alder	2010	2011	2012	2013	2014	2015
>57 år	0	0	0	0	0	0
57–59 år	9	9	11	12	13	13
60–64 år	41	40	39	41	44	47
65–66 år	50	50	50	47	43	40
Antall	5 364	5 497	5 741	5 712	5 769	5 967

Kilde: SPK

Av de totalt 5 967 særalderspensjonistene i SPK i 2015 hadde 53 personer en særaldersgrense på 52 år, 3 720 hadde en aldersgrense på 60 år, 475 hadde en aldersgrense på 63 år og de resterende 1 719 hadde en aldersgrense på 65 år. Et klart flertall av de som har særaldersgrense i SPK har altså en aldersgrense på 60 år.

I 2015 var det 653 personer som hadde førstegangsuttak av særalderspensjon med aldersgrense 60 år og det var 708 personer som hadde førstegangsuttak av særalderspensjon med aldersgrense 65 år. Figur 3.7 viser aldersfordelingen for første gangs uttak av pensjon for de som har aldersgrense 60 og 65 år i SPK i 2015. Figuren viser altså ved hvilken alder de med særaldersgrense 60 og 65 år startet å ta ut pensjon i 2015.

Figur 3.7 Nyuttak av særalderspensjon med aldersgrense 60 og 65 år etter alder. Desember 2015

Kilde: SPK

Blant de med særaldersgrense på 60 år var det flest som tok ut pensjon ved 57 år etter 85-årsregelen og ved aldersgrensen på 60 år. Det var også en ikke ubetydelig andel som tok ut pensjon første gang etter aldersgrensen. I Lov om aldersgrenser for offentlige tjenestemenn m.fl. heter det at en plikter å fratre ved første månedsskifte etter aldersgrensen for stillingen. Tilsettingsmyndigheten kan likevel bestemme at en tjenestemann skal kunne fortsette utover aldersgrensen dersom vedkommende fremdeles fyller de krav stillingen forutsetter.

Blant de med særaldersgrense på 65 år var det klart flest som tok ut pensjon ved aldersgrensen, men også her tok en del ut pensjon tre år tidligere etter 85-årsregelen. En liten andel tok også ut pensjon ett år etter aldersgrensen

3.6.2 Særaldersgrenser KLP

Tabell 3.10 viser antall personer med særalderspensjon i ulike ordninger i KLP i perioden 2010–2015. Samlet var det 7 894 særalderspensjonister i KLP ved utgangen av 2015. Det har vært en klar økning i antallet særalderspensjonister i perioden. Økningen i fellesordningen for kommuner og bedrifter må ses på bakgrunn av at 58 kommuner har flyttet pensjonsordningen sin til KLP i 2014.

Tabell 3.10 Særalderspensjonister under 67 år i ulike risikofellesskap ved utgangen av året

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Fellesordningen for kommuner og bedrifter	2 087	2 397	2 660	2 790	3 279	3 609
Fellesordningen for fylkeskommuner	226	237	235	208	204	182
Pensjonsordningen for sykepleiere	1 861	2 185	2 403	2 546	2 854	3 149
Fellesordningen for helseforetak	682	732	818	918	932	954

Kilde: KLP

Tabell 3.11 viser fordelingen av særalderspensjonister etter aldersgrense i de ulike ordningene i KLP ved utgangen av 2015. Tabellen viser at et overveidende flertall av de med særaldersgrense i KLP har en aldersgrense på 65 år. Dette gjelder i hovedsak personer i fellesordningen for kommuner og bedrifter og i pensjonsordningen for sykepleiere.

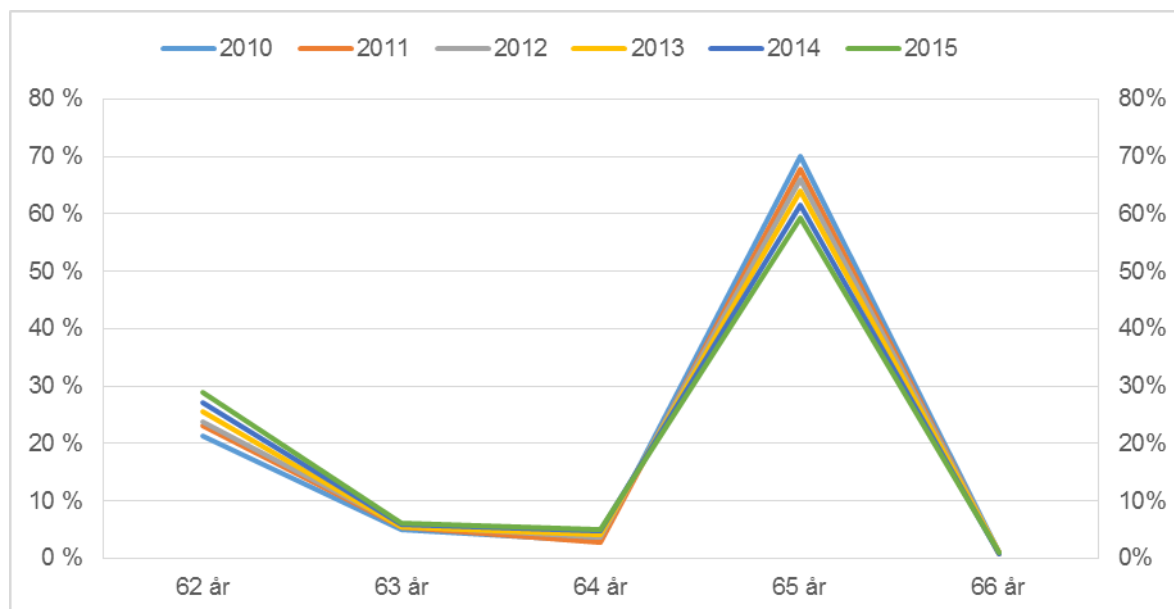
Tabell 3.11 Særalderspensjonister under 67 år i ulike risikofellesskap etter aldersgrense. Desember 2015

	60 år	63 år	65 år	Alle
Pensjonsordningen for kommuner og bedrifter	303	5	3 301	3 609
Pensjonsordningen for fylkeskommuner	0	0	182	182
Pensjonsordningen for sykepleiere	0	0	3 149	3 149
Pensjonsordningen for helseforetak	102	0	852	954
Sum alle ordninger	405	5	7 484	7 894

Kilde: KLP

Figur 3.8 viser fordelingen av uttaksalder i den største gruppen: personer med aldersgrense 65 år i fellesordningen for kommuner og bedrifter i perioden 2010–2015. Det går fram at det vanligste er å ta ut pensjonen enten ved aldersgrensen eller tre år før aldersgrensen (85-årsregelen). Selv om det har vært en klar vekst i antallet særalderspensjonister i perioden så har det skjedd veldig lite med fordelingen av uttaksalder over tid.

Figur 3.8 Særalderspensjonister med aldersgrense 65 år fordelt etter alder ved uttak. Fellesordningen for kommuner og bedrifter. Prosent

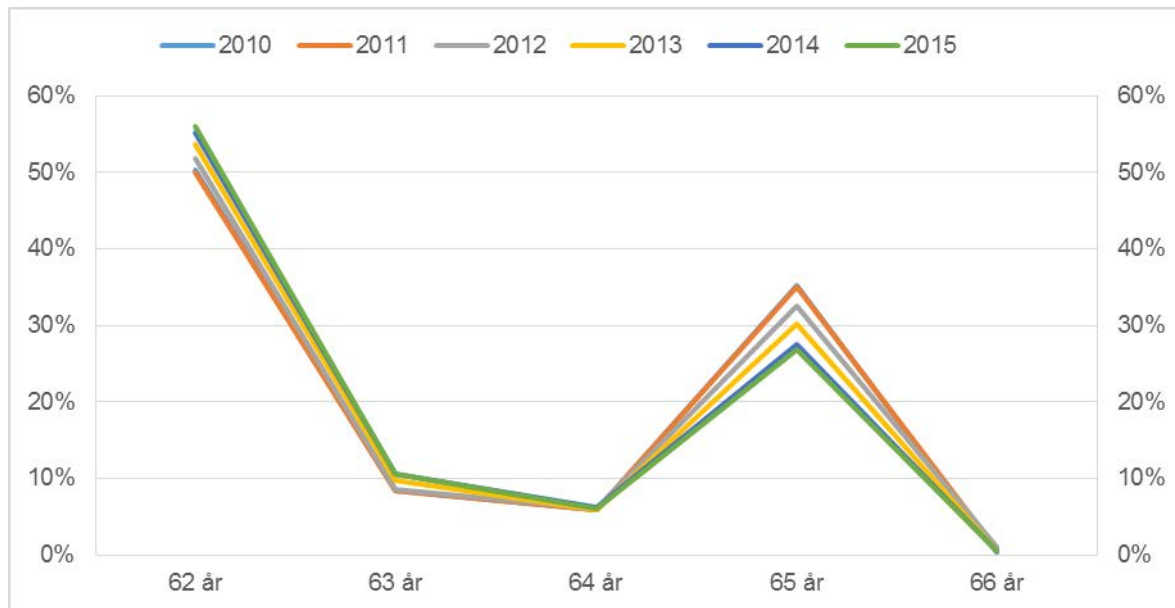

Kilde: KLP

Figur 3.9 viser tilsvarende tall for sykepleierpensjonsordningen. Vi ser at det er langt vanligere å ta ut pensjon 3 år tidligere enn aldersgrensen i pensjonsordningen for sykepleiere. I hele perioden er den hyppigste uttaksalderen 62 år. Dette er en klart høyere andel enn i ordningen for kommuner og bedrifter. Til gjengjeld er det en klart lavere andel sykepleiere som tar ut særalderspensjon ved aldersgrensen på 65 år. Heller ikke i sykepleierordningen har det vært nevneverdig endring i uttaksalder over tid.

Figur 3.9 Særalderspensjonister med aldersgrense 65 år fordelt etter alder ved uttak. Pensjonsordningen for sykepleiere. Prosent

Kilde: KLP

4 Yrkesaktivitet blant den eldre befolkningen

4.1 Innledning

Et av hovedmålene i pensjonsreformen er at pensjonssystemet skal legge til rette for at flere står lenger i arbeid, gjennom gode arbeidsinsentiver og fleksible regler for kombinasjon av arbeid og pensjon.

I privat sektor kan tjenestepensjon, på samme måte som alderspensjonen fra folketrygden, tas ut fleksibelt og fritt kombineres med arbeidsinntekt fra 62 år. Offentlig tjenestepensjon, derimot, kan først tas ut fra 67 år og bare dersom man slutter i offentlig stilling. Mens AFP-ordningen i privat sektor fra 2011 ble lagt om til å være en livsvarig ytelse som gir høyere ytelse jo senere den tas ut og som fritt kan kombineres med arbeid, er AFP i offentlig sektor videreført som en tidligpensjonsordning med strenge regler for avkortning mot arbeidsinntekt. I privat sektor består det samlede pensjonsnivået dermed av 2 eller 3 ulike pensjonskomponenter med nøytrale og fleksible uttaksregler, mens det i offentlig sektor bare er folketrygden som har en slik utforming. De økonomiske insentivene til å stå i arbeid utover 62 år er derfor langt sterkere i privat sektor enn i offentlig sektor.

Anslag fra Arbeids- og velferdsdirektoratet viser at omtrent halvparten av 61-åringene som er sysselsatt i privat sektor er ansatt i AFP-bedrifter, og disse har dermed fått sterke insentiver til å stå lenger i arbeid. For de øvrige i privat sektor har pensjonsreformen ført til at de kan ta ut alderspensjon fra folketrygden fem år tidligere. Siden pensjonsreformen har hatt ulik effekt på muligheten til å gå av og på insentivene til å fortsette i arbeid, ser vi i dette kapitlet på utviklingen i yrkesaktivitet i de tre delene av arbeidsmarkedet hver for seg.

Alderspensjon fra folketrygden og AFP i privat sektor kan fra 2011 fritt kombineres med arbeidsinntekt uten avkortning av pensjonen. Siden innføringen av de nye reglene tar veldig mange ut alderspensjon før 67 år mens de fortsatt er i fullt arbeid. Dette kapitlet ser derfor også på utviklingen i antallet arbeidstakere som kombinerer jobb og pensjon.

Fra 1. januar 2015 ble meldinger til arbeidsgiver- og arbeidstaker-registeret (Aa-registeret), sammen med en del rapporteringer fra arbeidsgivere til Skatteetaten og Statistisk sentralbyrå, samordnet i en felles rapportering i det som kalles a-ordningen. Selv om overgangen til nytt statistikkgrunnlag nødvendigvis innebærer et brudd i dataserien, vurderes samlet sett forskjellene ikke større enn at det er mulig å vurdere utviklingen i arbeidstakerprosenten som tidligere. Selv om a-ordningen inneholder alle lønnstakere, brukes for enkelthets skyld fortsatt begrepet arbeidstakere i dette kapitlet. For en nærmere beskrivelse av overgangen til a-ordningen, se boks 4.1 til slutt i kapitlet.

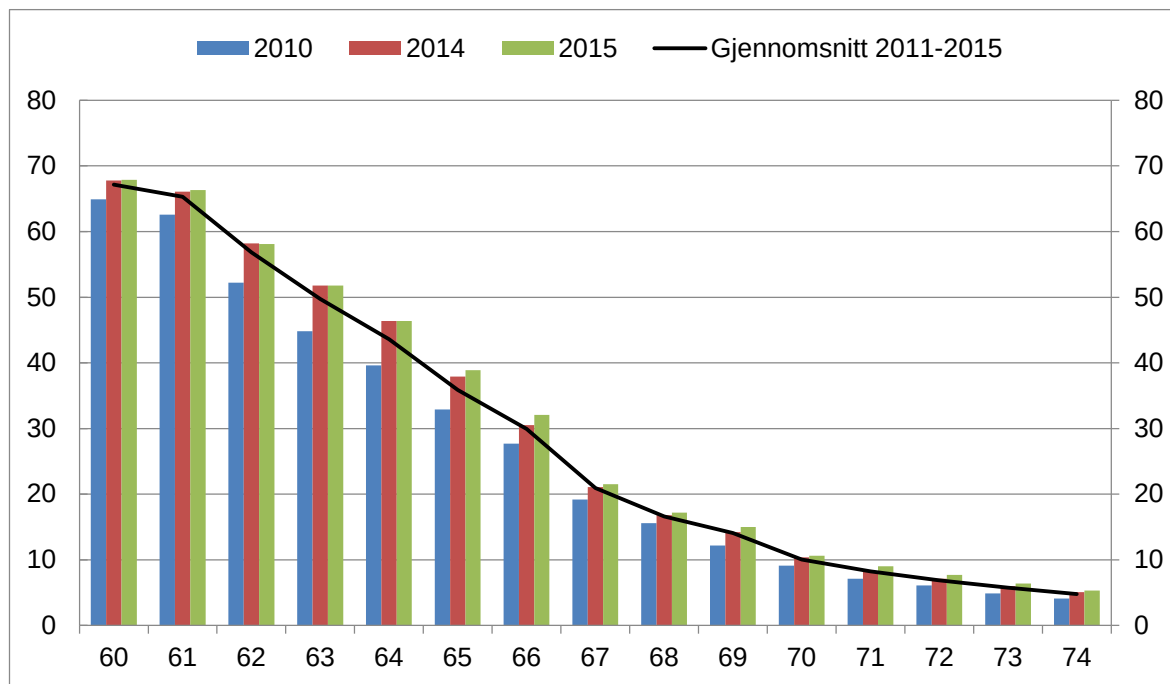
4.2 Utvikling i yrkesaktivitet etter pensjonsreformen

Etterspørselen etter arbeidskraft, og dermed sysselsettingen, varierer med konjunktur-utviklingen og det kan være vanskelig å skille ut hvilken effekt omleggingen av pensjonsordningene har hatt på yrkesaktiviteten i aldersgruppen 62 år og eldre. Ulike grupper, avhengig av om de jobber i offentlig eller privat sektor og om de har ny AFP eller ikke, har imidlertid blitt berørt av nye pensjonsregler på ulike måter. Ved å sammenligne utviklingen i yrkesaktivitet mellom de ulike gruppene, kan man få en indikasjon på om det er pensjonsreformen som har bidratt til utviklingen i yrkesaktivitet blant eldre.

Figur 4.1 viser arbeidstakere etter alder som andel av befolkningen i samme aldersgruppe. Andelen arbeidstakere har økt fra 2010 for alle aldre 60–74 år, og økningen fra 2010 har vært spesielt stor i aldersgruppen 62–66 år. Fra 2014 til 2015 har det vært en markert økning for

65- og 66-åringer, men andelene for de som er 67 år eller eldre har også økt. Utviklingen i yrkesaktivitet bekreftes dersom man ser på utviklingen i yrkesinntekt, jf. avsnitt 5.4. Den jevne økningen i arbeidstakerprosjenter etter 2010 gjelder for begge kjønn og for alle utdanningsnivåer.

Figur 4.1 Arbeidstakere etter alder. Prosent av befolkningen i samme aldersgruppe. Bosatte 60–74 år. 2. kvartal 2010–2015

Kilde: SSB, AA-registeret 2010–2014, a-ordningen 2015

4.3 Andeler som fortsetter i arbeid i aldersgruppen 62 år og eldre

4.3.1 Innledning

Effektene av pensjonsreformen på yrkesaktivitet etter 62 år kan en også analysere ved å følge individer som i større eller mindre grad har blitt påvirket av pensjonsreformen over tid. I dette avsnittet ser vi på utviklingen andelen som står lenger i arbeid.

I avsnitt 4.3.2 ser vi på alle i et gitt årskull som er registrert i et arbeidsforhold ved fylte 60 år og som ikke mottar uføretrygd. Deretter ser vi på hvor stor andel av disse som fortsatt er registrert i arbeid ved 61 år og ved høyere alder. Årskullet født i 1945 kan vi følge helt til fylte 70 år, mens 1953-kullet foreløpig bare kan følges til 62 år. Vi sammenligner utviklingen for de som jobbet i privat sektor med AFP ved 60 år med de som var i jobb i offentlig sektor ved 60 år.

I tilnærmingen i avsnitt 4.3.2 skiller vi bare på om de er ansatt i privat eller offentlig sektor ved 60 år. For å få et bredere bilde av utviklingen i andelen som står lenger i arbeids, ser vi i avsnitt 4.3.3 på individer i aldersgruppen 62–66 år som ved utgangen av 2010–2015 var registrert med et arbeidsforhold i Aa-registeret/a-ordningen og som også var registret med et arbeidsforhold ett år tidligere. Vi måler så andelen som antall som var registrert med et arbeidsforhold i begge år dividert med antallet som var registrert med et arbeidsforhold året før. Personer som ikke lenger er registrert med noe arbeidsforhold kan ha tatt ut alderspensjon, de kan jobbe som selvstendig næringsdrivende eller de kan ha blitt mottakere

av uføretrygd, dagpenger eller arbeidsavklaringspenger. En svakhet med denne tilnærmingen er at dersom for eksempel en gitt andel av de yrkesaktive utsetter fratredden fra 62 til 63 år, så vil dette bidra til å øke andelen som fortsatt står i arbeid ett år senere i det første året, men samtidig bidra til å redusere andelen som fortsatt står i arbeid i året etter.

4.3.2 Andelen av de som var i arbeid etter fylte 60 år som fortsetter i arbeid

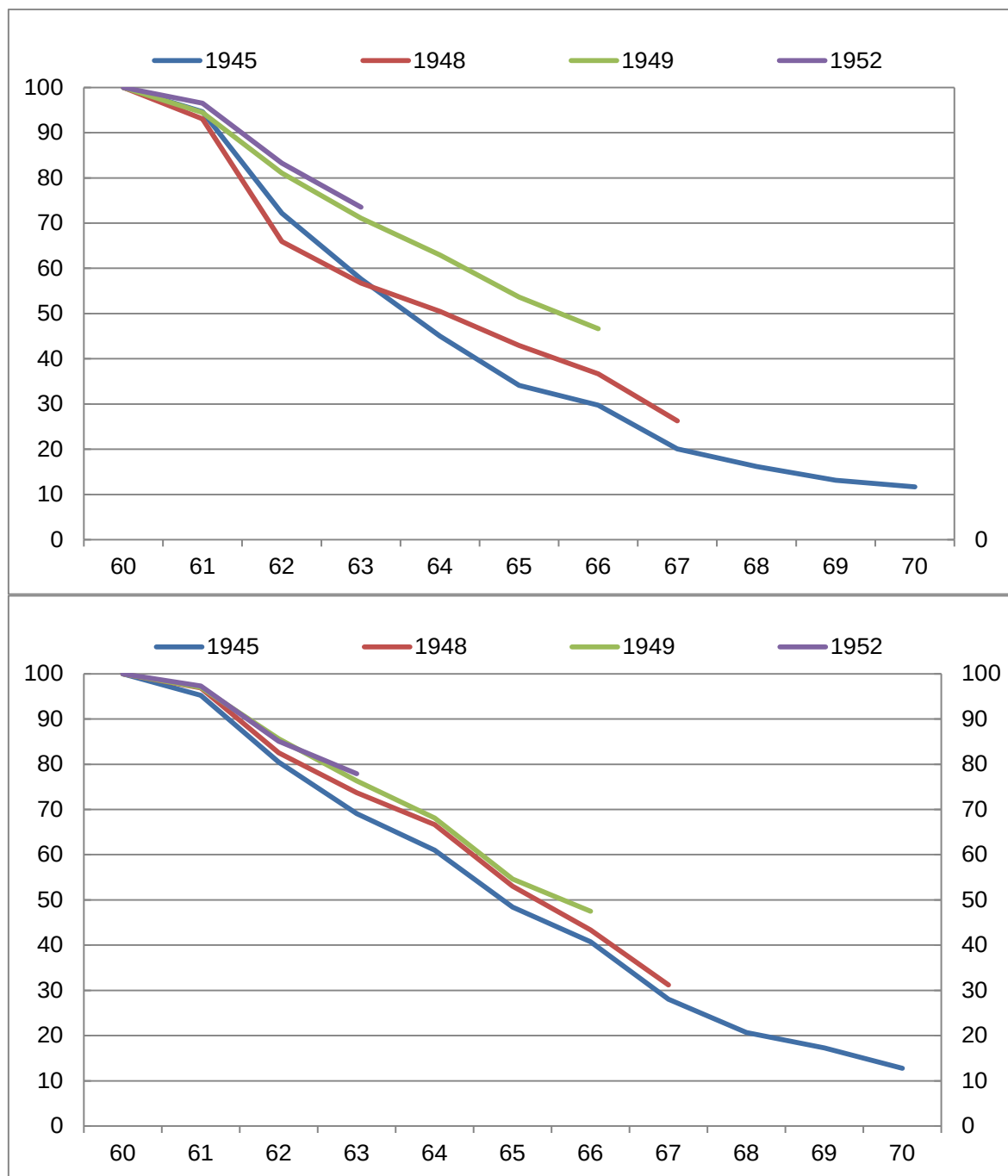
Figur 4.2 viser utviklingen i andelen som står i arbeid etter fylte 60 år, for utvalgte årskull fra 1945 til 1952 for henholdsvis privat sektor med AFP og offentlige sektor. I figurene tas det utgangspunkt i alle i det enkelte årskullet som var registrert i et arbeidsforhold ved 60 år og som ikke mottok uføretrygd og følger utviklingen i andelen som fortsatt er registrert i et arbeidsforhold ved en høyere alder.

Ikke overraskende faller andel i arbeid med alder for alle årskull. Vi ser imidlertid at andelen øker for hvert påfølgende årskull både i offentlig og privat sektor. Det er imidlertid klart økning i andelen for yngre årskull i privat sektor.

I privat sektor var andelen som fortsatt sto i arbeid ved 62 år lavere for 1948-kullet enn for tidligere årskull. Det har sammenheng med metoden for innfasingen av ny AFP: 1948-kullet kunne bare ta ut gammel AFP dersom de gjorde det før 2011, noen som førte til at mange tok ut AFP ved 62 år. De som ikke tok ut gammel AFP fikk rett på ny AFP, noe som ga langt sterkere insentiver til å stå lenger i arbeid. Vi ser at andel av 1948-kullet som sto i arbeid til 64 år eller lengre er markert høyere enn for tidligere årskull. 1949-kullet er det kullet som virkelig utmerker seg. Dette kullet fikk rett på en full ny AFP, og figuren tyder på at overgangen har hatt sterke effekter på arbeidstilbudet. Mens det blant eldre årskull var om lag 55 prosent som sto i arbeid ved 63 år, var andelen på 70 prosent for 1949-kullet og yngre årskull.

I offentlig sektor er nivået høyere enn i privat sektor, men veksten har samtidig vært svakere. I 1945-kullet var 50 prosent av de som var i jobb når de var 60 år fortsatt i jobb når de var 65 år, og vel 25 prosent var fortsatt i jobb ved 67 år. For 1948-kullet og senere årskull er det klart flere som fortsatt er i arbeid ved høyere alder – mellom 5 og 10 prosentpoeng flere avhengig av årskull og alder. 1949-kullet ser ut til å ha en markert økning i andelen 66-åringer som står i arbeid.

Figur 4.2 Andel i arbeid ved alder 60-70 år gitt at de var i arbeid og ikke mottok uføretrygd ved 60 år, etter fødselsår. Prosent. Private virksomheter med AFP (øverst) og offentlige virksomheter (nederst)

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

4.3.3 Andelen i aldersgruppen 62–66 år som har fortsatt ett år i jobb

Fordelt på sektor

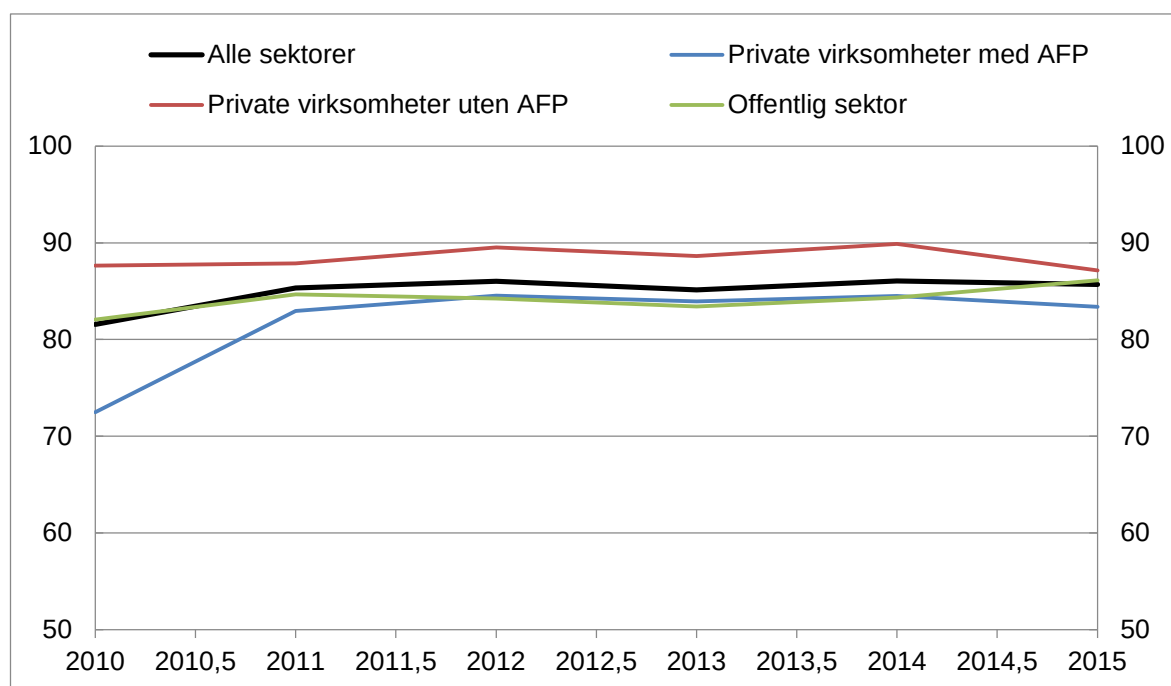
Figur 4.3 viser andelen i aldersgruppen 62–66 år som fortsetter i jobb, fordelt på privat sektor med AFP-ordning, privat sektor uten AFP-ordning og offentlig sektor. Figuren tyder på at omleggingen av AFP har ført til en klar vekst i sysselsettingen: andelen økte fra 73 til 84

prosent fra 2010 til 2011, og har senere ligget stabilt på dette nivået. Til sammenligning økte andelen fra 82 til 85 prosent i offentlig sektor.

Ansatte i privat sektor uten AFP fikk ikke endret insentivene til å stå lenger i jobb, men fikk økt mulighet til å gå av før 67 år. Man kunne derfor forvente en viss nedgang i sysselsetningen før 67 år. Figuren viser ingen endringer fra 2010 til 2011. Hvis vi sammenligner med veksten i offentlig sektor, er det imidlertid grunn til å tro at muligheten til å ta ut pensjon før 67 år isolert sett bidro til å redusere andelen som fortsatte i jobb, men at dette ble motvirket av andre forhold.

Andelene i offentlig sektor som fortsatt er i arbeid har holdt seg stabilt fra 2011 til 2014, og styrket seg noe i 2015. I privat sektor økte andelen svakt også etter 2011, men ble derimot redusert noe i 2015, særlig i privat sektor uten AFP. Dette har trolig sammenheng med det siste års nedgang i sysselsettingen i tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass og i industri som primært leverer til petroleumsnæringen.¹⁰

Figur 4.3 62–66-åringer som fortsatt var i arbeid i 4. kvartal 2010–2015 som andel av de som var i jobb ett år tidligere, etter sektor. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet. Aa-registeret 2009–2014, a-ordningen 2015

Uttak av alderspensjon fra folketrygden og privat AFP før 67 år er bare mulig dersom opptjeningen er tilstrekkelig til at pensjonen ved 67 år minst tilsvarer minste pensjonsnivå. Privat AFP regnes med i vurderingen av om vilkåret er oppfylt. Årsaken til at en del personer fortsetter i arbeid i privat sektor kan altså være at de ikke kvalifiserer for uttak.

I figur 4.4 er andelene som fortsetter i arbeid i privat sektor fordelt på om vilkårene for 100 prosent uttak av pensjon er oppfylt eller ikke.¹¹ Figuren viser at blant de som er omfattet av

¹⁰ Se avsnitt 2.9 i Økonomiske analyser 1/2016. Statistisk sentralbyrå

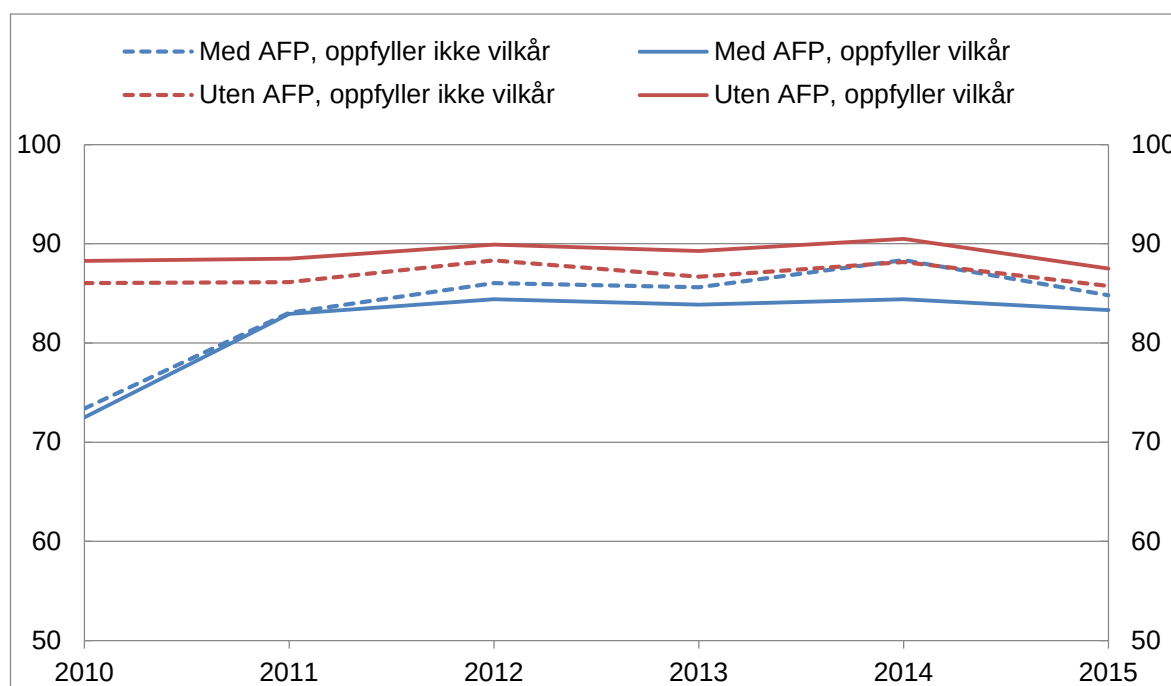
¹¹ I tidligere rapporter var det skilt mellom om man hadde rett til å ta ut minst 20 prosent alderspensjon. Det ga en svært liten gruppe som ikke fylte vilkåret. For å få et bedre statistikkgrunnlag for alle de fire gruppene er det derfor i årets rapport skilt mellom om man har rett på 100 prosent uttak av alderspensjon eller ikke.

AFP, er det etter 2010 en økende andel som fortsatt står i arbeid. Økningen har vært størst blant de som ikke har rett til 100 prosent uttak av pensjon, noe som er en liten gruppe. Dette kan skyldes både at den høyere opptjeningen blant de som oppfyller vilkårene innebærer en inntektseffekt som trekker i retning av tidligere avslutning på yrkeskarrieren og at det å ikke kunne ta ut full pensjon til en viss grad gjør at noen er "nødt til" å stå lenger i arbeid.

Blant de som ikke er omfattet av AFP, har det ikke vært tilsvarende økning i andelen som fortsetter i arbeid. I motsetning til AFP-sektoren, er det dessuten slik at de som oppfyller vilkårene i størst grad står lenger i arbeid. De uten AFP som ikke oppfyller vilkårene har jevnt over en svakere tilknytning til arbeidslivet, og har trolig en større tilbøyelighet for å falle ut av arbeidslivet.

Det fremgår av figuren at andelene som fortsetter i arbeid varierer med om uttaksvilkårene er oppfylt eller ikke, men ikke på et systematisk vis. Andelene som fortsetter i arbeid er lavere for 2015 enn 2014 for alle grupper. Nedgangen er svakest for de som har rett på AFP og som oppfyller vilkårene for uttak.

Figur 4.4 62–66-åringer som fortsatt var i arbeid i 4. kvartal 2010–2015 som andel av de som var i jobb ett år tidligere, etter om de oppfyller vilkårene for 100 prosent uttak av alderspensjon med eventuell AFP ett år senere. Prosent

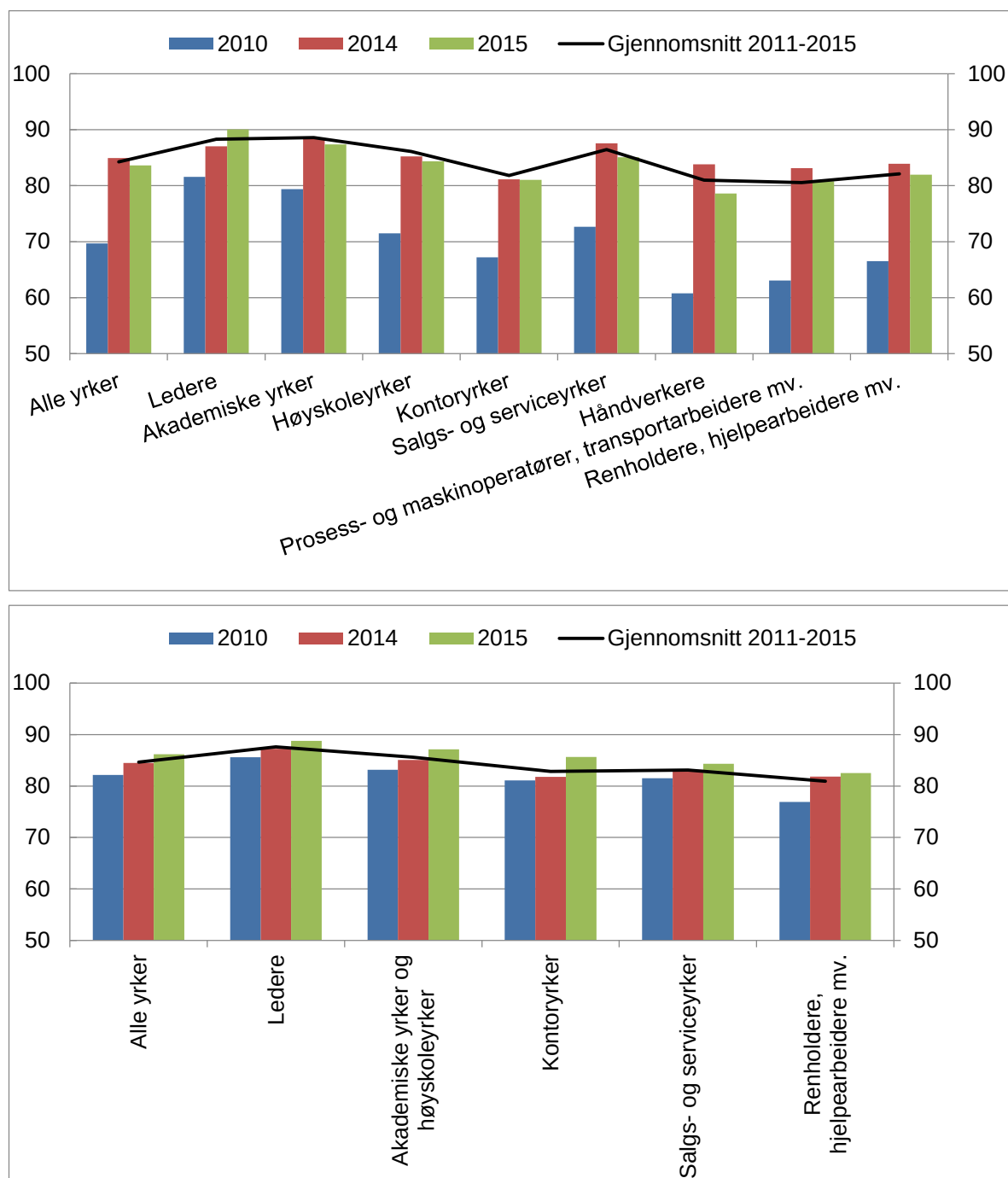

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet. Aa-registeret 2009–2014, a-ordningen 2015

Fordelt etter yrkesgruppe

Effektene av styrkede arbeidsinsentiver kan være ulike for ulike yrkesgrupper. I enkelte yrker kan det være mer krevende å stå lenger i arbeid enn i andre yrker. Samtidig kan det nettopp være i yrker med belastende arbeidsoppgaver at økonomiske insentiver kan ha stor betydning: det kan være svært viktig for valget om å fortsette i arbeid at man får noe igjen for det økonomisk når arbeidsoppgavene er belastende. Figur 4.5 viser andeler som fortsetter i jobb fordelt etter yrke for henholdsvis privat sektor med AFP og offentlig sektor.

Figur 4.5 62–66-åringene som fortsatt var i arbeid i 4. kvartal 2010–2015 som andel av de som var i jobb ett år tidligere fordelt etter yrke. Privat sektor med AFP (øverst) og offentlig sektor (nederst). Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet. Aa-registeret 2009–2014, a-ordningen 2015

Nivåene etter pensjonsreformen ligger godt over nivåene for 2010 i alle yrker, særlig i privat sektor. Tallene for 2015 ligger imidlertid litt lavere enn 2014 i de fleste yrker i privat sektor, mens økningen har fortsatt i alle yrker i offentlig sektor.

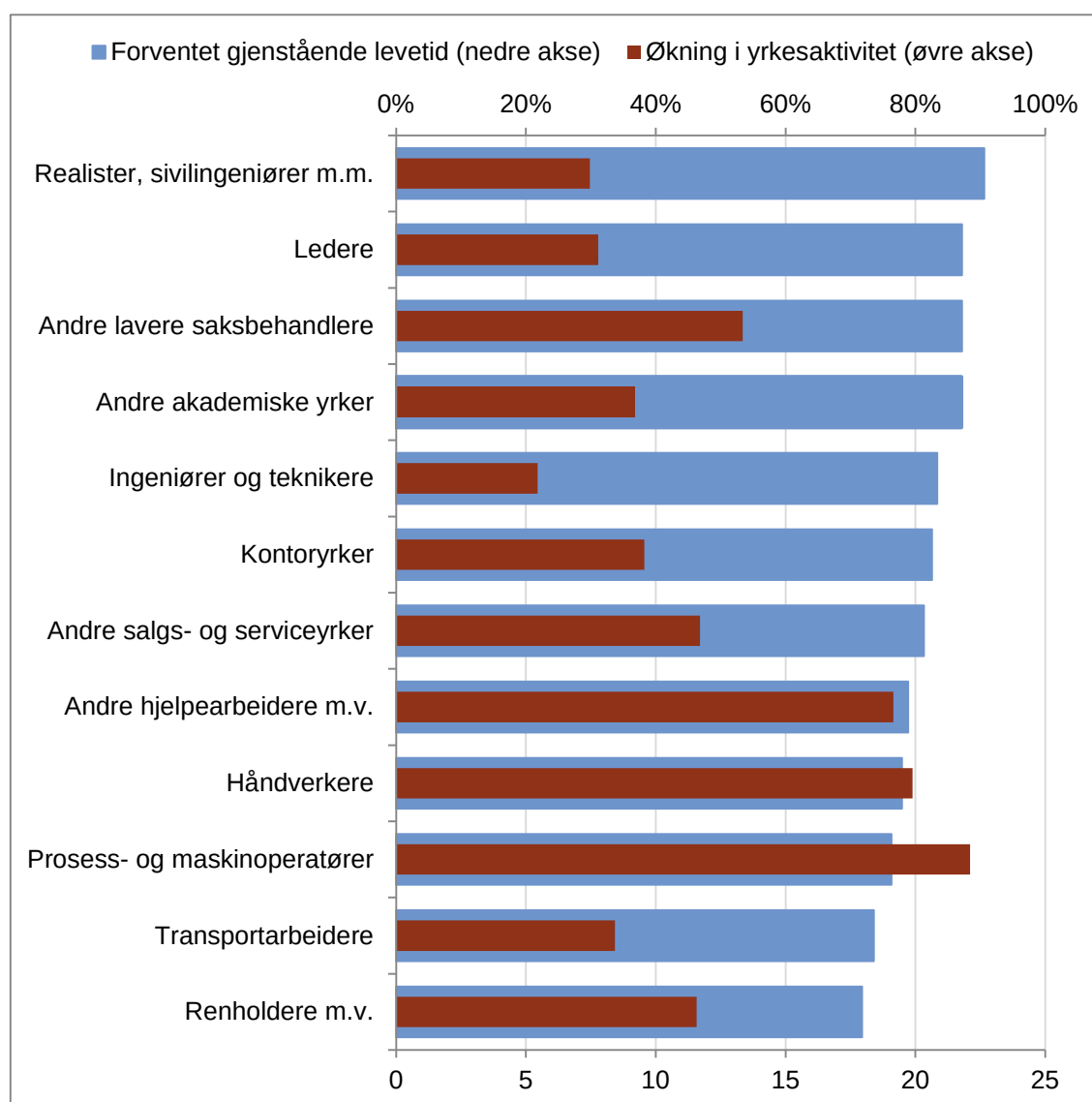
I kapittel 7 presenteres en studie fra Statistisk sentralbyrå som ser på om det er noen sammenheng mellom uttak av pensjon og forventet levealder i ulike yrker. Studien ser imidlertid ikke på sammenhengen mellom utviklingen i yrkesaktivitet og forventet levealder.

Arbeids- og velferdsdirektoratet har sett på utviklingen i andelen yrkesaktive 60-åring som fortsatt er yrkesaktive ved en senere alder, fordelt etter yrke, sektor og fødselsår. Selv om yrkesinndelingen her avviker noe fra yrkesinndelingen i SSBs studie av levealder og yrker, kan man likevel sammenstille utviklingen i yrkesaktivitet innen noen yrkesgrupper mellom utvalgte årskull og mål på forventet levealder.

Figur 4.6 viser prosentvis vekst andelen av yrkesaktive 60-åring i privat sektor med AFP fordelt på yrke som fortsatt var yrkesaktive ved 64 år fra 1947-kullet til 1951-kullet. Dette er sammenholdt med forventet gjenstående levetid ved 62 år, målt for menn i perioden 2009–2013.

Figur 4.6 Andel arbeidstakere ved 60 år som fortsatt var i arbeid ved 64 år. Prosentvis vekst fra 1947- til 1951-kullet, og forventet gjenstående levetid ved 62 år for menn, etter yrke. Privat sektor med AFP

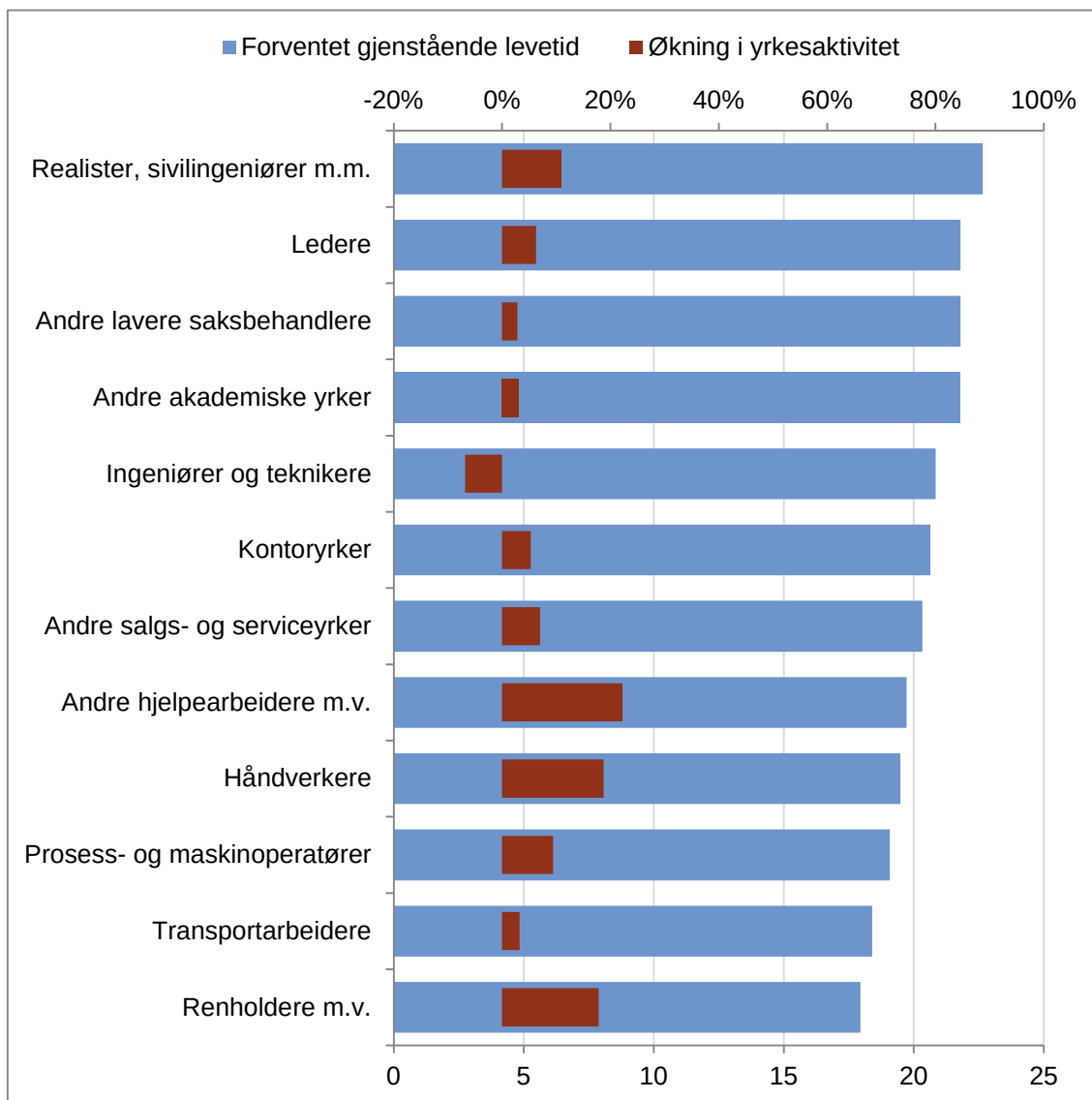

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, Statistisk sentralbyrå

Figuren viser at yrkesaktiviteten ikke har økt mest for yrkene med høyest forventet levetid. Det er jevnt over en betydelig økning, men økningen er faktisk størst i yrkene med forholdsvis lav forventet levealder. En må imidlertid være klar over at det er mye variasjon i forventet

levealder i de enkelte yrkene som er gruppert sammen.¹² Se vedlegg 4 for en beskrivelse av inndelingen og noen mål på levealder i disse gruppene.

Figur 4.7 Andel arbeidstakere ved 60 år som fortsatt var i arbeid ved 64 år. Prosentvis vekst fra 1947- til 1951-kullet, og forventet gjenstående levetid ved 62 år for menn, etter yrke. Privat sektor uten AFP

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, Statistisk sentralbyrå

Figur 4.7 viser tilsvarende som figur 4.6 for privat sektor uten AFP. Her har økningen i yrkesaktivitet vært betydelig svakere enn i privat sektor med AFP. Heller ikke for denne delen av privat sektor er det tegn til at økt yrkesaktivitet samvarierer med høy forventet levealder. Den høyeste veksten i yrkesaktivitet er i yrker der forventet gjenstående levetid ved 62 år er under 20 år.

¹² Forventet gjenstående levetid er her målt som det uveide gjennomsnittet av alle yrker med en STYRK-kode som inngår i Arbeids- og velferdsdirektoratets inndeling i yrkesgrupper.

Fordelt på lønnsnivå

Andelen 62–66-åringer som fortsetter i arbeid har økt for alle lønnsnivå både i privat sektor med AFP og offentlig sektor, se figur 4.8 nedenfor. I privat sektor har det vært en markert vekst for alle lønnsnivåer etter 2010, men veksten var lavest i det høyeste inntektsintervallet der andelen var høyest i utgangspunktet. Den svake utviklingen fra 2014 til 2015 gjelder de fleste inntektsnivåer. Også i offentlig sektor har det vært en vekst i andelen som står i jobb på alle inntektsnivåer, men veksten har vært svakere enn i privat sektor.

Figur 4.8 62–66-åringer som fortsatt var i arbeid i 4. kvartal 2010–2015 som andel av de som var i jobb ett år tidligere fordelt etter lønn i 1000 kroner. Privat sektor med AFP (øverst) og offentlig sektor (nederst). Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet. Aa-registeret 2009–2014, a-ordningen 2015

Før pensjonsreformen var det en positiv sammenheng mellom lønnsnivå og andelen som fortsetter i jobb. Sammenhengen er positiv også etter pensjonsreformen, men i privat sektor har andelen som fortsetter i jobb gradvis stabilisert seg for lønnsnivå over 400 000.

4.4 Antall som kombinerer arbeid og pensjon

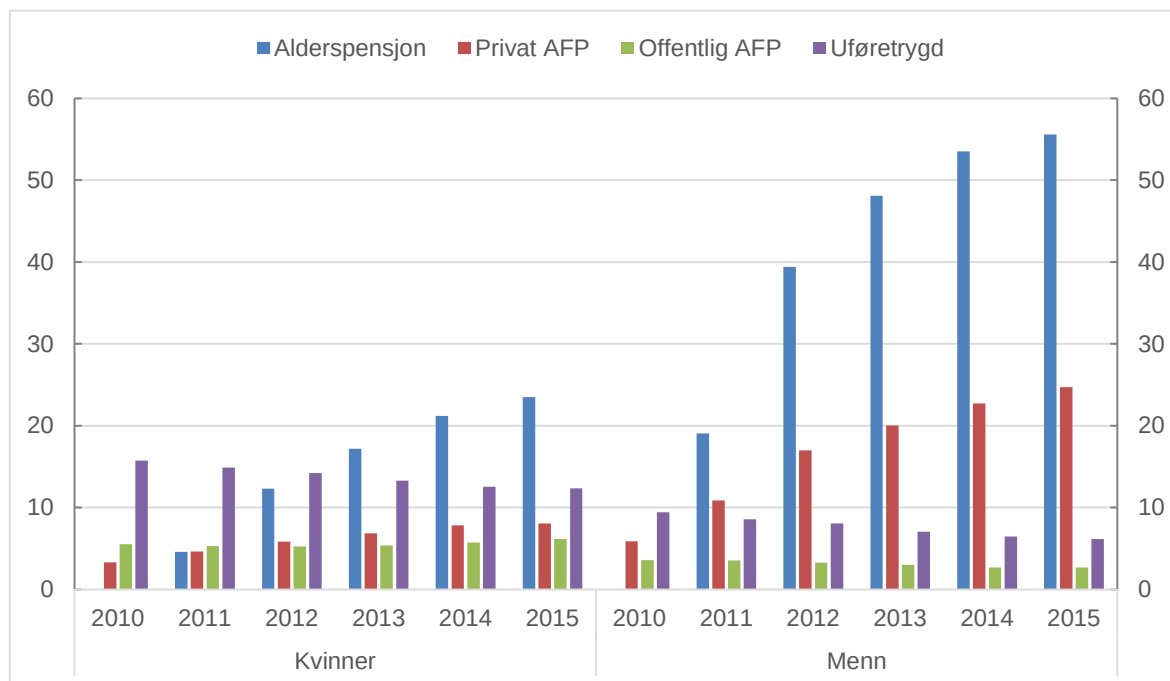
I dette avsnittet ser vi på antall arbeidstakere i alderen 62–66 år som også mottar en pensjon. Vi skiller mellom mottak av alderspensjon, privat AFP, offentlig AFP og uføretrygd. Fram til 2011 kunne alderspensjon først mottas fra fylte 67 år. AFP, både i privat og offentlig sektor, var fram til 2011 tidligpensjonsordninger som, i likhet med uføretrygd, bare kunne mottas dersom man hadde sluttet helt eller delvis i jobb.

Fra 2011 kan alderspensjon og ny AFP i privat sektor fritt kombineres med arbeidsinntekt uten at pensjonen avkortes. Personer som kombinerer arbeid med disse to pensjonstypene kan dermed være fullt i arbeid. I perioden 2011–2015 vil det imidlertid fortsatt være noen i årskullene født før 1949 som mottar gammel AFP i privat sektor. Personer som kombinerer arbeid med mottak av denne ytelsen, og de som kombinerer arbeid med offentlig AFP eller uføretrygd, må som før ha delvis trukket seg ut av arbeidslivet.

AFP i offentlig sektor og gammel AFP i privat sektor kan ikke mottas samtidig som alderspensjon fra folketrygden, mens ny AFP i privat sektor i all hovedsak mottas samtidig med alderspensjon fra folketrygden. Fra og med 2016 vil derfor mottakere av privat AFP også være mottakere av alderspensjon fra folketrygden. Også uføretrygd kan mottas i kombinasjon med alderspensjon i folketrygden, så lenge summen av uføregrad og uttaksgrad av alderspensjon ikke overstiger 100 prosent. At ny AFP i privat sektor, og også i mindre grad at uføretrygd, kan mottas sammen med alderspensjon fra folketrygden, innebærer at summen av andelen arbeidstakere som mottar hver enkelt av de ulike pensjonstypene i figurene under overstiger andelen arbeidstakere som mottar en eller flere pensjonsytelser fra og med 2011.

Figur 4.9 viser utviklingen i andelen arbeidstakere fra 62 til 66 år som kombinerer arbeid og pensjon etter pensjonstype og kjønn. Det skilles mellom privat og offentlig AFP. Det mest slående trekket i figur 4.9 er den relativt høye og sterkt økende andelen som kombinerer arbeid med mottak av alderspensjon fra folketrygden. Dette bildet bekreftes dersom man ser på utviklingen i ulike inntektskomponenter for denne aldersgruppa, jf. figur 5.11 i påfølgende kapittel. Denne trenden gjelder spesielt for menn: om lag 55 prosent av de mannlige arbeidstakerne i alderen 62–66 år mottok i 2015 også alderspensjon fra folketrygden. Andelen blant kvinner er betydelig lavere. Andelen arbeidstakere som mottar privat AFP har også steget sterkt, også her spesielt for menn, mens andelen som kombinerer arbeid med offentlig AFP har blitt lavere for menn og holdt seg omtrent på samme nivå for kvinner. Det er en fallende andel som kombinerer arbeid og uføretrygd for begge kjønn.

Figur 4.9 Andel arbeidstakere/lønnstakere 62–66 år som mottar pensjon etter pensjonstype og kjønn. 2. kvartal 2010-2015. Prosent

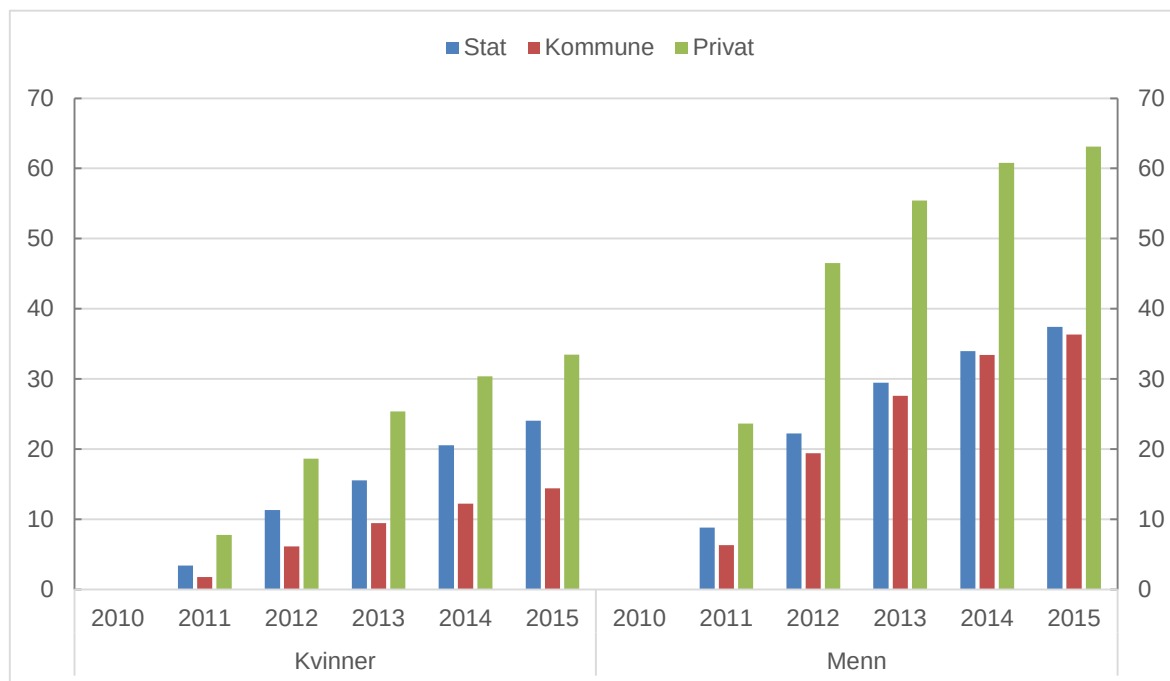

Kilde: Aa-registeret 2010–2014, a-ordningen 2015

Figur 4.10 viser andelen arbeidstakere 62–66 år som også mottar alderspensjon fra folketrygden, fordelt på kjønn og sektor. Vi ser at det er langt mer vanlig å kombinere arbeid og alderspensjon i privat sektor enn i offentlig sektor, både for menn og kvinner. Dette resultatet er ikke overraskende. Selv om det i privat og offentlig sektor er lik anledning til å ta ut alderspensjon fra folketrygden, er det for arbeidstakere i offentlig sektor ikke mulig å kombinere dette med fullt arbeid og uttak av AFP. Uttak av alderspensjon fra folketrygden før 67 år, er dermed en ren finansiell beslutning for arbeidstakere i offentlig sektor som fortsatt er fullt i arbeid, mens alderspensjon fra folketrygden i privat sektor også kan benyttes for de som har trappet ned fra arbeidslivet.

Forskjellen på privat og statlig sektor er langt mindre for kvinner enn for menn. Samtidig ser vi at mens det er liten forskjell mellom menn i statlig og kommunal sektor, er andelen kvinner som kombinerer arbeid og alderspensjon langt lavere i kommunal sektor enn i statlig sektor. Dette kan ha sammenheng med at kvinner i kommunal sektor i gjennomsnitt har kortere yrkeskarrierer og dermed i mindre grad oppfyller vilkåret for å ta ut alderspensjon fra folketrygden før 67 år.

Figur 4.10 Arbeidstakere 62–66 år som kombinerer arbeid og alderspensjon fra folketrygden etter kjønn og sektor. 2. kvartal 2010–2015. Prosent

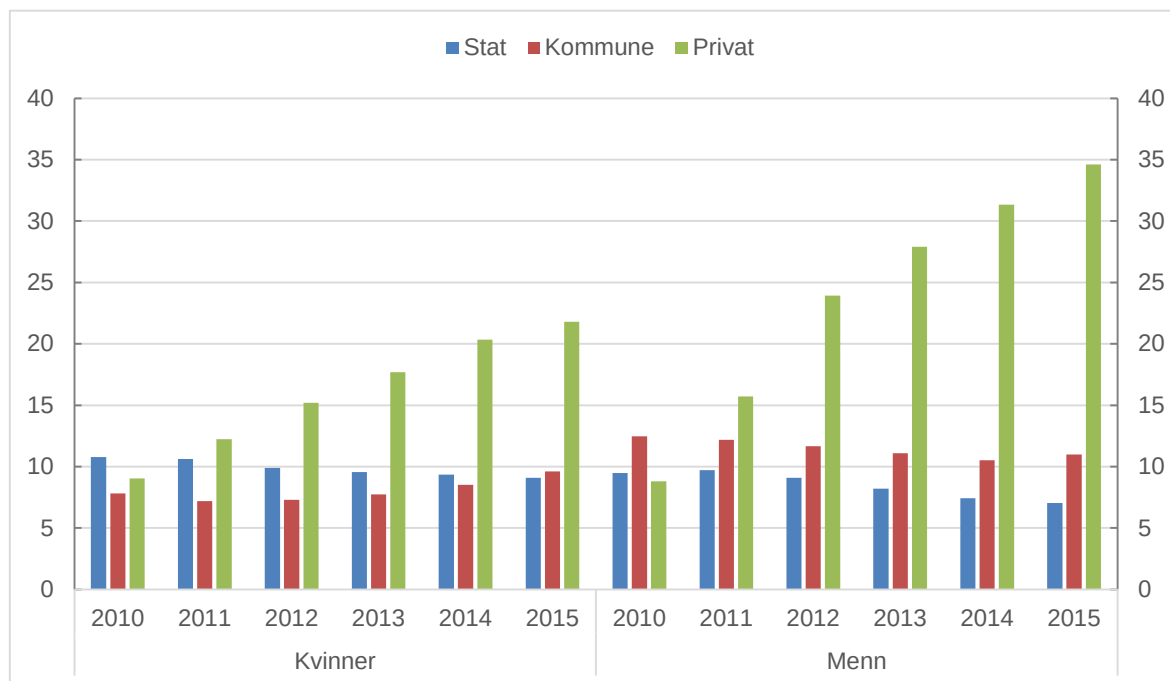
Kilde: Aa-registeret 2010–2014, a-ordningen 2015

Figur 4.11 viser andelen arbeidstakere som også mottar AFP, etter kjønn og sektor. I 2010 var det i hovedsak samme type AFP-ytelse for alle de tre sektorene, og mottak av denne ytelsen forutsatte at man helt eller delvis hadde sluttet i arbeid. Arbeidstakere som også mottok AFP, var dermed arbeidstakere som jobbet redusert. Andelen som kombinerte arbeid og AFP var i 2010 rundt 10 prosent for begge kjønn og i alle sektorer. Andelen var høyest for menn i kommunal sektor (12 prosent) og lavest for kvinner i kommunal sektor (8 prosent).

AFP er videreført som tidligere i statlig og kommunal sektor. I disse sektorene har andelen som kombinerer deltidsstillinger og AFP holdt seg rimelig stabilt etter 2010. Det har vært en svakt økende andel for kvinner i kommunal sektor og en svak nedgang for de øvrige gruppene, der andelen som kombinerer arbeid og AFP har falt mest for menn i statlig sektor.

Omleggingen av AFP i privat sektor fra 2011 har ført til en kraftig vekst i andelen som kombinerer arbeid og AFP i privat sektor, og særlig gjelder dette menn. Ny AFP kan fritt kombineres med arbeidsinntekt – også for personer som arbeider fullt. Mens det var 9 prosent av menn i privat sektor som kombinerte arbeid og AFP i 2010, var det nesten 35 prosent i 2015. Personer som tok ut AFP i 2010 mottar denne til fylte 67 år. Fram til og med 2015 vil det derfor være mottakere av både gammel og ny AFP i privat sektor. De som mottar gammel AFP er fortsatt nødt til å jobbe redusert, mens det ikke nødvendigvis er tilfelle blant mottakerne av ny AFP. Fra og med 2016 vil det ikke lenger være noen mottakere av gammel AFP i privat sektor.

Figur 4.11 Arbeidstakere 62–66 år som kombinerer arbeid og AFP etter kjønn og sektor. 2. kvartal 2010–2015. Prosent

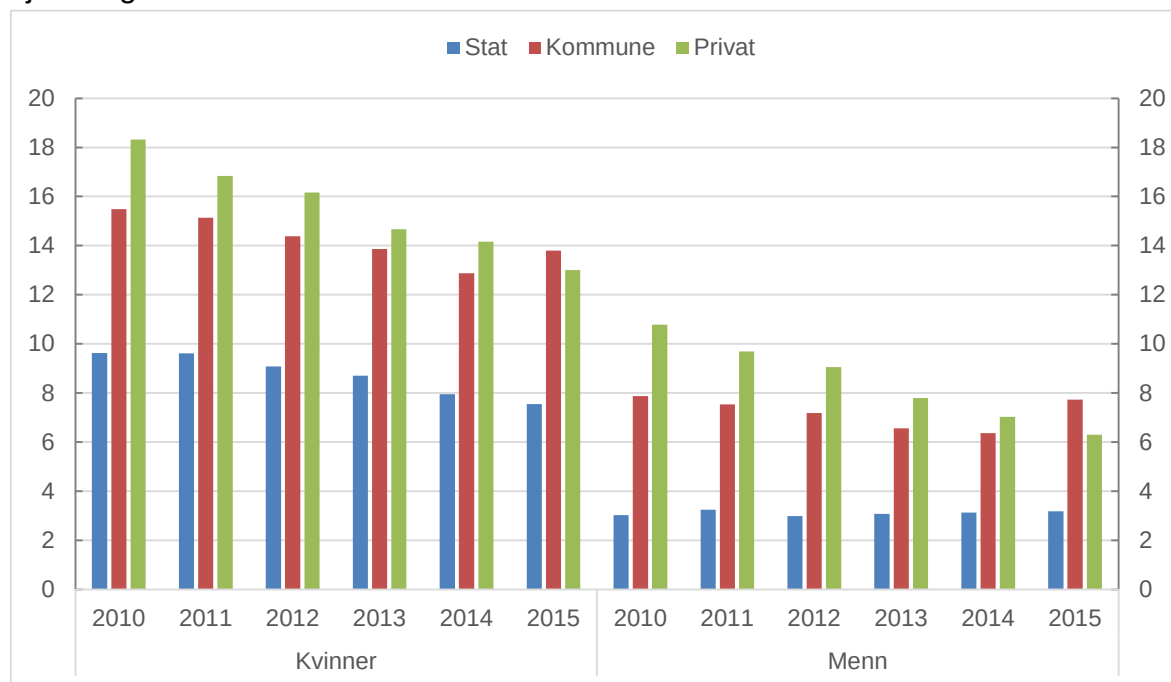

Kilde: Aa-registeret 2010–2014, a-ordningen 2015

Figur 4.12 viser andelen arbeidstakere 62–66 år som også mottar uføretrygd (uførepensjon fram til 2015) etter kjønn og sektor. Andelene er gjennomgående høyere for kvinner enn for menn, og det er klart lavest andel i statlig sektor for begge kjønn. Andelen i kommunal sektor lå under andelen i privat sektor fram til 2015, men dette har snudd for begge kjønn i 2015. Dette skyldes dels en kraftigere fallende trend i privat sektor over perioden og dels at andelen for begge kjønn i kommunal sektor økt fra 2014 til 2015.

Andelen arbeidstakere som også mottar uføretrygd henger åpenbart sammen med utviklingen i andelen som mottar uføretrygd totalt sett. Som det går fram av avsnitt 1.4 og tabell 1.6 har andelen uføre i denne aldersgruppen gått ned i samme periode. Den nedadgående trenden i figuren er derfor ikke nødvendigvis et tegn på at det er blitt mindre vanlig med gradert uføretrygd, men kan også være en følge av at det er mindre vanlig å bli ufør.

Figur 4.12 Arbeidstakere 62–66 år som kombinerer arbeid og uføretrygd etter kjønn og sektor. 2. kvartal 2010–2015. Prosent

Kilde: Aa-registeret 2010–2014, a-ordningen 2015

4.5 Forventet yrkesaktivitet

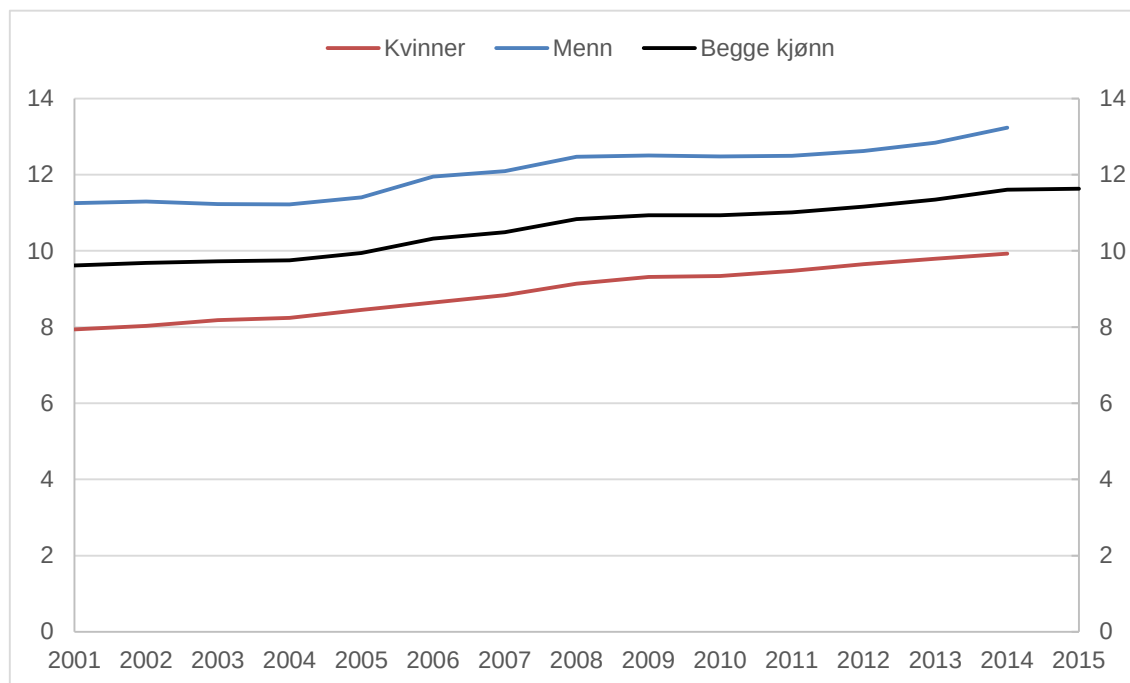
I intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen), er et av målene å øke yrkesdeltakelsen blant eldre. Dette ble operasjonalisert ved at forventet yrkesaktivitet etter 50 år skulle økes med 0,5 år i løpet av perioden 2009–2013. I den nye avtalen som ble forhandlet fram i 2015 er dette målet videreført slik at forventet yrkesaktivitet etter 50 år skal økes med tolv måneder i perioden 2009–2018.

De siste 14 årene har det vært en klar vekst yrkesaktiviteten blant eldre. I perioden før pensjonsreformen, fra 2001 til 2010, økte forventet yrkesaktivitet med 1,3 år ifølge beregninger gjort av Arbeids- og velferdsdirektoratet, se figur 4.13 nedenfor. Økningen var noe sterkere for kvinner enn menn. Fra 2010 til 2014 økte antall forventet yrkesaktive år etter 50 år med ytterligere 0,7 år. Foreløpige tall for 2015 tyder på at det ikke blir en økning fra 2014 til 2015.

Det er viktig for et pensjonssystem økonomiske bærekraft at det er en sammenheng mellom sysselsettingen blant eldre og utviklingen i levealderen. En slik sammenheng gjør det lettere å finansiere pensjonsutbetalingene for skattebetalerne og dessuten gi økt verdiskaping. Pensjonsreformen er ment å bidra til dette ved at pensjonsutbetalingene skal være knyttet opp mot utviklingen i levealderen. Ser man på hele perioden fra 2001–2015 under ett, har antallet gjenstående yrkesaktive år økt med 2,0 år for en 50-åring. Ifølge SSB økte til sammenligning forventet gjenstående levetid for en 50-åring med 2,58 år i løpet av den samme perioden.

Figur 4.13 Forventet yrkesaktivitet (i årsverk) etter fylte 50 år 2001–2015.
Foreløpige tall for 2015.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Boks 4.1 Kort om betydningen av innføringen av a-ordningen

I tidligere utgaver av denne rapporten har dette kapittelet i stor grad benyttet seg av opplysninger i arbeidsgiver- og arbeidstaker-registeret (Aa-registeret), og en person har derfor blitt regnet for å være "i arbeid" dersom personen var registrert med et arbeidsforhold i Aa-registeret. Fra 1. januar 2015 ble meldinger til Aa-registeret, sammen med en del rapporteringer fra arbeidsgivere til Skatteetaten og Statistisk sentralbyrå, samordnet i en felles rapportering i det som kalles a-ordningen.

Det er kun arbeidstakere som rapporteres til Aa-registeret, mens også oppdragstakere skal rapporteres til a-ordningen, noe som nødvendigvis gir et brudd i tidsserien. Siden a-ordningen skal omfatte alle lønnstakere, noe som ikke er tilfellet i Aa-registeret, kunne man forvente et nivåskift oppover i antallet som er i arbeid fra 2014 til 2015. Som følge av overgang til nytt statistikkgrunnlag ville man da kunne overvurdere endringen i antallet i arbeid. Nytt statistikkgrunnlag har imidlertid også ført til høyere kvalitet på dataene, blant annet knyttet til inn- og utmeldinger og andre endringsmeldinger. Den økte kvaliteten kan trekke i motsatt retning og gjør det mindre opplagt at overgangen til a-ordningen gir et positivt nivåskift.

SSB har med a-ordningen fått et mye bedre grunnlag for å korrigere tallene ved å se om det er lønn knyttet til et arbeidsforhold. Nivåtallene etter slik korrigering vurderes som gode. Det er imidlertid slik at det skjer en viss vekst gjennom 2015 på grunn av innkjøringsperioden hvor flere arbeidsgivere oppfyller meldeplikten. Nivåtallene blir dermed gradvis noe bedre gjennom året.

Lønnstakerprosentene ligger følgelig noe for lavt særlig for 1. kvartal i 2015. A-ordningen gir imidlertid allerede første året et riktigere bilde av hvem som er ansatt hos en arbeidsgiver i en gitt uke enn Aa-registeret gjorde.

Samlet sett vurderes forskjellene ikke større enn at det er mulig å vurdere utviklingen i arbeidstakerprosenten som tidligere. Selv om a-ordningen inneholder alle lønnstakere, brukes for enkelhets skyld fortsatt begrepet arbeidstakere i dette kapittelet.

5 Inntekt blant den eldre befolkningen

Pensjonssystemets hovedformål er å sikre den enkelte et rimelig inntektsnivå i forhold til tidligere inntekt og tilvendt levestandard. I tillegg skal pensjonssystemet gi en akseptabel grunnsikring for personer uten eller med liten tilknytning til arbeidsmarkedet.

Pensjonsreformen har gjort det mulig for folk å velge selv når de vil starte uttaket av alderspensjon fra folketrygden i intervallet 62–75 år. Samtidig er uttak av pensjon blitt frikoblet fra selve uttreddenen fra arbeidslivet. Denne fleksibiliteten åpner opp for å skille mellom selve pensjoneringsbeslutningen (det vil si når man skal slutte å arbeide) og uttaksbeslutningen (det vil si når man skal begynne å ta ut pensjon). Uttaksbeslutningen kan i langt større grad enn tidligere nå ses på som en ren finansiell beslutning. Dette har gitt den enkelte langt større mulighet til å bestemme fordelingen av pensjonsutbetalingene over livsløpet etter 62 år.

Dette kapittelet presenterer statistikk som belyser samlet inntekt for den eldre befolkningen. Kapittelet gir både informasjon om endringer i samlet inntekt over tid, samlet inntektsnivå og lavinntekt for ulike aldersgrupper og sammensetningen av samlet inntekt for den eldre befolkningen.

5.1 Endringer i samlet inntekt

Endringer i median samlet inntekt sier noe om hvordan kjøpekraften har endret seg for medianen i hver aldersgruppe, dvs. den personen som ligger midt i inntektsfordelingen for den aktuelle aldersgruppen. Den eldre befolkningen (her 60–95 år) har hatt en klar vekst i realinntekten de siste årene. Dette gjelder for alle aldersintervall, jf. figur 5.1 som viser realvekst i median samlet inntekt i perioden 2004–2014.

For alle over 62 år, har realveksten vært mellom 45 og 50 prosent. Mye av dette skyldes økt yrkesaktivitet, men spesielt for de over 66 år er også økt pensjonsopptjening en viktig årsak. I tillegg har pensjonene økt mer enn prisveksten i perioden.

Fram til 2008 ble alderspensjonen for 67–69 åringer avkortet dersom man hadde en arbeidsinntekt over 2G. Pensjonen ble da avkortet med 40 prosent av den arbeidsinntekten som oversteg 2G. Som en overgangsordning til det nye pensjonssystemet, ble muligheten til å kombinere arbeidsinntekt og pensjon uten avkorting innført for de som fylte 67 år i 2008. En studie fra Statistisk sentralbyrå, Brinch m.fl. (2012), viste at denne endringen førte til økt yrkesdeltakelse. Den sterke veksten i inntekt etter skatt for aldersgruppen 62–66 år kan derfor skyldes muligheten til å kombinere inntekt og pensjon uten avkorting. Også veksten for de som er 67 år og eldre kan forklares med fjerningen av regler for avkorting av pensjon.

Skattereglene behandler pensjon gunstigere enn yrkesinntekt. For eksempel er trygdeavgiften lavere, og det beregnes et skattefradrag på pensjonsinntekten avhengig av størrelsen på pensjonen. Dette kombinert med et progressivt skattesystem gjør at veksten i inntekt før og etter skatt varierer noe mellom de ulike aldersgruppene.

Figur 5.1 Realvekst i median samlet inntekt før og etter skatt. Prosent. 2004–2014

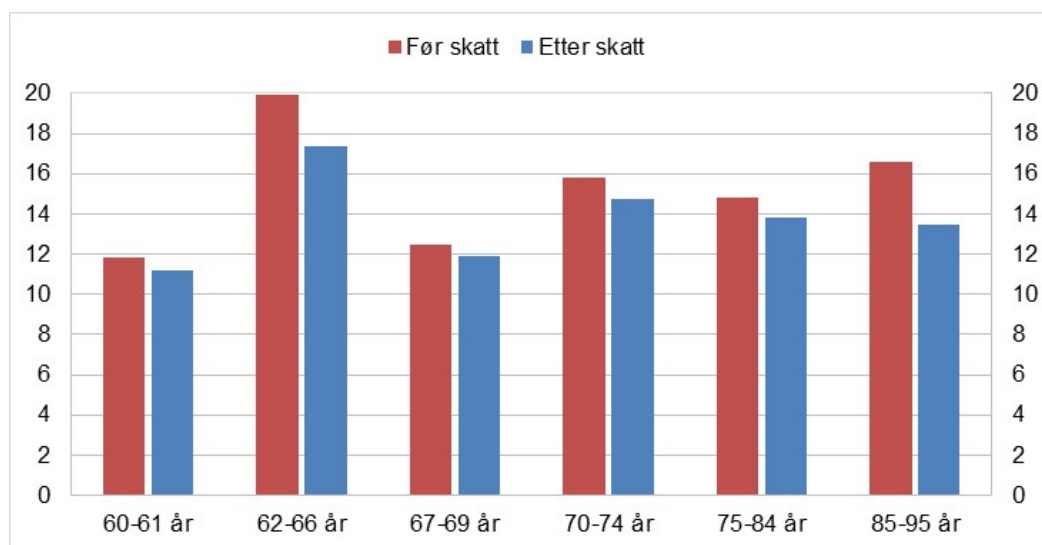

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Ser vi kun på perioden 2010–2014, har aldersgruppen 62–66 hatt den sterkeste veksten i inntekt, jf. figur 5.2 nedenfor. Dette henger sammen med økt yrkesaktivitet for denne gruppen etter 2011 og at mange i denne aldersgruppen kombinerer arbeid og uttak av pensjon.

I aldersgruppen 60–61 år er arbeid hovedinntektskilden. Forskjellen mellom realvekst i inntekt før og etter skatt er liten for denne gruppen. For aldersgruppen 62–66 år har realveksten i inntekt før skatt vært veldig høy. At inntekten før skatt har økt vesentlig innebærer, pga. progressiviteten i skattesystemet, at denne gruppen betaler mer skatt og forskjellen i realveksten før og etter skatt er derfor større. Også den eldste aldersgruppen har hatt en kraftig vekst i inntekt før skatt i perioden. Høyere inntekt før skatt betyr at flere betaler skatt av inntekten og gjennomsnittskatten er høyere. Dette betyr at realveksten i inntekt etter skatt relativt sett er noe lavere.

Figur 5.2 Realvekst i median samlet inntekt før og etter skatt. Prosent. 2010–2014

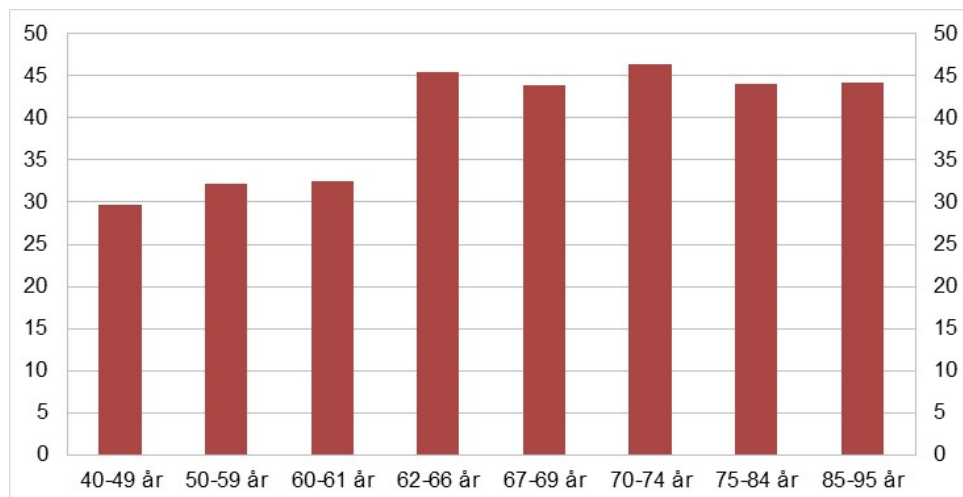
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figurene over gir informasjon om utviklingen i samlet inntekt for den eldre befolkningen, men sier ikke noe om hvordan utviklingen for den eldre befolkningen har vært sammenlignet

med befolkningen for øvrig. Ved å sammenligne utviklingen i kjøpekraft for den eldre befolkningen med utviklingen for den øvrige befolkningen, får vi et bedre bilde av hvordan utviklingen for den eldre befolkningen har vært relativt til andre aldersgrupper.

Den eldre befolkningen har hatt en sterkere økning i kjøpekraften de siste ti årene enn den yngre befolkningen, se figur 5.3 som viser realveksten i median samlet inntekt etter skatt for utvalgte aldersgrupper i perioden 2004–2014.

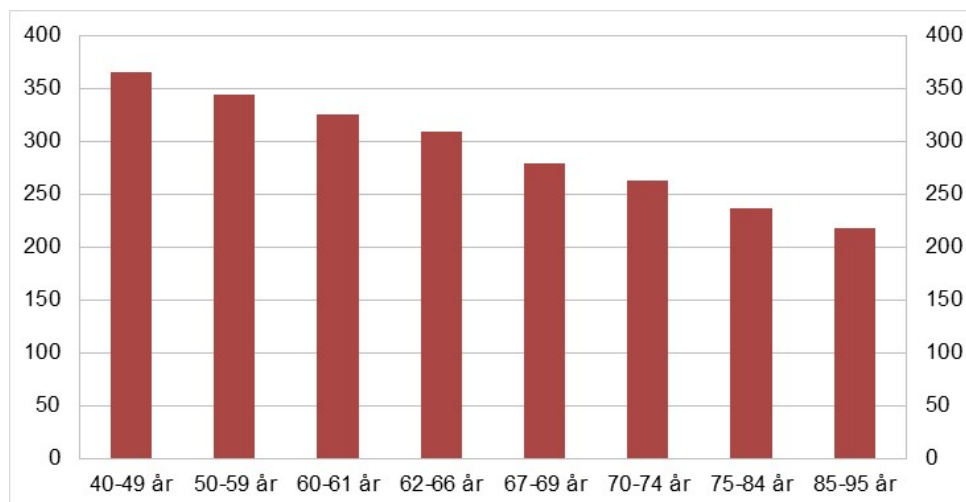
Figur 5.3 Realvekst i median samlet inntekt etter skatt. Prosent. 2004–2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Selv om realveksten i inntekt har vært sterkest for de over 62 år, er inntektsnivået høyere i den yngre befolkningen, jf. figur 5.4 som viser median inntekt etter skatt for ulike aldersgrupper i 2014. Mens arbeidsinntekt er hovedinntekten for de som er under 62 år, er pensjon hovedinntekten for de som er 67 år og eldre. Median inntekt etter skatt for aldersgruppen 67-69 år utgjør 85 prosent av tilsvarende inntektsnivå for aldersgruppen 60-61 år.

Figur 5.4 Median inntekt etter skatt. Tusen kroner. 2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.2 Inntekt etter husholdningstype

Så langt har inntekt og endringer i inntekt for den eldre befolkningen blitt presentert ved å se på hele befolkningen innenfor gitte aldersintervall. Ved å se på inntekt innenfor ulike

husholdninger, får vi i tillegg et bilde av hvordan inntekt fordeler seg mellom ulike husholdningstyper. For å kunne sammenligne levestandard på tvers av husholdningstyper, er det nødvendig å justere for husholdningsstørrelse. En mye brukt metode for kunne sammenligne den økonomiske levestandarden til husholdninger av ulik sammensetning og størrelse, er å omregne husholdningsinntektene til inntekt per forbruksenhet. En slik omregning skal ta hensyn til både at store husholdninger trenger større inntekter enn små husholdninger for å ha tilsvarende økonomisk velferd, men også at store husholdninger oppnår stordriftsfordeler ved å kunne dele på fellesutgifter. I tallene som presenteres her er den såkalte EU-skalaen benyttet ved omregning til inntekt per forbruksenhet.¹³

Figur 5.5 illustrerer median inntekt per forbruksenhet for ulike husholdningstyper i prosent av median inntekt for alle husholdningstyper.¹⁴ Har en husholdningskategori en prosentandel over 100, betyr dette at median i denne kategorien har høyere levestandard enn median i befolkningen som helhet. Tilsvarende betyr en prosentandel under 100 at median innenfor den aktuelle kategorien har lavere levestandard enn medianen i hele befolkningen.

Aleneboende og enslige med barn har lavere median inntekt per forbruksenhet enn par, og lavest inntekt har aleneboende over 67 år. Videre har par uten barn hvor eldste i husholdningen er over 67 år lavere inntekt enn yngre par uten barn, men disse husholdningstypene har likevel høyere levestandard enn alle aleneboende. Par med barn har bedre levestandard jo eldre barna er, og disse husholdningene har bedre levestandard enn en husholdning med enslig forsørger og barn i samme alder.

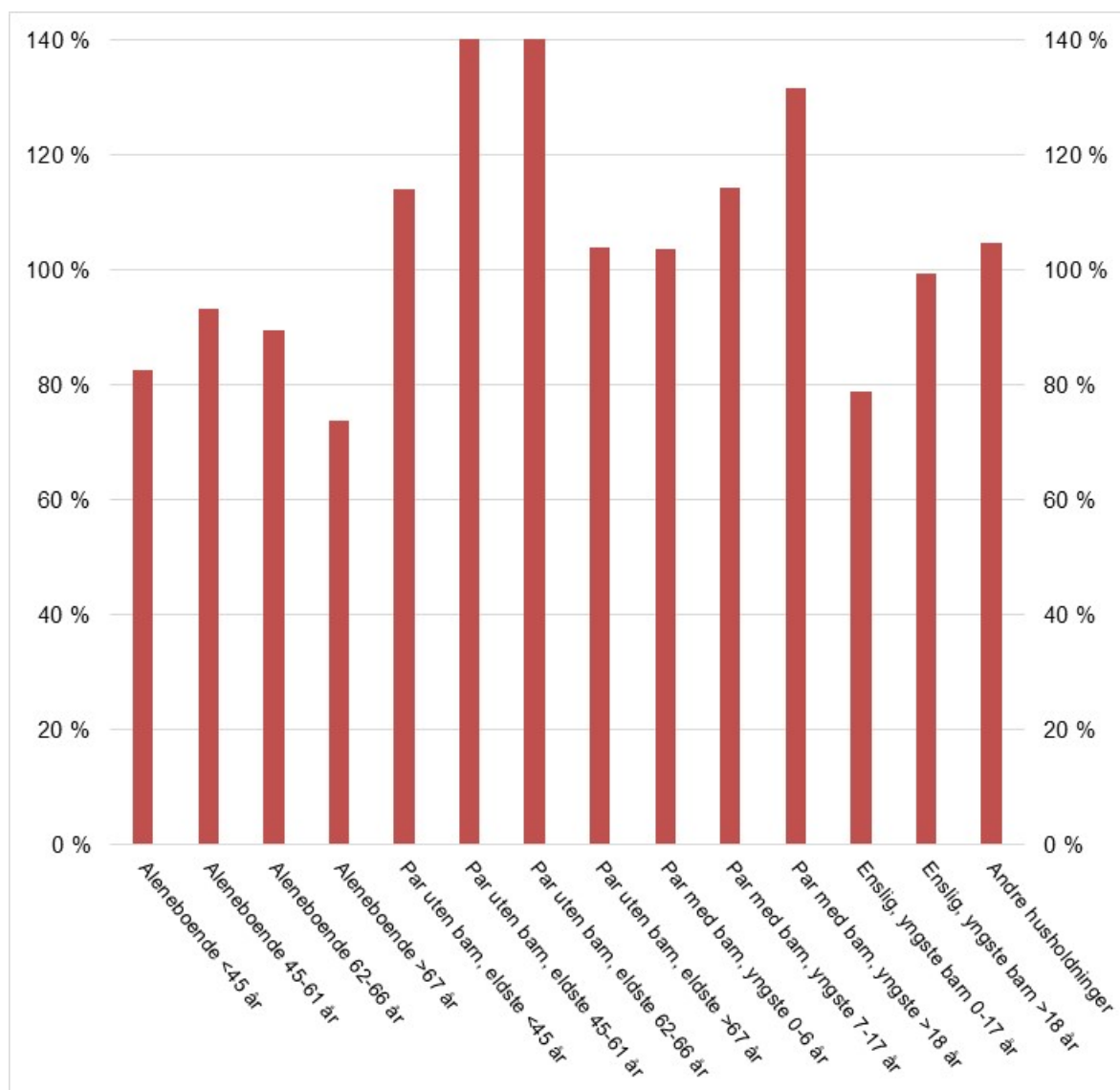
Husholdningstypene som har lavest levestandard er aleneboende over 67 år og enslige med barn under 18 år, mens de med klart høyest kjøpekraft er par uten barn hvor den eldste i husholdningen er mellom 45 og 67 år.

---

¹³ I følge denne skalaen vil første voksne husholdningsmedlem få vekt lik 1, neste voksne få vekt lik 0,5 mens barn får vekt lik 0,3. En husholdning på to voksne og to barn vil dermed få en samlet forbruksvekst på 2,1 ($1+0,5+0,3+0,3$). Dette betyr at for at denne husholdningen skal ha samme økonomisk velferd som en som bor alene, må den ha en husholdningsinntekt som er 2,1 ganger større enn den som bor alene.

¹⁴ Studenthusholdninger er utelatt.

Figur 5.5 Median inntekt per forbruksenhet for ulike husholdningstyper som andel av hele befolkningen. Prosent. 2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Merknad: Studenthusholdninger er utelatt i beregningen.

Figur 5.6 illustrerer utviklingen de siste 5 årene i median inntekt per forbruksenhet for noen utvalgte husholdningstyper i prosent av median inntekt for alle.

Par uten barn hvor eldste person er mellom 62–66 år har hatt størst økning i median inntekt siden 2010. I 2010 var median inntekt for denne gruppen i overkant av 120 prosent av median inntekt i hele befolkningen, og den økte til 140 prosent i 2014. Median inntekt for enslige i samme aldersgruppe utgjorde om lag 90 prosent av median inntekt i hele befolkningen, og denne andelen har vært relativt stabil siden 2010. Også blant de over 67 år uten barn har inntekt per forbruksenhet økt siden 2010, men økningen har vært svakere enn for par uten barn i aldersgruppen 62-66 år. Aleneboende over 67 år har også hatt en svak vekst i median inntekt, men mindre enn for par i samme aldersgruppe. Median inntekt per forbruksenhet for par og aleneboende i aldersgruppen 45-61 år har holdt seg stabilt over perioden.

Figur 5.6 Median inntekt per forbruksenhet for aleneboende og par som andel av hele befolkningen. Prosent. 2010–2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Merknad: Studenthusholdninger er utelatt i beregningen.

5.3 Inntektsfordeling og lavinntekt

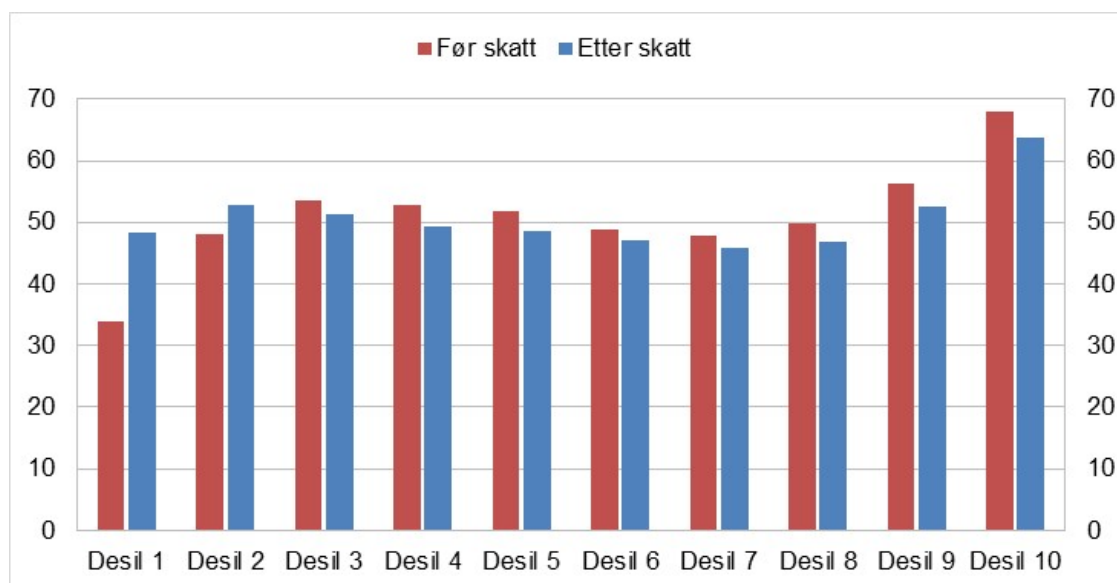
Figurene som viser endringer i median samlet inntekt sier noe om hvordan kjøpekraften har endret seg for median i hver aldersgruppe eller husholdningstype. Det er også interessant å se hvordan endringen i samlet inntekt har vært for hhv. de med lavest inntekt og de med høyest inntekt, ettersom dette sier noe om hva som har skjedd med fordelingen av samlet inntekt.

En måte å måle inntektsfordeling på er å dele befolkningen inn i ulike grupper basert på størrelsen på inntekten, og måle hvordan inntekten er i de forskjellige gruppene har utviklet seg. En ofte brukt grupperingsenhet er en desilfordeling. En desilfordeling for samlet inntekt betyr at populasjonen er delt i 10 intervaller, slik at hvert intervall inneholder like mange personer. Desil 1 referer da til de 10 prosentene med lavest inntekt, desil 2 referer til de 10 prosentene med nest lavest inntekt osv.

Figur 5.7 viser hvordan økningen i kjøpekraft for den eldre befolkningen er fordelt på ulike desiler. Realveksten i inntekt etter skatt har vært høy for alle desiler. Økningen i kjøpekraft har imidlertid vært sterkes blant de 10 prosentene med høyest samlet inntekt med en realvekst i median inntekt på over 65 prosent, både før og etter skatt. Realinntektsveksten har også vært høy blant de med lavest samlet inntekt. De tre laveste desilene, dvs. de 30 prosentene med lavest samlet inntekt, har hatt en realvekst i median samlet inntekt etter skatt på om lag 50 prosent i perioden.

At realveksten i samlet inntekt har vært sterkest blant de med høyest samlet inntekt kan fange opp at en del høytlønnede kombinerer full jobb og full pensjon, noe som ikke var mulig i 2004. At realveksten også har vært god for de med lavest samlet inntekt reflekterer trolig økningen i minstepensjonen i perioden.

Figur 5.7 Realvekst i median samlet inntekt før og etter skatt for personer som er 62 år eller eldre fordelt på desiler. Prosent. 2004–2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Selv om realveksten i inntekt etter skatt har vært høy også blant den laveste desilen av den eldre befolkningen, er det fortsatt en del eldre, og særlig blant de aller eldste, som lever med lavinntekt. Hvor mange som har lavinntekt og hvordan lavinntekt fordeler seg på aldersgrupper varierer noe avhengig av hvordan en måler lavinntekt.

En mye brukt metode for å belyse forekomsten av lavinntekt er å se på hvor mange personer som tilhører en husholdning som har en inntekt betydelig lavere enn det som er den typiske inntekten i samfunnet. Selv om det er vanskelig å ha en bestemt oppfatning om hva som menes med «betydelig lavere», og/eller hva som er «den typiske inntekten» i samfunnet, er det i dag vanlig å definere en slik lavinntektsgrense ut fra en relativ avstand til medianinntekten i befolkningen, og ofte settes denne til 60 prosent av medianinntekten. Husholdningsinntekter beregnes ved å vekte for stordriftsfordeler (ekvivalensvekt), og så defineres lavinntekt som de som faller under en bestemt andel av medianinntekten for alle landets husholdninger.

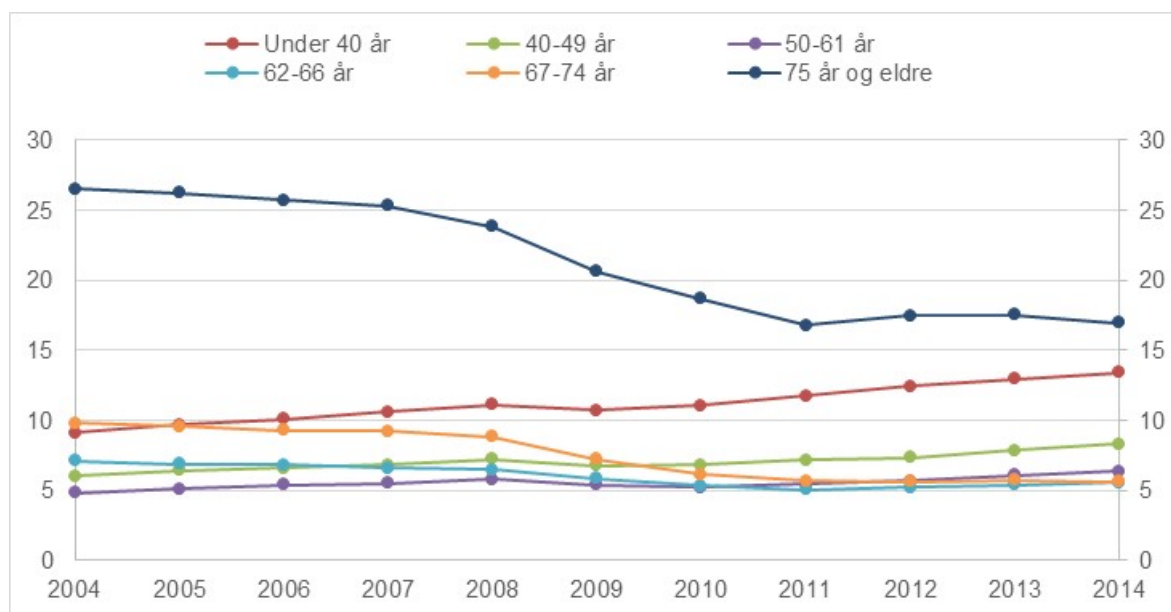
Figur 5.8 illustrerer andelen i ulike aldersgrupper som har lavinntekt fra 2004 til 2014. Lavinntekt er her målt ved den såkalte EU-skalaen hvor lavinntekt er definert som et beløp som tilsvarer 60 prosent av medianinntekten i hele befolkningen.

Blant de som er 75 år og eldre er andelen med lavinntekt høyere enn blant de yngre aldersgruppene i hele perioden, men andelen har falt fra 26,5 prosent i 2004 til 16,9 prosent i 2014. Det er for denne gruppen at andelen med lavinntekt har blitt redusert mest i løpet av perioden. Andelen med lavinntekt for aldersgruppen 67–74 år har gått klart ned fra 9,8 prosent til 5,6 prosent i 2014. Også blant aldersgruppen 62–66 år har andelen gått ned fra 7,1 til 5,5 prosent i 2014).

Blant alle aldersgruppene som er yngre enn 62 år har andelen med lavinntekt økt i perioden, og klart mest for den yngste (under 40 år) aldersgruppen. Blant de som er 40 år og yngre har andelen med lavinntekt økt fra 9,1 prosent i 2004 til 13,4 prosent i 2014. I 2004 var andelen med lavinntekt høyere blant aldersgruppen 67–74 år enn for alle de yngre aldersgruppene, men i 2014 var andelen med lavinntekt blant aldersgruppen 67–74 lavere enn blant alle de yngre aldersgruppene.

Figur 5.8 Andel personer i husholdninger med lavinntekt, etter alder.

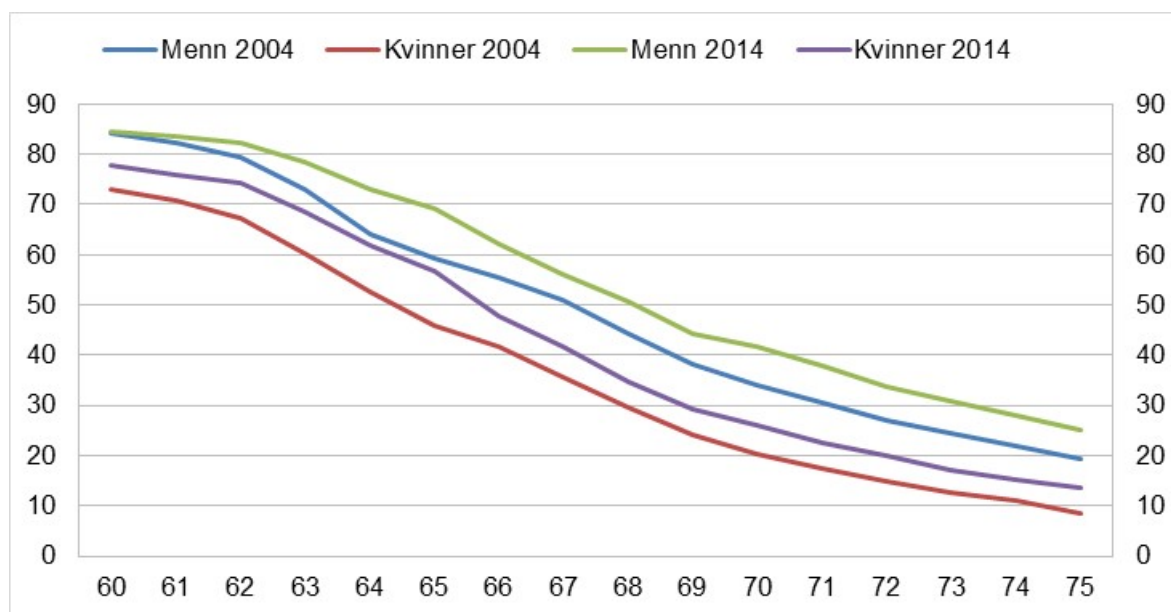
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Merknad: Studenthusholdninger er utelatt.

5.4 Sammensetningen av inntekt

I kapittel 4 går det klart frem at andelen i aldersgruppen 61–65 år som fortsetter i jobb har gått opp etter pensjonsreformen. Dette bildet bekreftes dersom vi ser på statistikk av hvor mange som har yrkesinntekt. Figur 5.9 viser andelen av befolkningen ved ulike aldre som har yrkesinntekt i 2004 og 2014. Det har vært en klar vekst i andelen med yrkesinntekt i denne perioden for de fleste aldre. Økningen er størst i aldersgruppen 65 år hvor andelen med yrkesinntekt har økt med henholdsvis 10,8 og 9,9 prosentpoeng for kvinner og menn.

Figur 5.9 Andel personer med yrkesinntekt etter alder. 2004 og 2014. Prosent

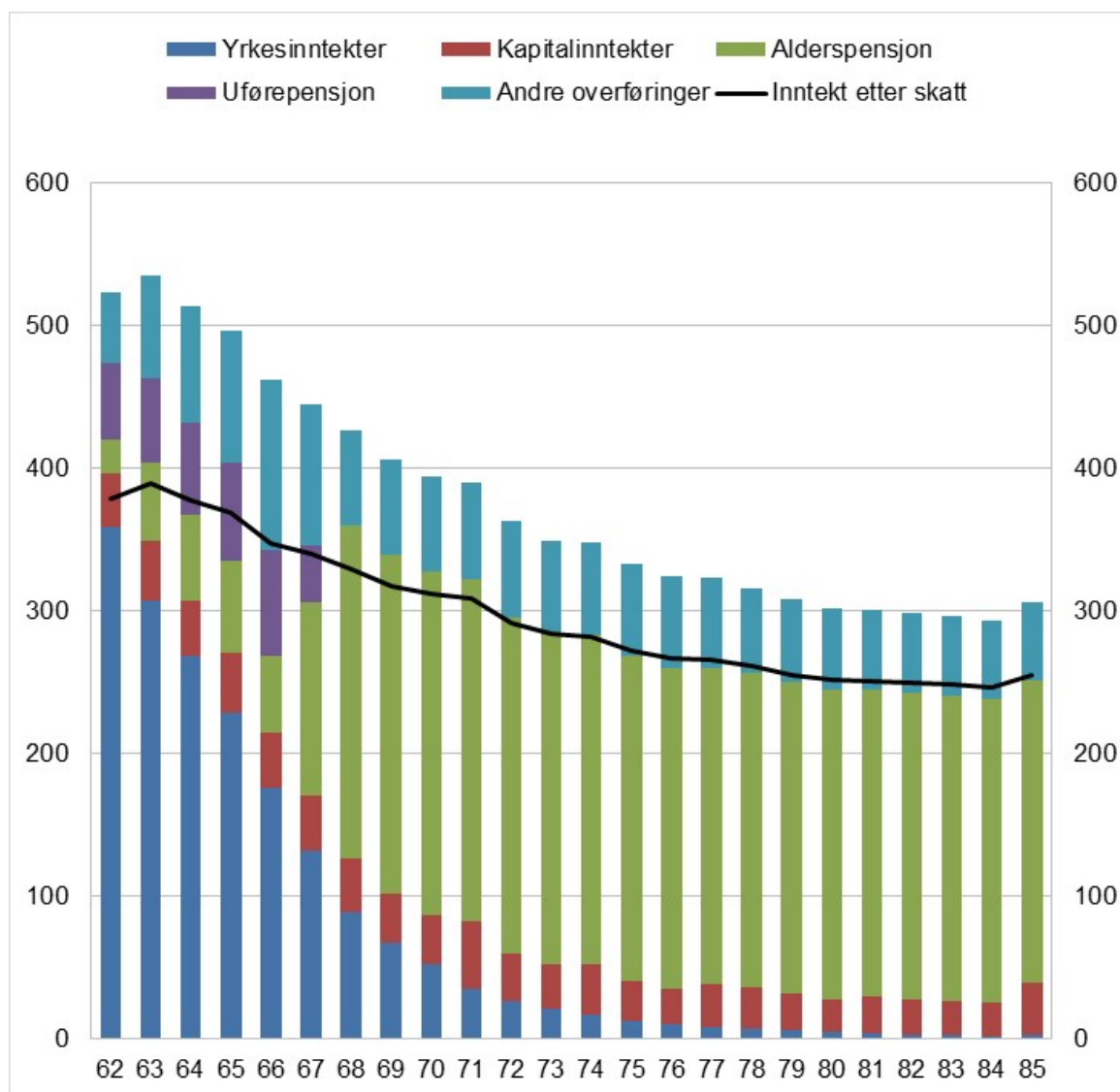
Kilde: Statistisk sentralbyrå

I 2014 var det i overkant av 1 100 000 personer som var 62 år eller eldre. I avsnitt 5.1 gikk det klart frem at inntektsveksten har vært god for denne gruppen. Vi vet at mange i aldersgruppen over 62 år fortsatt står i jobb og at mange kombinerte jobb med pensjonsuttak. Samtidig er det en del som kun mottar alderspensjon, og enkelte mottar andre ytelser fra det offentlige. Neste skritt er derfor å se hva samlet inntekt består av.

Figur 5.10 illustrerer sammensetningen av samlet inntekt for alle som var 62 år eller eldre i 2014, fordelt etter alder. Samlet inntekt er stort sett fallende med økt alder. 62-åringene hadde en gjennomsnittlig inntekt på rundt 520 000 kroner, mens tilsvarende nivå for 75-åringene var rundt 330 000 kroner. Skattereglene behandler pensjonsinntekt lempeligere enn yrkesinntekt og dette kombinert med et progressivt skattesystem gjør at inntektsforskjellene mellom aldersgruppene er mindre når vi måler etter skatt. 62-åringenes inntekt etter skatt utgjorde 74 prosent av samlet inntekt i 2014, mens tilsvarende andel for 75-åringene var 82 prosent.

Yrkesinntekten utgjør den viktigste inntektskomponenten frem til fylte 67 år. For 67-åringene utgjør yrkesinntekt og alderspensjon om lag like stor andel av samlet inntekt, en andel på rundt 30 prosent hver.

Figur 5.10 Sammensetning av inntekt for personer 62–85 år. Tusen kroner. 2014

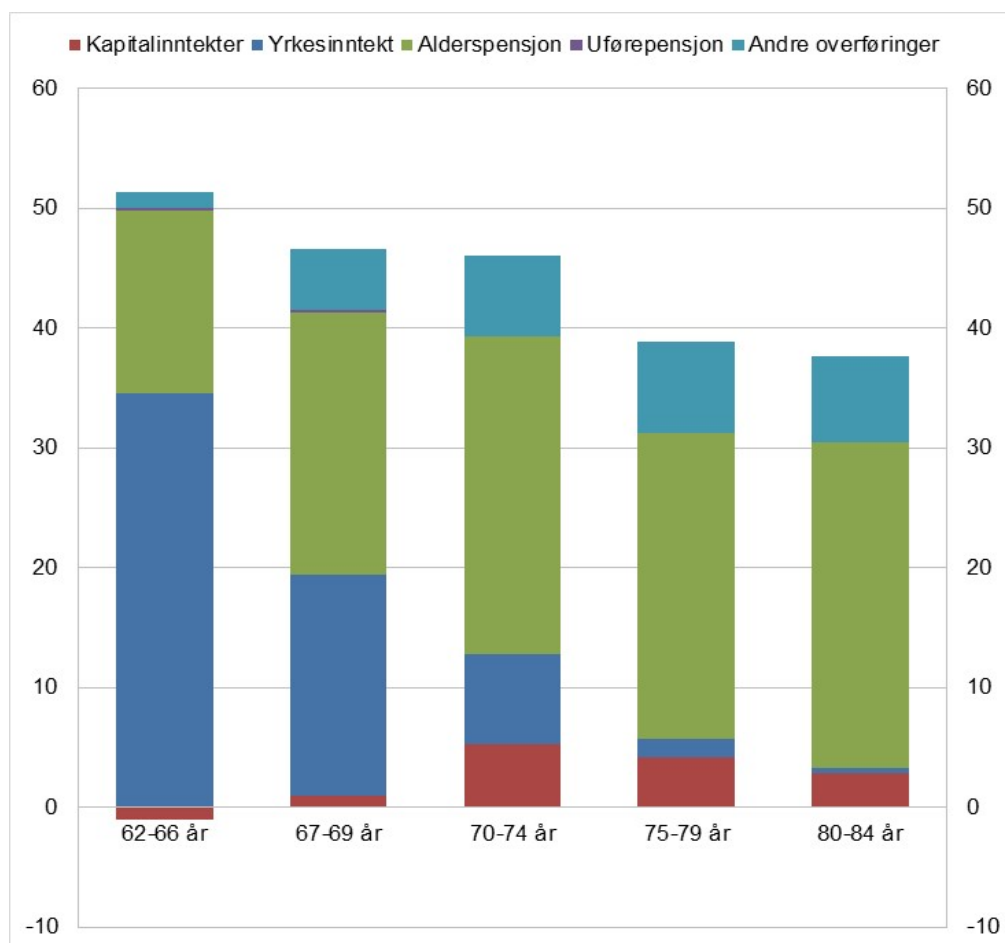

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 5.11 viser prosentvis endring i gjennomsnittlig samlet inntekt og inntektskomponentenes del av endringen i perioden 2004–2014. Vi ser at alle inntektskomponentene har økt bortsett fra kapitalinntekter for aldersgruppen 62–66 år. At aldersgruppen 62–66 år har hatt en nedgang i kapitalinntekter i perioden kan bety at denne aldersgruppen har høyere gjeld, og derfor lavere nettoformue, enn tilsvarende aldersgruppe i 2004. Videre vil rentenivået ha betydning for kapitalinntektene.

For aldersgruppen 62–66 år er det helt klart økt yrkesinntekt som har bidratt sterkes til økningen i samlet inntekt. For aldersgruppen over 66 år er det økning i alderspensjon som har bidratt mest til veksten i samlet inntekt.

Figur 5.11 Prosentvis realvekst i samlet inntekt og inntektskomponentenes del av endringen. 2004–2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

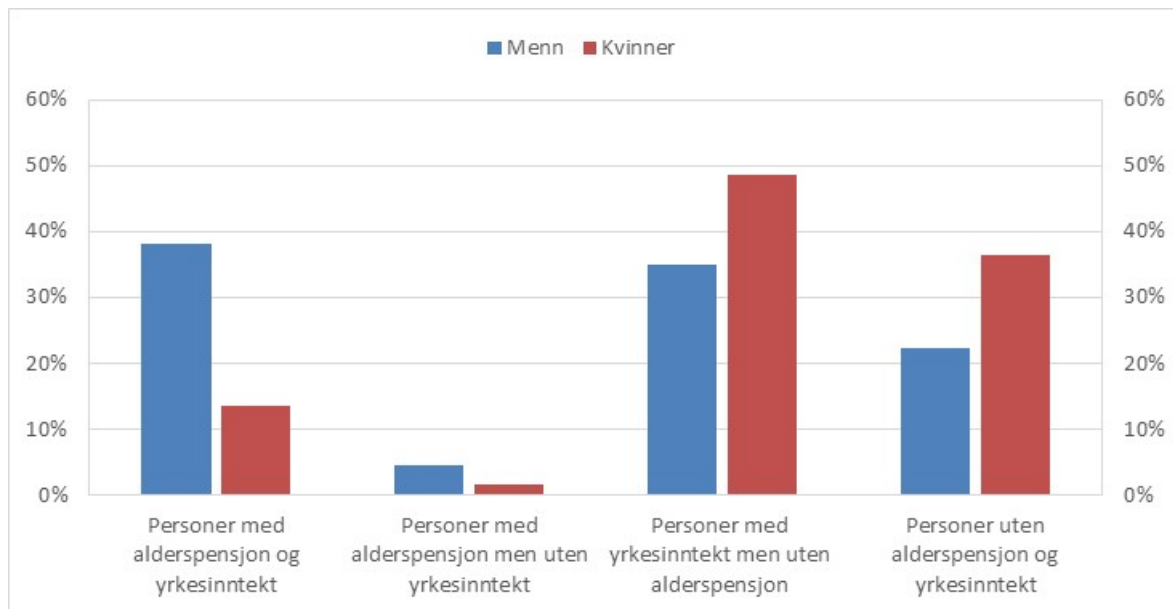
Pensjonsreformen åpnet som kjent for muligheten til å kombinere alderspensjon fra folketrygden uavkortet med arbeidsinntekt fra 62 år. Også tjenstepensjon og AFP i privat sektor kan nå fritt kombineres med arbeid. At ytelsene ikke avkortes mot arbeidsinntekt gjør at uttreden fra arbeidslivet og uttak av pensjon nå kan betraktes som to uavhengige beslutninger.

De om lag 280 000 personene som var i aldersgruppen 62-66 år i 2014, kan deles inn i fire grupper på bakgrunn av ulike kombinasjoner av yrkestilknytning og alderspensjon. Alderspensjon referer her til uttak av alderspensjon fra folketrygden og ikke tidligpensjon som offentlig AFP og alderspensjon fra særaldersgrense.

- Den største gruppen, om lag 116 700 personer, er de som var yrkestilknyttet uten å ta ut alderspensjon. I denne gruppen inngår også personer som tok ut tjenstepensjon og offentlig AFP.
- 72 600 kombinerte alderspensjon og yrkesinntekt, og her finner vi også personer som tok ut AFP fra privat sektor.
- De som verken tok ut alderspensjon eller var yrkestilknyttet, utgjorde 82 100 personer. Her finner vi personer som mottok uførepensjon, tjenstepensjon og offentlig AFP.
- Den minste gruppen på 8 700 personer - altså kun 3 prosent av alle i aldersgruppen - hadde sluttet å jobbe og tok ut alderspensjon fra folketrygden i 2014.

I 2015 mottok 31 prosent av befolkningen i aldersgruppen 62-66 år alderspensjon. Alderspensjonen kan tas ut alene eller i kombinasjon med yrkesinntekt. Figur 5.12 viser hvordan kvinner og menn i aldersgruppen 62–66 år fordeler seg når det gjelder hhv. yrkesinntekt og mottak av alderspensjon i 2014.

Figur 5.12 Andel kvinner og menn 62–66 år med alderspensjon og/eller yrkesinntekt. 2014. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

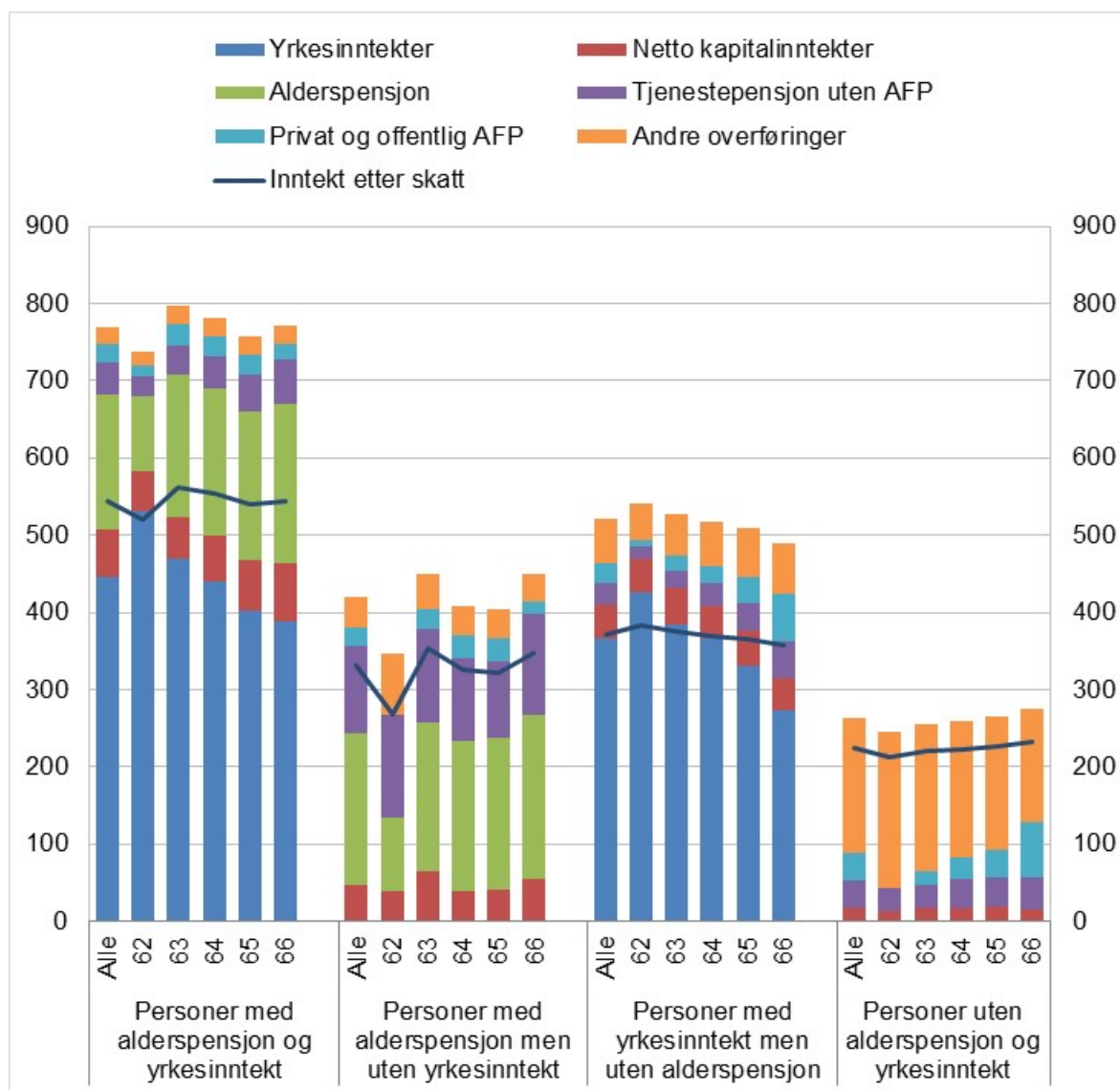
Det var flere kvinner enn menn i aldersgruppen 62–66 år som hadde yrkesinntekt uten å ta ut alderspensjon i 2014, samtidig som vi ser at det var nesten tre ganger flere menn enn kvinner som hadde en kombinasjon av alderspensjon og yrkesinntekt. Det var om lag 40 prosent flere kvinner enn menn som verken hadde alderspensjon eller yrkesinntekt. I den lille gruppen som tok ut alderspensjon, men ikke hadde yrkesinntekt, var det klart flest menn.

I figur 5.13 ser vi på hvordan inntektsnivået og sammensetningen av inntekt er for grupper som har ulik status når det gjelder uttak av alderspensjon og fortsatt yrkesinntekt.

Gjennomsnittlig samlet inntekt blant de som mottok både tidlig alderspensjon og yrkesinntekt var langt høyere enn for øvrige i aldersgruppen 62–66 år. Blant de med både tidlig alderspensjon og yrkesinntekt var gjennomsnittlig inntekt over 750 000 kroner for alle alderstrinn. Siden de som ikke mottok alderspensjon har utsatt pensjonsuttaket, vil de få høyere årlige pensjonsutbetalinger når de senere tar ut alderspensjon enn dersom de hadde mottatt alderspensjon i 2014. Noen i denne gruppen har imidlertid ikke høy nok pensjonsopptjening til å kvalifisere for tidliguttak. Motsatt vil de som mottar alderspensjon få lavere årlige pensjonsutbetalinger enn de ville ha fått dersom de hadde utsatt pensjonsuttaket.

Størst forskjell mellom de som ikke mottok alderspensjon og de som mottok alderspensjon, men som hadde yrkesinntekt, finner vi blant 66-åringene med om lag 280 000 kroner. Om lag 73 prosent av denne forskjellen består av alderspensjon. Både yrkesinntektene, kapitalinntektene og tjenestepensjonene er høyere for de som også mottar alderspensjon, mens andre overføringer er høyere for de som ikke mottar alderspensjon.

Figur 5.13 Sammensetningen av gjennomsnittlig samlet inntekt for alderspensjonister og øvrige personer i alderen 62–66 år. I tusen kroner. 2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Den gruppen som kun mottok alderspensjon, og ikke yrkesinntekt, har klart høyest gjennomsnittlig tjenestepensjon og høyest gjennomsnittlig alderspensjon fra folketrygden. Gruppen som verken har yrkesinntekt eller mottar alderspensjon består i hovedsak av uføre og personer som mottar gammel AFP. Denne gruppen har klart lavere samlet inntekt sammenlignet med de øvrige tre gruppene.

Den gjennomsnittlige yrkesinntekten for de som både mottar tidlig alderspensjon og yrkesinntekt er høy og høyere enn for den gruppen som ikke mottar alderspensjon. Ettersom dette er samlet inntekt gjennom hele året skiller ikke disse tallene på personer som har skiftet status i løpet av året. Gjennomsnittlig yrkesinntekt for de som både mottar alderspensjon og yrkesinntekt er klart høyest blant 62-åringene med en gjennomsnittlig yrkesinntekt på om lag 530 000 kroner, men gjennomsnittlig yrkesinntekt er rundt 390 000 også for 66-åringene. Samlet bekrefter dette at det er mange som kombinerer uttak av alderspensjon med en høy stillingsandel.

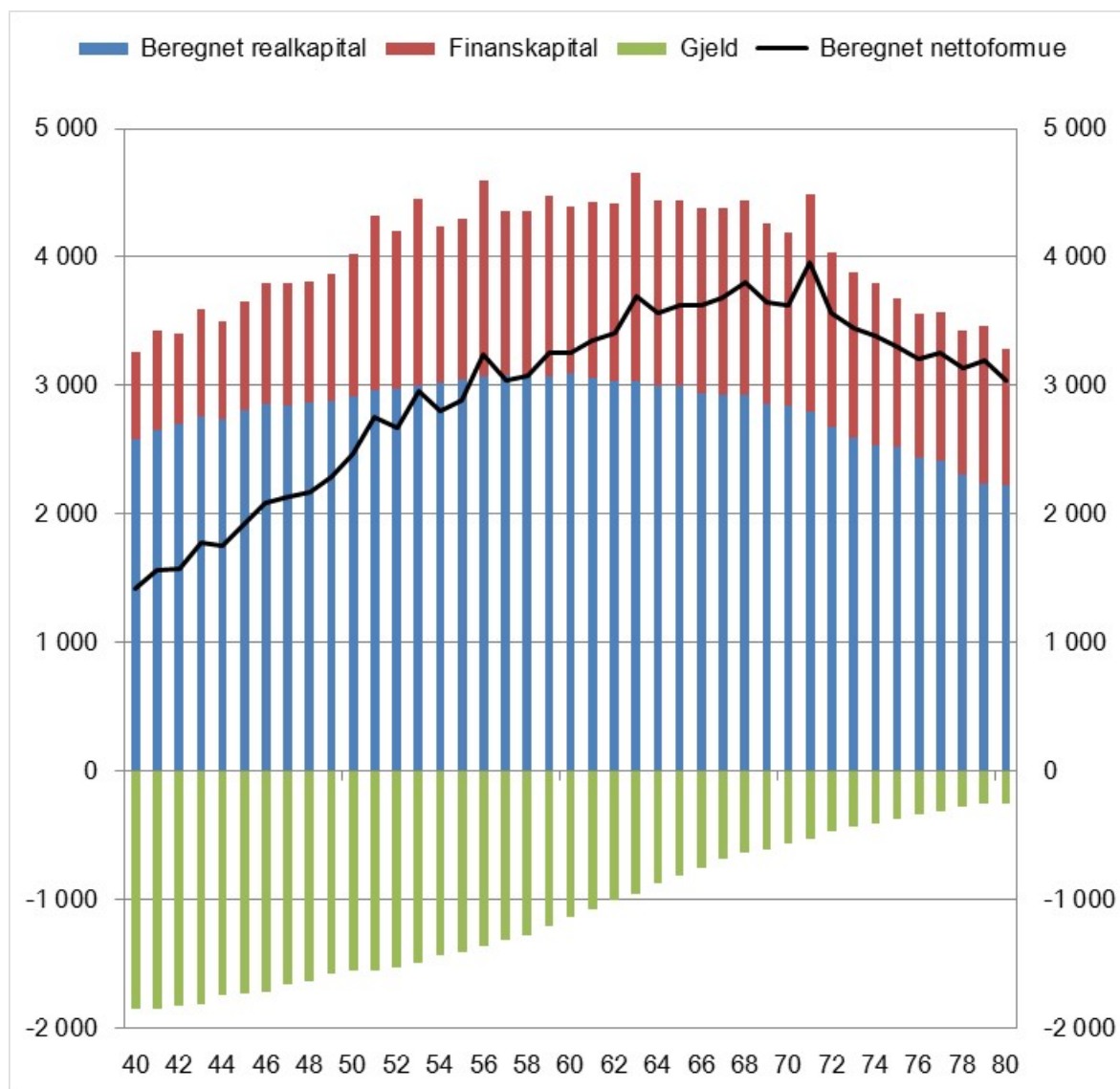
5.5 Formue og gjeld

Så langt i dette kapittelet har fokuset vært på inntekt. Dette avsnittet fokuserer på formue og gjeld. Figur 5.14 illustrerer husholdningenes gjennomsnittlige formue og gjeld etter alder på hovedinntektسالder.

Figuren illustrerer både finanskapital og beregnet realkapital. I beregnet realkapital er boligformuen målt ved å bruke Statistisk sentralbyrås modell for beregning av boligformue, der ligningstakstene er oppjusterte til antatt markedsverdi både for primær og sekundærboliger. Annen realkapital er verdsatt med ligningsverdi.

Vi ser at gjeld, ikke overaskende, er avtagende med alder i hele aldersintervallet. Finanskapital er stort sett økende med alder opp til rundt 71 år og deretter noe avtagende. Beregnet realkapital er jevnt stigende med alder opp til om lag 60 år og deretter avtar beregnet realkapital med alder. Gjennomsnittlig beregnet nettoformue er stort sett økende med alder til 71 år hvor den når en topp og avtar deretter med alder.

Figur 5.14 Husholdningenes gjennomsnittlige formue og gjeld etter alder på hovedinntektstaker. 2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

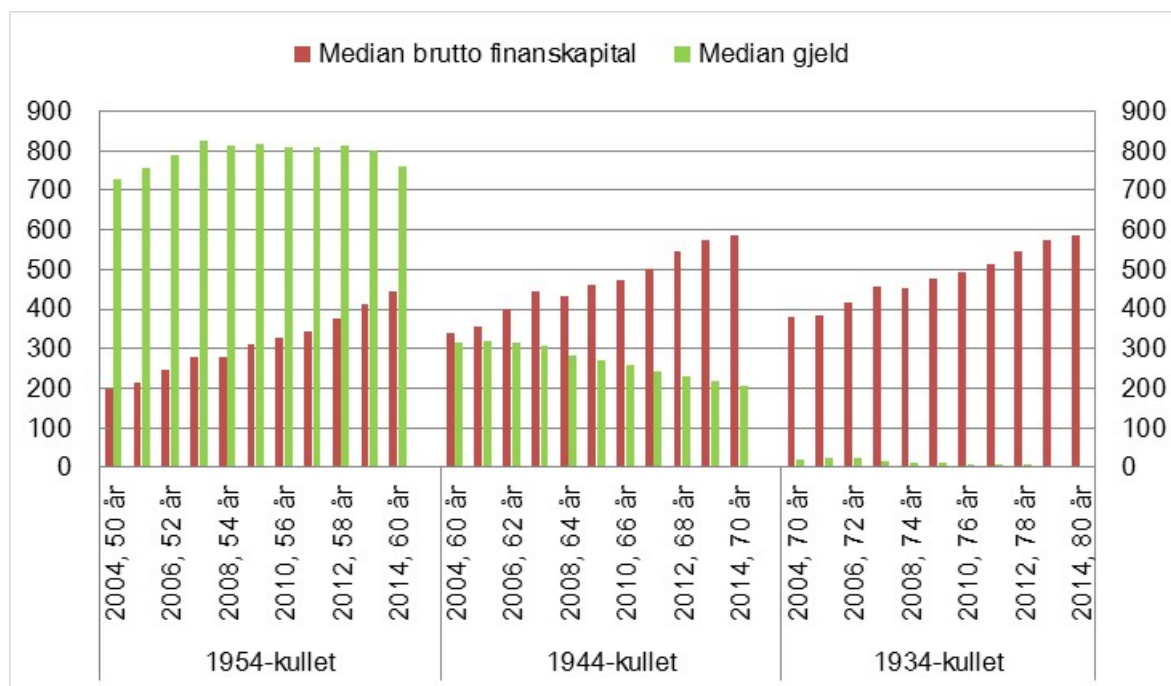
Figur 5.15 viser utviklingen i finanskapital og gjeld fra 2004 til 2014 for tre ulike kohorter som er født med 10 års mellomrom. 1954-kullet er i 2014 like gamle som 1944-kullet var i 2004 og 1944-kullet er i 2014 like gamle som 1934-kullet var i 2004. Vi kan derfor både si noe om hva som skjer med finanskapital og gjeld når personene har blitt eldre og hvordan finanskapital og gjeld har endret seg mellom ulike kohorter som er like gamle.

For 1954-kullet ser vi at gjelden øker med alder til 53 år og avtar deretter noe med økende alder. For 1944-kullet og 1934-kullet, som er hhv. 10 og 20 år eldre enn 1954-kullet, reduseres median gjeld med alder.

1954-kullet var 60 år i 2014 og 1944-kullet var 60 år i 2004. Vi ser at gjelden til 60 åringene fra 1954-kullet er mye høyere enn gjelden til 60 åringene fra 1944-kullet. 1944-kullet var 70 år i 2014 og 1934-kullet var 70 år i 2004. Vi ser at gjelden til 70 åringene fra 1944-kullet er høyere enn gjelden til 70 åringene fra 1934-kullet. Det ser altså ut som om gjeld reduseres med alder men økes over tid når vi ser på gjelden for en gitt aldersgruppe.

Median brutto finanskapital øker med alder for alle kohortene. Finanskapitalen til 60 åringene fra 1954-kullet er noe høyere enn finanskapitalen til 60 åringene fra 1944-kullet og finanskapitalen til 70 åringene fra 1944-kullet er høyere enn finanskapitalen til 70 åringene fra 1934-kullet. Det ser altså ut som om finanskapitalen både øker med alder og over tid over når vi ser på finanskapitalen for en gitt aldersgruppe.

Figur 5.15 Utvikling i finanskapital og gjeld for 1954- 1944- og 1934-kohorten. I tusen 2014-kroner

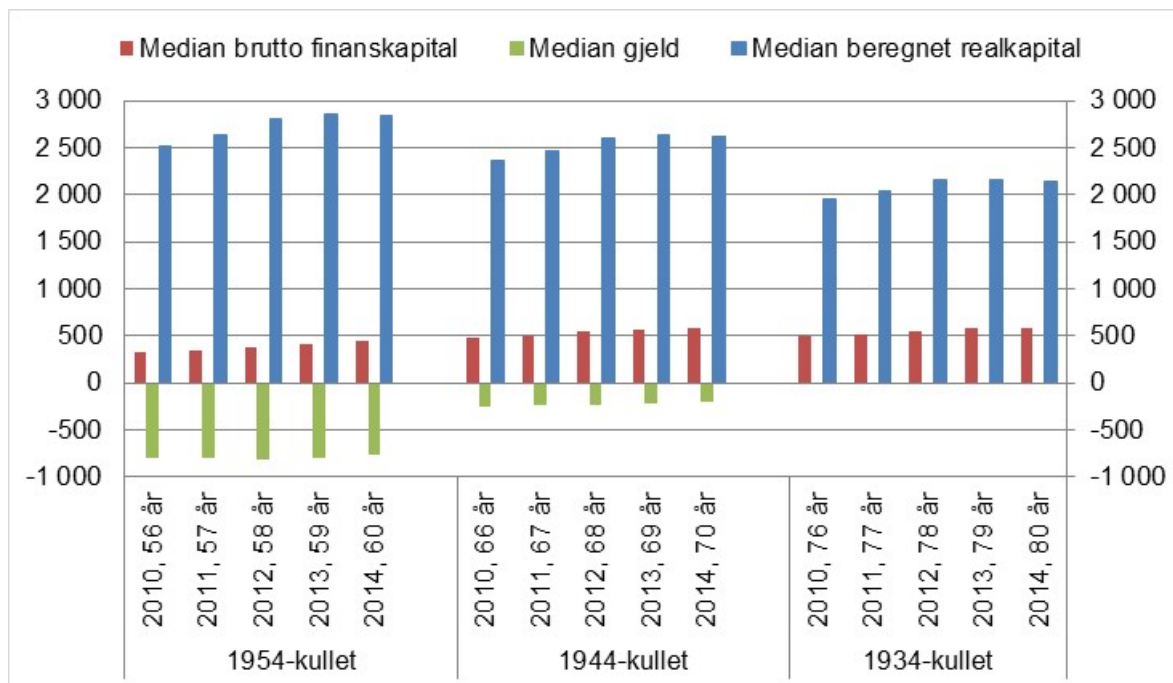

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Dersom vi begrenser oss til å se på tidsrommet 2010–2014 kan vi også se på hva som har skjedd med beregnet realkapital for de tre kohortene. Figur 5.16 viser utviklingen i finanskapital, beregnet realkapital og gjeld fra 2010 til 2014 for tre ulike kohorter som er født med 10 års mellomrom. Vi ser at beregnet realkapital er økende med alder for et gitt årskull og den ser også ut til å øke over tid.

Figur 5.16 Utvikling i finanskapital, beregnet realkapital og gjeld for 1954- 1944- og 1934-kohorten. I tusen 2014-kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå

6 Mobilitet blant eldre arbeidstakere

6.1 Innledning

Tidligere kapitler har dokumentert at det har vært en klar vekst i yrkesdeltakelse blant den eldre befolkningen etter pensjonsreformen. Tall fra OECD (2014) viser også at Norge har høy sysselsetting for den eldre befolkningen sammenlignet med resten av OECD. OECD viser videre at seniorarbeidstakere i Norge har trygge og stabile jobber. OECD har en indikator som måler antall 60–64-årige arbeidstakere med minst fem års ansiennitet som andel av 55–59-årige arbeidstakere fem år før. Raten viser hvor stor andel seniorer som forblir i samme jobb over en femårsperiode. I 2010 var denne raten 65 prosent i Norge, mot et OECD-gjennomsnitt på 40 prosent. Det var bare islendinger som hadde høyere jobbstabilitet enn nordmenn ifølge tallene fra OECD.

Dette er et uttrykk for høy sysselsetting og lav risiko for arbeidsledighet blant seniorer i Norge. OECDs tall viser at Norge ligger på gjennomsnittet for OECD når det gjelder mobilitet i aldersgruppen 50–64 år med en mobilitetsrate på 3,5 prosent. For aldersgruppen under 50 år har Norge klart høyere mobilitet enn OECD snittet. Dette kan være en indikasjon på at eldre arbeidstakere rammes av innlåsningsmekanismer. Selv om det er et gode at eldre arbeidstakere i Norge har stabile og trygge jobber, er det sannsynlig at også innlåsningsmekanismer er med på å bidra til at få bytter jobb etter 50 år. Men innlåsningsmekanismer mener vi forhold som gjør det økonomisk ulønnsomt eller praktisk vanskelig å bytte jobb. Det er mange forhold som kan bidra til å gjøre det økonomisk ulønnsomt eller praktisk vanskelig å bytte jobb for eldre arbeidstakere og egenskaper ved pensjonssystemene er en mulig faktor.

OECD har blant annet kommet med en rekke anbefalinger til Norge for å øke mobiliteten blant eldre arbeidstakere. En av disse anbefalingene er å gjennomføre pensjonsreformen fullt ut også i offentlig sektor og sørge for større likhet i pensjonsregler på tvers av sektorene for å fjerne barrierer mot å bytte jobb.

Et sentralt spørsmål knyttet til tjenstepensjonenes rolle i arbeidsmarkedet er i hvilken grad de bidrar til å hindre mobilitet. I et tenkt helhetlig pensjonssystem vil ikke jobbskifter påvirke verdien på opptjente pensjonsrettigheter. Pensjonssystemet vil dermed ikke påvirke mobiliteten i arbeidsmarkedet utover at pensjonsnivået i den enkeltes virksomhet, på lik linje med lønnsnivået, åpenbart vil påvirke arbeidstakernes insentiver til jobbskifter. I de fleste pensjonssystemer må det antas å ligge systemmessige forhold og mekanismer som både kan skape barrierer mot, og motivere til, arbeidstakermobilitet. Slike mekanismer kan virke på individuelle beslutninger om jobbskifte gjennom tilpasning ut fra fremtidig inntekt som pensjonist.

Pensjonsreformen legger opp til at den enkelte må arbeide lenger når levealderen øker. Dette vil sannsynligvis kreve et mer fleksibelt arbeidsliv. Det vil trolig bli flere som vil ønske å bytte karrierevei sent i yrkeslivet. Økt globalisering og ny teknologi har ført til store strukturendringer i norsk arbeidsliv, og vi kan trolig vente høy endringstakt også i årene fremover. Når vi vet at arbeidstakerne i framtida i gjennomsnitt vil være eldre enn i dag, vil dette stille krav til at også seniorarbeidstakere oftere må bytte jobb og oftere må omskolere seg. Manglende muligheter til mobilitet vil trolig medføre at enkelte slutter tidligere i arbeid enn de ellers ville gjort. I tillegg vil det kunne bidra til å forsterke mangelen på arbeidskraft i noen bransjer og føre til overskudd av arbeidskraft i andre.

Dagens tjenstepensjonssystem og dagens AFP-ordninger innebærer ofte at verdien av opptjente rettigheter påvirkes av om man bytter jobb eller ikke og dette kan gi barrierer for mobilitet. I den grad disse endringene i rettighetene ikke gjenspeiler endringer i produktivitet,

og ikke kompenseres for gjennom lønssystemet, så vil ikke folk nødvendigvis jobbe der hvor de er mest produktive. Dette vil kunne utgjøre et samfunnsøkonomisk tap.

I dette kapitlet redegjøres det for hvilke barrierer for mobilitet som finnes i dagens pensjonssystem. Kapitlet presenterer også ulik statistikk som belyser mobiliteten til eldre arbeidstakere. Kapitlet presenterer mobilitet separat for de tre sektorene *offentlig sektor*, *privat sektor med AFP* og *privat sektor uten AFP* og ser på hvorvidt det er forskjeller i mobilitet innenfor de ulike sektorene.

6.2 Barrierer i dagens pensjonssystem

Dagens tjenstepensjonssystem og dagens AFP-ordninger innebærer ofte at verdien av opptjente rettigheter påvirkes av om man bytter jobb eller ikke og dette kan gi barrierer for mobilitet. Pensjonstap ved jobb-bytter kan føre til at arbeidstakere ikke nødvendigvis jobber der hvor de er mest produktive. Dette vil kunne utgjøre et samfunnsøkonomisk tap.

6.2.1 AFP i privat sektor

Fra 2011 er AFP i privat sektor lagt om til en livsvarig pensjon som fritt kan kombinere med arbeid. Det er flere vilkår som må være oppfylt for å få AFP i privat sektor. I 2015 var kravet at du måtte ha arbeidet i en AFP-virksomhet minst fem av de siste sju årene før fylte 62 år. Fremover vil dette kravet gradvis øke til minst sju av de siste ni årene. I tillegg må du ha jobbet minst tre år sammenhengende i en AFP-virksomhet på uttakstidspunktet. Ansiennitetsvilkåret fører til at det er svært ugunstig å bytte jobb fra privat AFP-virksomhet til privat virksomhet uten AFP-ordning eller til offentlig sektor når en nærmer seg 62 år. Den livsvarige utbetalingen en da mister vil ofte være verdt mer enn én million kroner. Å bytte jobb til offentlig sektor vil imidlertid ha mindre konsekvenser dersom en bytter tidlig nok til å rekke å tjene opp rett til offentlig AFP.

6.2.2 Offentlig AFP

I offentlig sektor er AFP fortsatt en tidligpensjonsordning som omfatter alle ansatte. AFP kan tas ut mellom 62 og 67 år. Retten til AFP forutsetter at en er i jobb frem til uttakstidspunktet. Ansiennitetskravet varierer noe mellom kommunal og statlig sektor. Uttak av offentlig AFP forutsetter at man slutter helt eller delvis i arbeid før 67 år. Personer som planlegger å jobbe fulltid minst til 67 år, vil dermed ikke få noen nytte av AFP-ordningen. De som planlegger å trappe ned før 67 år, vil derimot tape på å bytte jobb fra offentlig til privat sektor med mindre de rekker å tjene opp rett til AFP i det nye arbeidsforholdet.

6.2.3 Private tjenstepensjoner

I privat sektor har ansatte i dag opptjening stort sett i enten innskuddsbaserte eller ytelsesbaserte ordninger. Fra og med 2015 er det innført et nytt produkt for privat tjenstepensjon (tjenstepensjonsloven). Innskuddsbaserte tjenstepensjoner er basert på at arbeidsgiver betaler inn en premie som utgjør en prosentandel av lønnen. Tjenstepensjonen vil avhenge av de innbetalte premiene og avkastningen på disse. For personer med innskuddsbasert tjenstepensjon vil bytte av jobb ikke gi konsekvenser for tjenstepensjonen du allerede har tjent opp, men fremtidige forvaltings- og administrasjonskostnader vil bli belastet arbeidstakeren ved jobb-bytte. Ytelsesbasert tjenstepensjon er basert på at beregnet alderspensjon fra folketrygden og tjenstepensjonen til sammen skal utgjøre en viss prosent av sluttlønnen. Ved denne typen tjenstepensjon vil opptjeningen bli omgjort til en såkalt fripolise når du bytter jobb. Erfaringen de siste årene har vært at fripoliser normalt gir klart

svakere avkastning på pensjonsopptjeningen enn om man hadde fortsatt i samme jobb. Den enkelte vil derfor ofte tape pensjon i de ytelsesbaserte ordningene ved å bytte jobb.

6.2.4 Offentlig tjenestepensjon

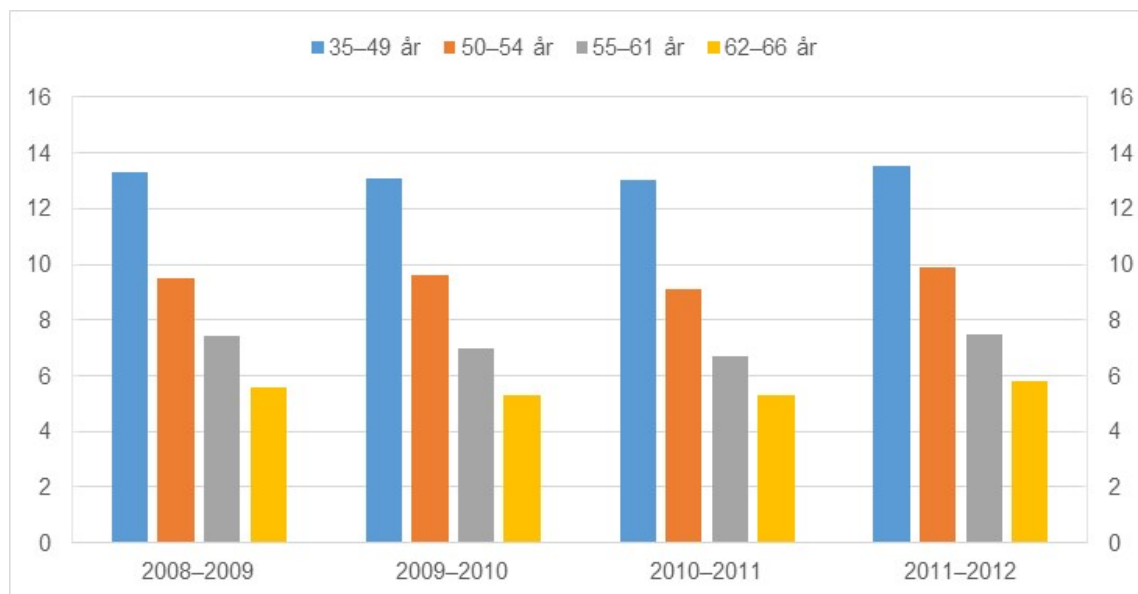
For å få full offentlig tjenestepensjon kreves det minst 30 års tjenestetid i full stilling. Dersom man ikke er i jobb i offentlig sektor på uttakstidspunktet, kreves det opp til 40 års tjenestetid for å få full tjenestepensjon. Personer med mindre enn 40 års tjenestetid kan dermed få en reduksjon i den offentlige tjenestepensjonen ved å bytte jobb fra offentlig til privat sektor. Offentlig tjenestepensjon blir i noen tilfeller redusert dersom du jobber ved siden av pensjonen. Dette gjelder ikke jobb i privat sektor. Dersom du fortsetter i offentlig sektor, er hovedregelen at tjenestepensjonen blir redusert ut fra inntektsnivået i jobben relativt til inntekten du hadde før uttak. For de fleste som ønsker å jobbe noe ved siden av offentlig tjenestepensjon, vil det lønne seg å bytte til privat sektor. Vanligvis gjelder dette først fra 67 år, men for personer med særaldersgrense er dette aktuelt også ved lavere alder.

6.3 Mobilitet etter alder

Dette avsnittet presenterer statistikk fra en SSB rapport som ble publisert i 2013 som ser på jobbskifter blant eldre arbeidstakere i perioden 2008 til 2012, Johansen (2013).

Figur 6.1 viser andelen jobbskifter mellom virksomheter fra 2008 til 2012, der lønnstakere er delt inn i aldersintervaller. Jobbskifter er definert som antall personer i en gitt aldersgruppe som har byttet virksomhet i prosent av alle personene i denne aldersgruppen.

Figur 6.1 Jobbskifter mellom virksomheter, etter alder. 2008–2012. Prosent

Kilde: SSB

Det er relativt store forskjeller mellom aldersgruppene, og langt større andel skifter jobb blant personer under 50 år enn over 50 år. I alderen 35 til 49 år er det mer enn dobbelt så vanlig å skifte virksomhet sammenlignet med personer i alderen 62 til 66 år. Andelen jobbskifter mellom virksomheter har vært nokså stabil i perioden innenfor de ulike aldersintervallene.

SSB rapporten ser også på andelen jobbskifter mellom foretak, og det viser seg at jobbskifter mellom foretak er lavere enn jobbskifter mellom virksomheter. Bakgrunnen for dette er at

jobbskifter mellom virksomheter også fanger opp jobbskifter internt i et foretak. Forskjellene mellom aldersgruppene er også noe større mellom foretak enn mellom virksomheter.

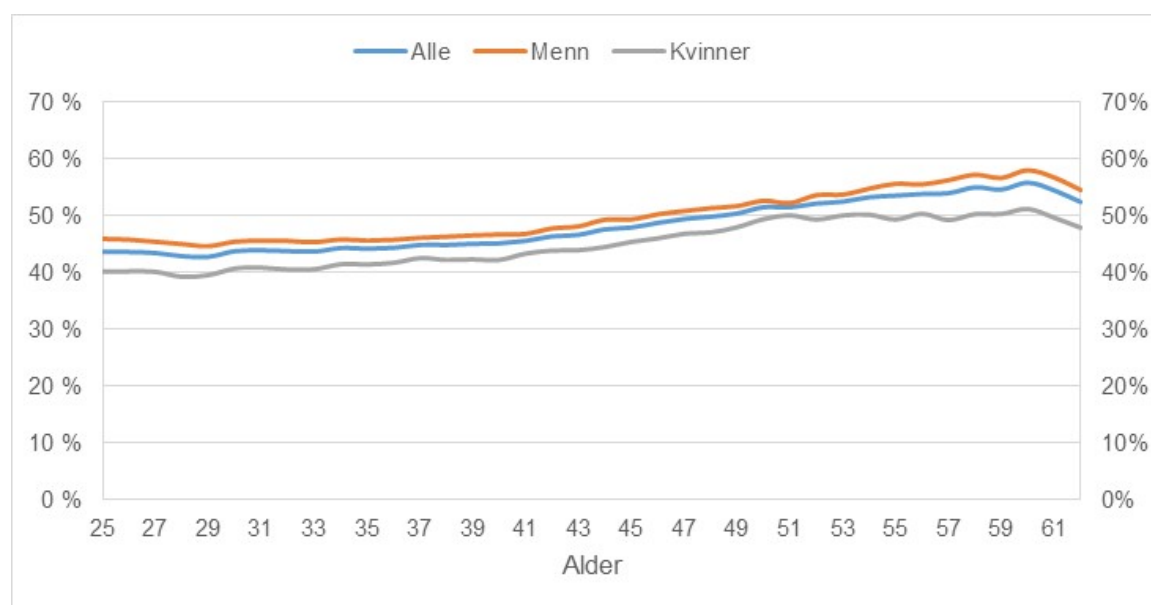
Jobbskifter er relativt jevnt fordelt mellom kvinner og menn for alle aldersgrupper, og utdanningsnivå er lite utslagsgivende for andelen jobbskifter mellom virksomheter for personer i alderen 62–66 år.

6.4 Mobilitet etter alder i ulike sektorer

Pensjonsordningene kan bidra til å hindre mobilitet blant eldre arbeidstakere. Det er elementer i enkelte tjenestepensjonsordninger som kan virke mobilitetshemmende, og særlig AFP ordningene kan føre til store tap ved jobbskifter for eldre arbeidstakere. De pensjonsmessige konsekvensene av å bytte jobb vil avhenge av hvilken pensjonsordning en har, hvilken AFP-ordning en eventuelt er tilknyttet og vil bli tilknyttet ved et jobbskifte.

Kvalifiseringsreglene i privat AFP gjør at medlemskap i AFP-ordningen etter fylte 55 år særlig viktig. Tall fra Fafo, Hippe og Midtsundstad (2016), viser at AFP dekingen i privat sektor for denne aldersgruppen ligger noe høyere enn for gjennomsnittet av alle, se figur 6.2 nedenfor.

Figur 6.2 AFP-dekning 2013 etter alder og kjønn i privat sektor.

Kilde: Fafo

Dette avsnittet belyser mobilitet etter alder for ulike sektorer avhengig av hvilken AFP tilknytting de har. Statistikken og analysen i dette avsnittet er hentet fra en rapport publisert i Arbeid og velferd, Lien (2014).

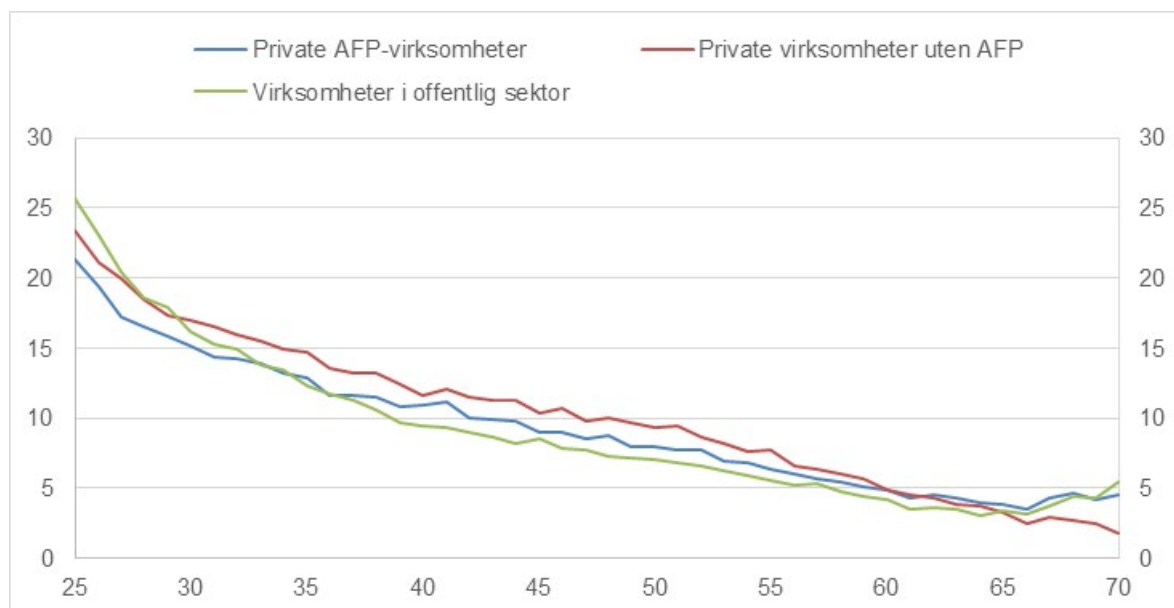
Arbeidstakerne er delt inn i tre grupper: ansatte i private AFP-virksomheter, ansatte i private virksomheter uten AFP-ordning og ansatte i offentlig sektor. Med offentlig sektor menes her virksomheter som hører inn under den offentlige AFP-ordningen, og som da også vil ha offentlig tjenestepensjon for sine ansatte. Virksomhetene er klassifisert basert på en kobling mellom Aa registeret og registeret over uttak av AFP. Klassifiseringen av hva som er et jobbskifte skiller seg fra metoden benyttet i SSB-rapporten. Det er foretatt en korreksjon som skal søke å rendyrke jobbskifter som den enkelte selv har tatt initiativet til ved å søke ny jobb. Bytte av jobb mellom to bedrifter som tilhører samme foretak og som har minst 30 prosent

gjengangere er ikke regnet som jobbskifte i analysen publisert i Arbeid og velferd i 2014. Tallene i dette avsnittet er derfor ikke direkte sammenlignbare med tallene fra SSB som ble presentert i forrige avsnitt.

Figur 6.3 viser andelen som bytter jobb etter alder for de tre sektoren. Jobbskifter tar utgangspunkt i registrert arbeidsforhold ved utgangen av tredje kvartal i perioden 2001–2013. For å forenkle analysen er det ikke tatt med personer som har flere samtidige arbeidsforhold. Ved beregningen av andelen som har byttet jobb fra ett år til det neste, er det tatt utgangspunkt i personer som var registrert i arbeid ved utgangen av tredje kvartal i begge årene. Det er ikke undersøkt hvilken status den enkelte har hatt på arbeidsmarkedet mellom de to analysetidspunktene. I løpet av ettårsperioden kan enkelte ha hatt en periode med arbeidsledighet, slik at det er dette som forklarer jobbskiftet. For arbeidstakerne over 50 år er arbeidsledigheten i Norge svært lav, og arbeidsledighet vil trolig i liten grad påvirke tallene.

Figur 6.3 viser at andelen som bytter jobb synker mye med alder. Mens om lag 20–25 prosent av 25-åringene bytter jobb i løpet av et år, er det bare om lag 4–5 prosent av 60-åringene som gjør det samme. Mellom 30 og 62 år finner vi høyest mobilitet blant virksomhetene i privat sektor uten AFP. Mellom 35 og 65 år er det offentlig ansatte som i størst grad forblir i den jobben de har. Høy mobilitet blant unge offentlig ansatte kan blant annet skyldes at offentlig sektor ofte tar inn nyutdannede som etter hvert søker seg over i bedre betalte jobber i privat sektor. Blant arbeidstakere over 50 år arbeider drøyt fire av ti i offentlig sektor, mens det er knapt tre av ti som jobber i hver av de to gruppene av private virksomheter, med og uten AFP.

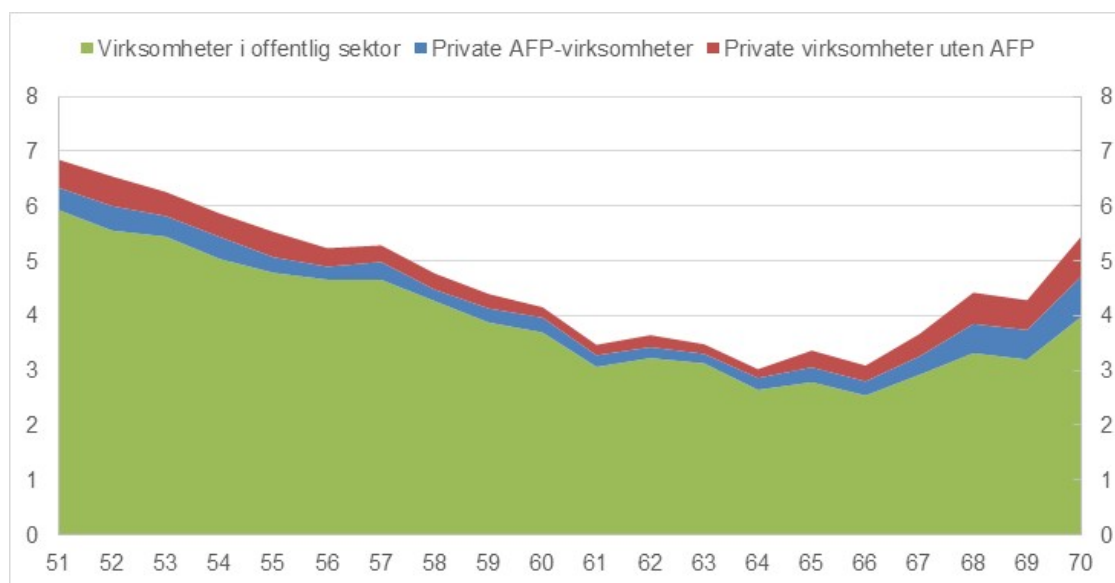
Figur 6.3 Andel som bytter jobb, etter alder og sektoren for det opprinnelige arbeidsforholdet. Prosent. 30.9.2012–30.9.2013

Kilde: Lien (2014)

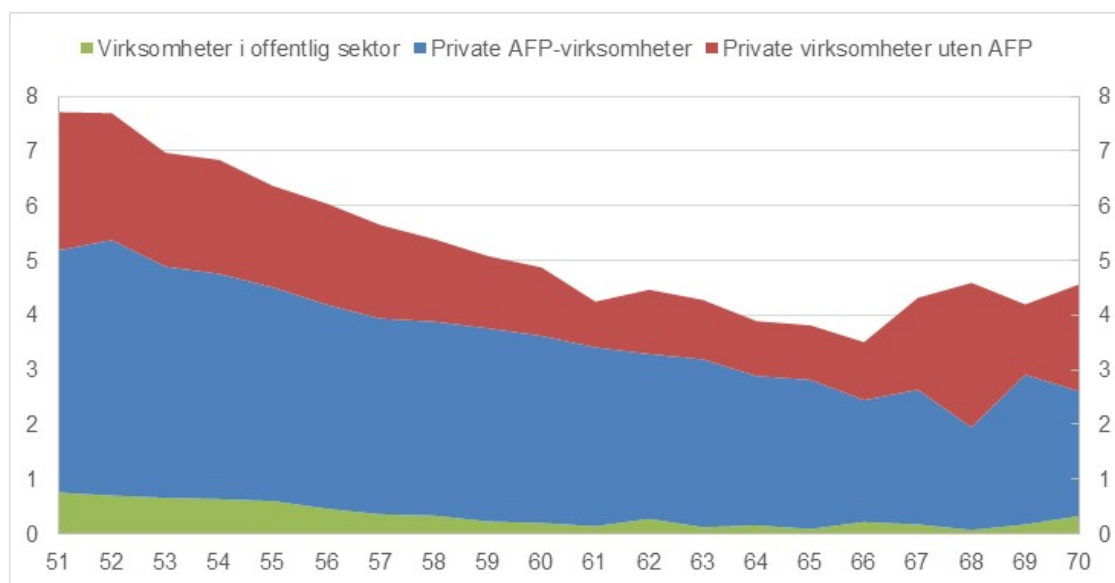
Blant de nokså få som bytter jobb etter 50 år, bytter flertallet til en jobb innenfor samme sektor, se figur 6.4, figur 6.5 og figur 6.6 nedenfor.

Figur 6.4 Andel av arbeidstakerne i offentlig sektor som byttet jobb, etter alder og sektoren for det nye arbeidsforholdet. Prosent. 30.9.2012–30.9.2013

Kilde: Lien (2014)

Figur 6.5 Andel av arbeidstakerne i private AFP-virksomheter som byttet jobb, etter alder og sektoren for det nye arbeidsforholdet. Prosent. 30.9.2012–30.9.2013

Kilde: Lien (2014)

Det er særlig markant i offentlig sektor at mobilitet skjer internt i sektoren. 80–90 prosent av jobbskiftene i offentlig sektor skjer til andre stillinger i offentlig sektor. Om vi slår sammen private virksomheter med og uten AFP, finner vi riktignok at en minst like høy andel av byttene også der skjer innenfor privat sektor. Forskjellen i privat sektor er likevel at folk med rett til AFP oftere enn i offentlig sektor bytter til en jobb uten AFP-ordning.

Det er nærliggende å se den lave mobiliteten fra offentlig til privat sektor i sammenheng med regelverket for offentlig tjenstepensjon, og dels også offentlig AFP, som gjør det ulønnsomt å skifte jobb til privat sektor. I offentlig sektor ser vi at mobiliteten synker ganske jevnt frem

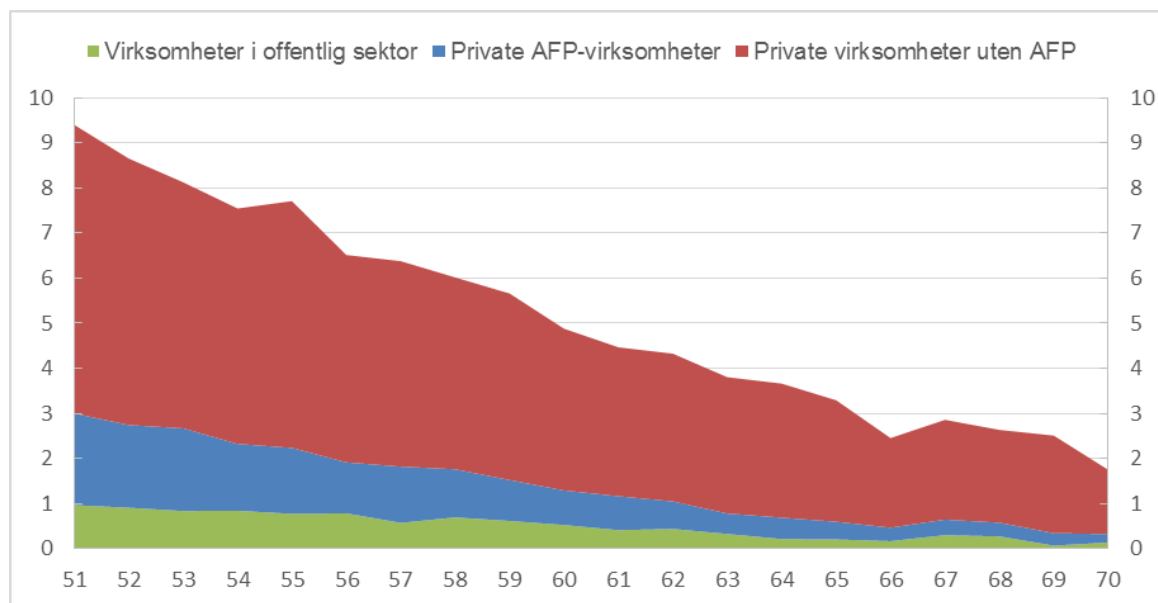
til 61 år – rett før uttak av AFP blir mulig. I aldersintervallet 62–66 år er nedgangen i andelen som bytter jobb litt lavere, før vi finner en betydelig økning i andelen frem til 70 år.

I private AFP-virksomheter er det ingen klar forskjell i utviklingen i andelen som bytter jobb før 62 år sammenlignet med aldersgruppen 62–66 år. Dette til tross for at vi kanskje kunne forvente at AFP-reglene ville gi særlig stort fall i mobiliteten før 62 år på grunn av risikoen for å miste retten til AFP.

I studien som dataene er hentet fra foretas det regresjonsanalyser for å undersøke om risikoen for å miste retten til AFP bidrar til å hindre mobilitet. Verken for private AFP-virksomheter eller i offentlig sektor finner studien signifikant lavere mobilitet de siste 3 årene før 62 år, og heller ikke signifikant høyere mobilitet mellom 62 og 67 år. At studien ikke finner signifikante effekter kan skyldes at andelen eldre arbeidstakere som bytter jobb er svært lav i utgangspunktet, og at det da er krevende å påvise variabler som har innvirkning på mobilitet. Imidlertid er det tydelig at det er jobbskifter ut av sektoren som faller mest før 62 år og dette kan være et tegn på at risikoen for å miste retten til AFP bidrar til at færre bytter jobb til en annen sektor.

For private virksomheter uten AFP synker mobiliteten ganske jevnt med alderen, jf. figur 6.6 nedenfor. Dette kan stemme godt med at denne gruppen arbeidstakere i mindre grad blir påvirket av særskilte aldersgrenser i pensjonssystemet, særlig sammenlignet med offentlig sektor.

Figur 6.6 Andel arbeidstakere i private virksomheter uten AFP som byttet jobb, etter alder og sektoren for nytt arbeidsforholdet. Prosent. 30.9.2012–30.9.2013

Kilde: Lien (2014)

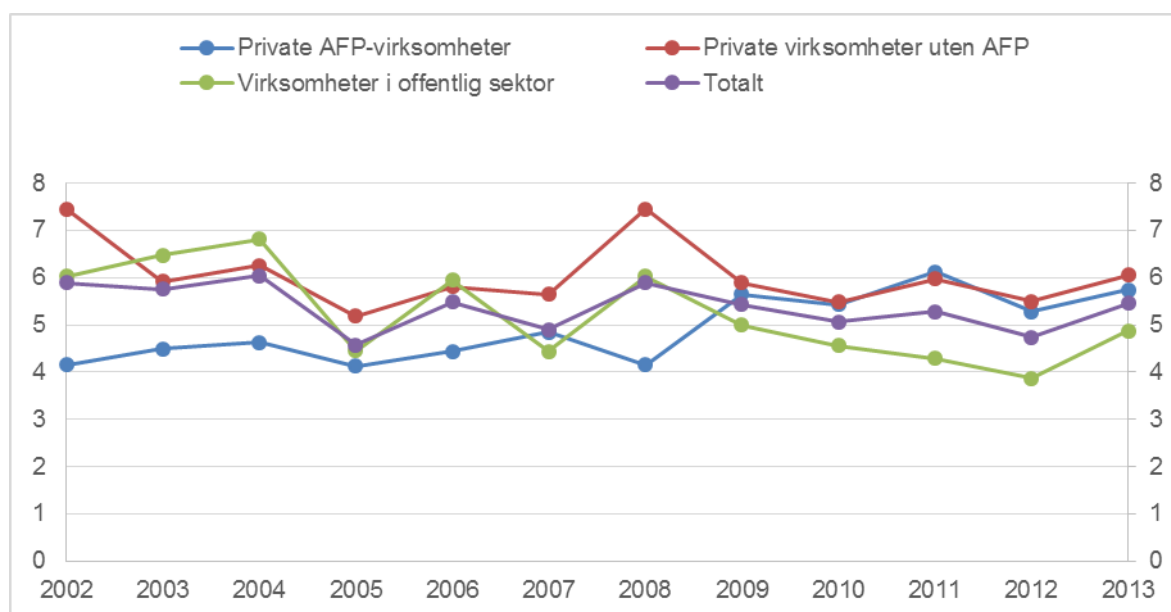
I alle sektorene ser vi en økning i andelen som bytter jobb ved 67 år sammenlignet med de ett år yngre arbeidstakerne. Andelen som er yrkesaktive faller kraftig med alder, så selv om andelen som bytter jobb øker etter 67 år er nivået på jobbskifter lavt også etter 67 år. I offentlig sektor og i private AFP-virksomheter er økningen ved 67 år mest markant og fortsetter også frem mot 70 år. Vi må her være klar over at det er mange som slutter i jobb akkurat ved 67 år, og at sammensetningen av gruppen med 67-åringer er en annen enn for 66-åringer.

Økningen i mobiliteten kan skyldes sammensetningseffekter, i kombinasjon med at mange av de som fortsetter i arbeid velger å bytte til en mindre bijobb i tillegg til å motta pensjon. Tallene for offentlig sektor og private AFP-virksomheter må vi se i sammenheng med at det her er særlig mange som slutter i jobb rundt 67 år, slik at sammensetningseffektene blir større. Etter 67 år vil det kunne lønne seg for offentlig ansatte å bytte jobb til privat sektor for å unngå at tjenestepensjonen blir redusert. For personer med særaldersgrense gjelder dette også ved lavere alder. Andelen som bytter jobb øker da også betydelig etter 67 år i offentlig sektor, men økningen er omtrent like stor for jobbskifter både innenfor offentlig sektor og til privat sektor. At særlig mange bytter jobb ved 70 år, kan skyldes at arbeidsforhold som hovedregel opphører ved 70 år i offentlig sektor.

Andelen som bytter jobb etter fylte 50 år har vært ganske stabil på mellom 5 og 6 prosent fra 2001 og frem til 2013, se figur 6.7 nedenfor. I samme periode har folk over 50 i gjennomsnitt forlenget sin yrkeskarriere med drøyt halvannet årsverk, Haga (2013).

Figur 6.7 Andel i aldersgruppen 51–70 år som byttet jobb det siste året, etter kalenderår og sektoren for det opprinnelige arbeidsforholdet. Prosent.

Kilde: Lien (2014)

Pensjonsreformen har bidratt til at folk jobber lenger, men har ikke nødvendigvis noen direkte innvirkning på beslutningen om å bytte jobb. Når folk jobber lenger – og dermed har en lengre tidshorisont for yrkeskarrièren – skulle en tro at de også ville velge å bytte jobb oftere. Foreløpig ser dette ikke ut til å være tilfelle. På sikt kan dette være en trussel mot videre økning i yrkesaktiviteten.

Det bør understrekes at vi foreløpig vet for lite om mobilitet blant eldre arbeidstakere og hvorvidt pensjonsordningene bidrar til innlåsing eller pensjonsmotivert tilpasning. Dette er et felt som bør undersøkes nærmere før vi kan dra noen endelige konklusjonen om mobilitet og om årsaker til, eller fravær av, mobilitet.

7 Levealder, sysselsetting og pensjonsuttak før 67 år

7.1 Innledning

Med pensjonsreformen er det blitt mulig å ta ut alderspensjon fleksibelt fra 62 år, og pensjonsuttak kan kombineres med arbeidsinntekt uten avkortning i pensjonen. En betingelse for å kunne ta ut pensjon før 67 år, er at pensjonsopptjeningen er tilstrekkelig til at årlig pensjon minst vil utgjøre minstenivået ved 67 år. Fra 2011 er det også ulike ordninger for avtalefestet pensjon (AFP) i offentlig og privat sektor, der AFP i privat sektor er tilpasset ny alderspensjon i folketrygden, og således bidrar til forbedrede arbeidsinsentivene, mens AFP i offentlig sektor fortsatt er en tidligpensjonsordning.

Statistisk sentralbyrå (SSB) har på oppdrag fra Arbeids- og sosialdepartementet studert hvorvidt uttak av pensjon og sysselsetting etter 62 år i ulike yrker har sammenheng med forventet levealder, jf. Borgan og Texmon (2015). I denne sammenhengen studeres også i hvilken grad forskjeller i dødelighet mellom yrker identifisert i tidligere SSB-studier er opprettholdt.

Studien fokuserer på pensjonsuttak og i hvilken grad personer som tar ut alderspensjon fortsetter som yrkesaktive. Den er mindre egnet til å analysere yrkesaktivitet og forventet levealder, da det i rapporten blant annet ikke gis tilstrekkelige opplysninger om arbeidstid. Avslutningsvis er det likevel gjort forsøk på å vurdere sammenheng mellom fortsatt yrkesaktivitet etter 62 år og forventet levealder.

I avsnitt 7.2 redegjøres det for sammenhengen mellom yrkestilhørighet og forventet levealder og i 7.3 redegjøres det for sammenhengen mellom yrkestilhørighet og tilbøyeligheten til å ta ut pensjon før 67 år og til eventuelt fortsatt å være yrkesaktiv. Disse sammenhengene vurderes så i lys av opplysningene om forventet levealder.

7.2 Yrker og dødelighet

Studien tar utgangspunkt i personer i alderen der fleksibelt pensjonsuttak var mulig fra 2011, det vil si personer i alderen fra 62 til 67 år, som var sysselsatte i fjerde kvartal 2010. Personene i undersøkelsen følges over en treårsperiode fra januar 2011, da ny alderspensjon i folketrygden trådte i kraft, til fjerde kvartal 2013.¹⁵ Observasjonsperioden er delt i tre: den første perioden for uttak av pensjon går fra januar 2011 til november 2011, den andre fra desember 2011 til november 2012 og den tredje fra desember 2012 til november 2013. Personenes pensjons- og sysselsettingsstatus undersøkes for hver delperiode og personene plasseres i ulike kategorier.

I rapporten presenteres tall for befolkningens dødelighet for ni ulike yrkesfelt, for om lag 35 yrkesklasser og for enkeltyrker.¹⁶ Dette er en oppfølging av tidligere analyser fra SSB som har vist forskjeller i dødelighet mellom ulike yrkesgrupper. I rapporten sammenliknes

---

¹⁵ Med de tilgjengelige dataene var det mulig å følge personer som er født fra og med november 1946 til og med november 1947, hvor personene i hele perioden var i alderen 62–66 år, over den aktuelle treårsperioden.

¹⁶ Utgangspunktet for klassifisering av yrker er de firesifrede kodene for yrke etter standarden STYRK98 som omfatter om lag 350 ulike yrker. Disse er delt inn i om lag 35 yrkesklasser som er en gruppering etter ulike arbeidsmiljøfaktorer i henhold til en tosifret NOA-kode (Nasjonal Overvåking av Arbeidsmiljø og -helse (NOA) ved Statens arbeidsmiljøinstitutt (STAMI)) og i 9 yrkesfelt som i hovedsak tilsvarer det mest aggregerte nivået i STYRK-standard (første siffer i koden).

dødelighet i de to periodene 2004–2008 og 2009–2013 med funn fra tidligere perioder. Dødelighet måles ved forventet gjenstående levetid fra ulike aldre.

Befolkningens levealder har generelt steget ganske kraftig over tid, og forskjellene i forventet levealder etter yrke opprettholdes over tid – særlig blant menn. Forskjellen for yrkesfeltene med lavest og høyest forventet levealder var om lag 5 år i perioden 2009–2013, noe som er omtrent det samme som på 1980-tallet.

Fordelingen av individer i de ni yrkesfeltene er jevnere blant menn enn blant kvinner, og det vil være usikkerhet i utviklingen særlig for små grupper. Inndelt i enkeltyrker var det mindre forskjeller blant kvinner enn menn. Når en ser på forventet levealder blant menn i ulike yrkesklasser, er forskjellen mellom laveste nivå (kokker og kjøkkenassistenter – 75,9 år) og høyeste nivå (leger, tannleger, farmasøyter mv. – 83,2 år) over 7 år, men resultatene er mer usikre. Blant kvinner var forskjellen i forventet levealder over 5 år for yrkesklassen med laveste nivå (håndverk- og industriyrker – 81,3 år) og den med høyest nivå (sivilingeniører og programmerere – 86,7 år).

Når en skal sammenlikne informasjon om uttak av pensjon, kombinert med eventuell fortsatt sysselsetting, jf. punkt 7.3, kan det være grunn til å undersøke forskjeller mellom yrkesgrupper i forventet gjenstående levetid fra en viss alder, for eksempel fra 62 år. Tabell 7.1 viser forventet gjenstående levetid fra 62 år for kvinner og menn etter inndelingen i ni yrkesfelt for periodene 2004–2008 og 2009–2013.

Tabell 7.1 Forventet gjenstående levetid fra 62 år etter kjønn og yrkesgruppe

	Kvinner		Menn	
	2004–2008	2009–2013	2004–2008	2009–2013
Alle yrker	23,2	23,6	19,7	20,5
Ledere og militære yrker	23,9	24,2	21,0	21,9
Akademiske yrker	24,3	25,2	21,9	22,7
Høgskoleyrker	24,0	24,5	20,4	21,2
Kontoryrker	23,9	24,2	19,2	20,0
Salgs- og serviceyrker	23,4	23,9	19,5	20,5
Bønder, fiskere mv.	24,0	24,1	19,8	20,6
Håndverkere	22,4	22,7	19,1	19,7
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere	22,8	22,5	18,4	19,1
Renholdere, hjelpearbeidere mv.	22,5	22,6	18,2	19,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Blant menn som har nådd 62 år varierer forventet gjenstående levetid etter hvilket yrkesfelt de tilhører, og forskjellen mellom yrkesfeltene med lengst (akademiske yrker) og kortest (prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere) forventet gjenstående levetid er 3,6 år. For kvinner er forskjellen noe mindre, 2,7 år, mellom yrkesfeltene med lengst (akademiske yrker) og kortest (prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere) forventet gjenstående levetid.

Det er mange forklaringer på forskjeller i dødelighet mellom yrker. Utdanningsnivå er en viktig komponent, samtidig som egenskaper ved selve yrkene kan ha betydning. Det må tas i betraktning at yrkestilhørighet bare er én mulig forklaringsvariabel for ulikheter i dødelighet. Forhold som levevaner og generelle levekår antas å ha vel så stor betydning. Det er verdt å merke seg at yrkesaktive, uavhengig av yrke, har betydelig lengre forventet levetid enn yrkespassive.

7.3 Pensjonsuttak og sysselsetting etter yrke, forventet levealder

7.3.1 Pensjonsmessig og yrkesmessig status

Som nevnt innledningsvis er personene i undersøkelsen kategorisert etter pensjonsmessig og yrkesmessig status. Det er blant annet skilt mellom yrkesaktive som ikke har tatt ut pensjon, yrkesaktive som har tatt ut hel eller delvis pensjon, yrkespassive som har tatt ut pensjon (alderspensjon eller AFP) og yrkespassive. Fordelingen av personer i de ulike kategoriene er vist i figur 7.1 (menn) og figur 7.2 (kvinner). Bortsett fra for kategoriene "delvis uttak av alderspensjon", hvor uttaksgrad i noen grad er koblet til reduksjon i arbeidstid (de jobber ikke fulltid), gir undersøkelsen ikke opplysninger i hvor stor grad personene er yrkesaktive, altså om de arbeider fulltid eller deltid.

Studien viser at det er stor forskjell mellom privat og offentlig sektor, og mellom kvinner og menn i tilbøyeligheten til å ta ut pensjon før 67 år samtidig som de er yrkesaktive. Generelt sett tar menn ut pensjon før 67 år i større grad enn kvinner og forskjellen i uttak av pensjon før 67 år i privat og offentlig sektor er større blant menn enn blant kvinner.

Over 46 prosent av menn i de aktuelle månedskullene i privat sektor tok ut hel eller delvis alderspensjon før 67 år og var fortsatt yrkesaktive, mens denne andelen var vel 25 prosent i offentlig sektor. SSB viser til at vel halvparten av differansen mellom andelen som tok ut pensjon før 67 år blant menn i privat og offentlig sektor kan forklares av et høyere AFP-uttak i offentlig sektor, jf. figur 7.1 nedenfor.

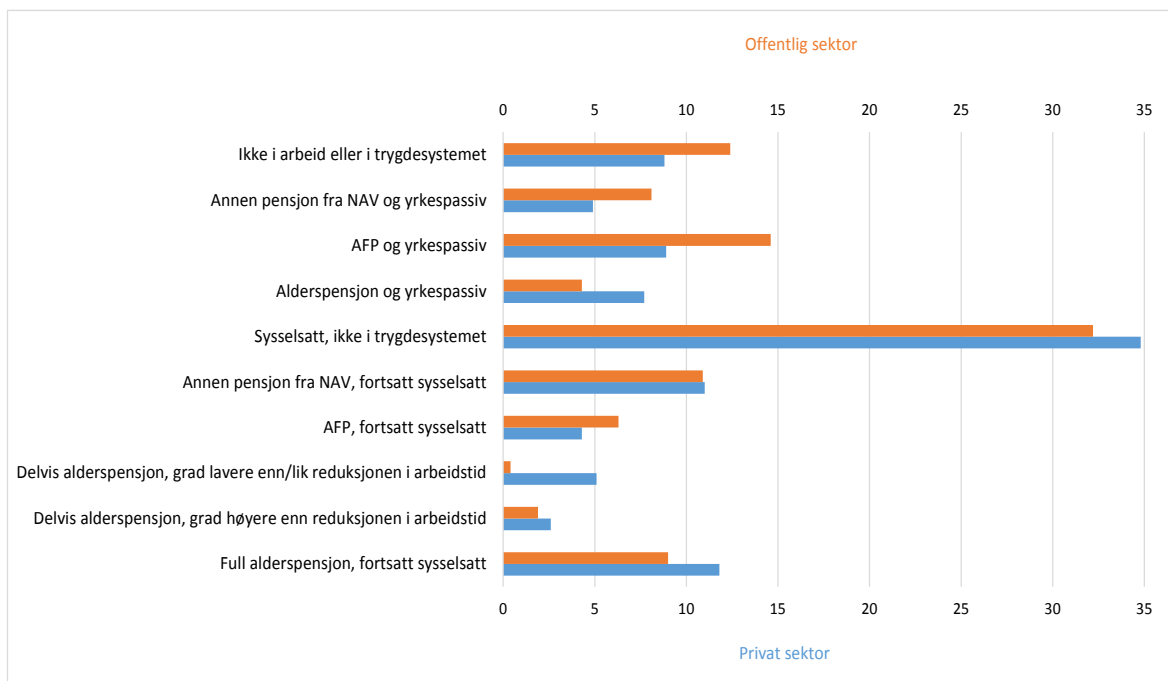
Figur 7.1 Andel menn i privat og offentlig sektor i ulike yrkesgrupper etter yrkesaktivitet og pensjoneringsadferd frem til november 2013. Prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og NAV

Blant kvinner er forskjellen mellom privat og offentlig sektor langt mindre enn blant menn, jf. figur 7.2 nedenfor. I underkant av 20 prosent i privat sektor og vel 11 prosent i offentlig sektor tok ut hel eller delvis alderspensjon før 67 år og var fortsatt yrkesaktive.

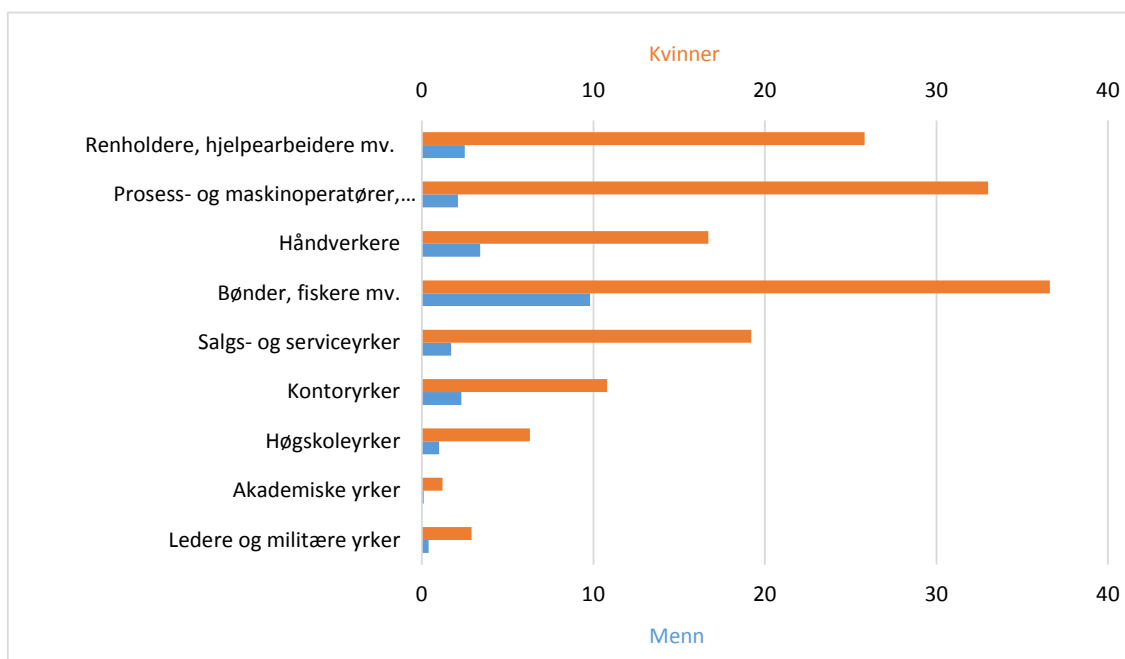
Figur 7.2 Andel kvinner i privat og offentlig sektor i ulike yrkesgrupper etter yrkesaktivitet og pensjoneringsadferd frem til november 2013. Prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og NAV

Den store forskjellen mellom kjønnene i uttak av pensjon før 67 år blant yrkesaktive kan dels forklares med kravet om tilstrekkelig pensjonsopptjening for å kunne ta ut pensjon før 67 år. Figur 7.3 viser personer som tok ut minste pensjonsnivå fra fylte 67 år som andel av alle som ikke tok ut pensjon før 67 år fordelt på yrkeskategori og kjønn. Dette er altså personer som ikke oppfyller krav til uttak av pensjon før 67 år.

Figur 7.3 Andel med minste pensjonsnivå etter yrke og kjønn i prosent av alle som ikke tok ut alderspensjon før fylte 67 år

Kilde: Statistisk sentralbyrå og NAV

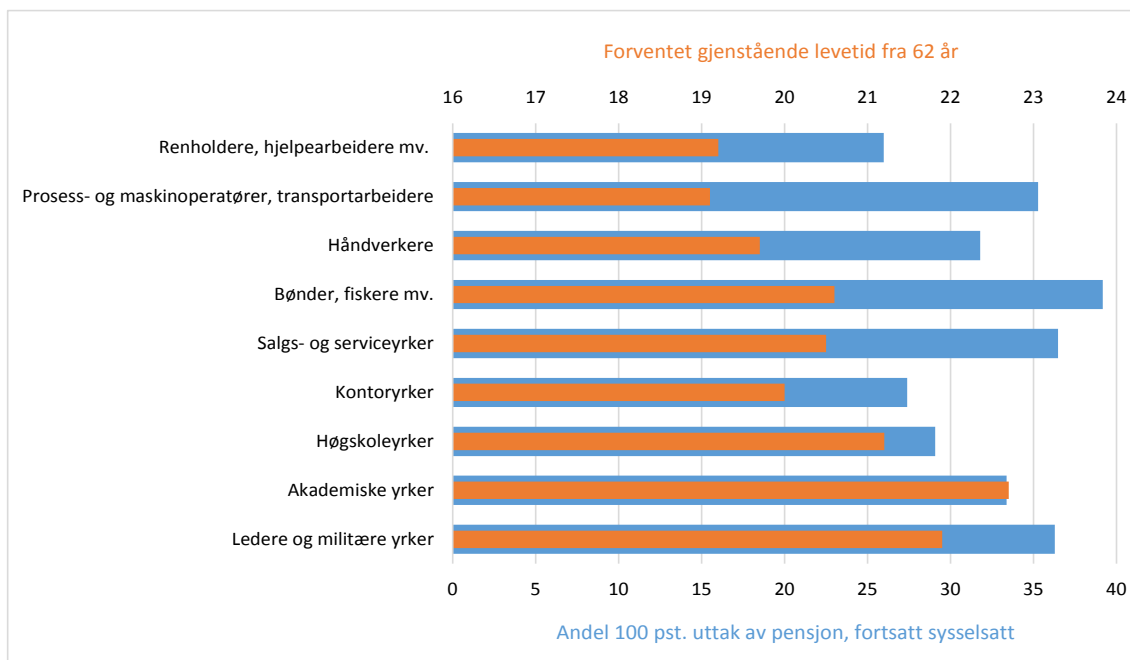
Det er ti ganger så mange kvinner som menn som tok ut minste pensjonsnivå fra 67 år. Forskjellen mellom kjønnene når det gjelder uttak av pensjon før 67 år er imidlertid så stor at også andre faktorer enn at de i ulik grad oppfyller vilkårene for uttak av pensjon før 67 år må spille en rolle. Muligens tar kvinner i betraktning at deres forventede levetid er lengre enn menns, slik at de forventningsvis kommer bedre ut i et pensjonssystem som er kjønnsnøytralt utformet, jo lengre de venter med å ta ut pensjon.

7.3.2 Sammenheng mellom uttak av 100 prosent alderspensjon før 67 år, fortsatt sysselsetting og levealder i ni yrkesfelt

Figur 7.4 og figur 7.5 viser sammenhengen mellom gjenstående forventet levetid og tilbøyelighet til uttak av pensjon før 67 år etter yrke for menn som er sysselsatt i henholdsvis privat og offentlig sektor. SSB finner ingen sammenheng mellom levealder og uttak av pensjon før 67 år etter yrke blant menn.

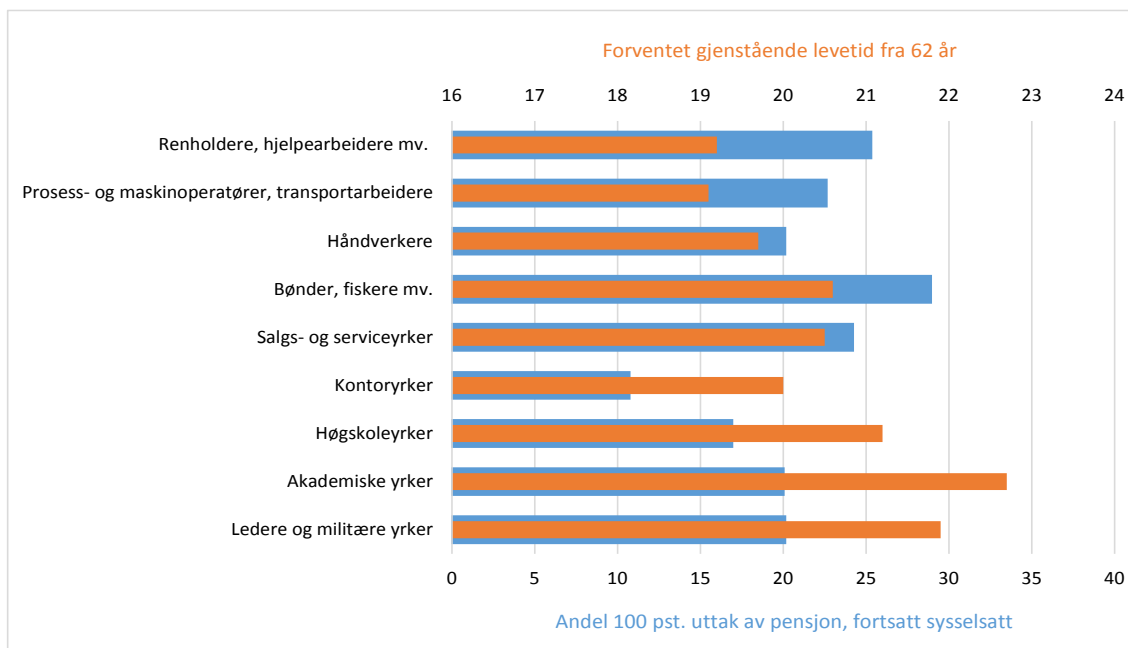
Menn i kontoryrker og til dels i høgskoleyrker hadde et lavere uttak av pensjon før 67 år som yrkesaktiv både i privat og offentlig sektor. Mens kontoryrker hadde litt lavere forventet levetid som pensjonist enn gjennomsnittet for alle menn, var det bare akademiske- og lederyrker som lå over høgskoleyrkene i forventet levealder som pensjonist. Det var særlig bønder, fiskere mv. men også salgs-, service- og omsorgsyrker som lå over gjennomsnittet i pensjonsuttak før 67 år. Dette er yrker med forventet levealder nær gjennomsnittet. I sum finnes altså derfor få tegn på at ulikheter i levealder i yrkene påvirker tilbøyeligheten til å ta ut pensjon før 67 år som yrkesaktiv for menn.

Figur 7.4 Andel med uttak av 100 pst. pensjon før 67 år blant yrkesaktive menn i privat sektor i prosent og forventet gjenstående levetid fra 62 år i antall år

Kilde: Statistisk sentralbyrå

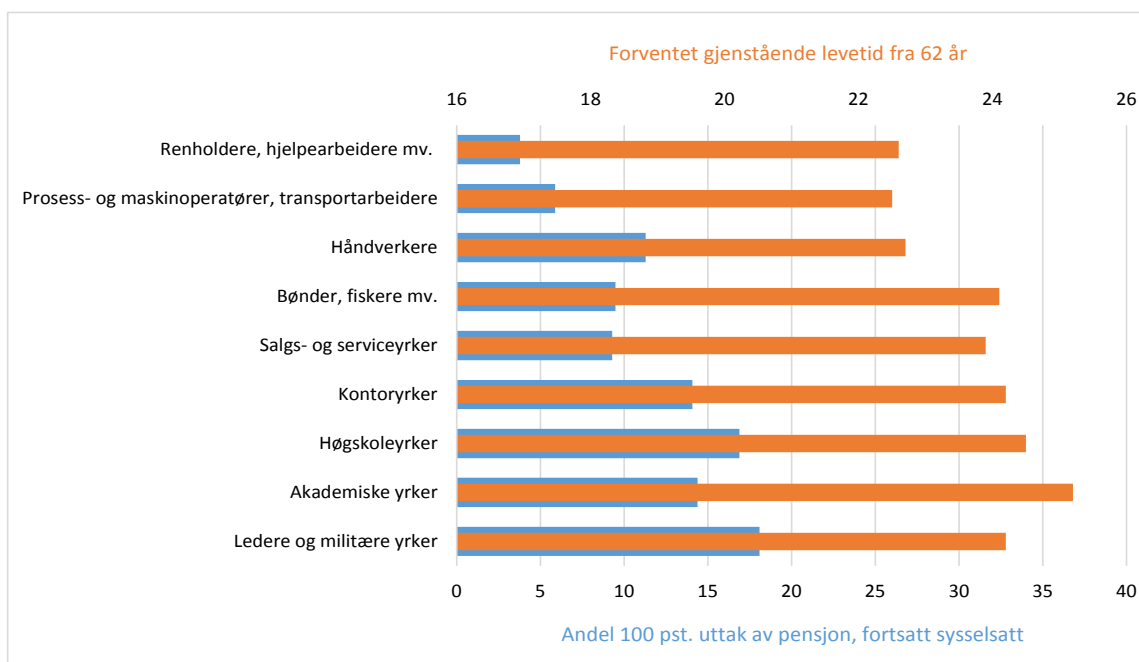
Figur 7.5 Andel med uttak av 100 pst. pensjon før 67 år blant yrkesaktive menn i offentlig sektor i prosent og forventet gjenstående levetid fra 62 år i antall år

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Blant kvinner er bildet noe annerledes enn blant menn. Det er kvinner i lederyrker, høgskoleyrker og akademiske yrker som hyppigst tok ut pensjon før 67 år som yrkesaktiv i privat sektor, jf. figur 7.6 nedenfor. Dette er også yrkene med den laveste dødeligheten.

Figur 7.6 Andel med uttak av 100 pst. pensjon før 67 år blant yrkesaktive kvinner i privat sektor i prosent og forventet gjenstående levetid fra 62 år i antall år

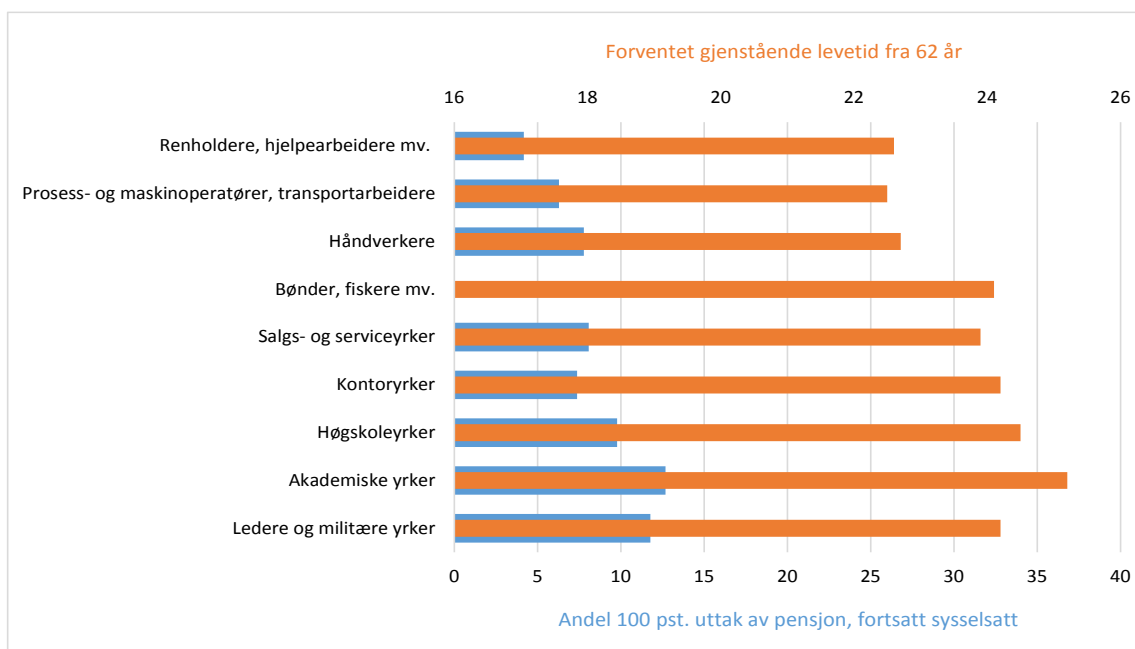

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I offentlig sektor var det kontoryrker som sjeldnest tok ut pensjon før 67 år som yrkesaktiv, mens andelen var høyest i salgs-, service- og omsorgsyrker, jf. figur 7.7 nedenfor. Ved å se på

yrkesfordelingen blant personer som tok ut minste pensjonsnivå ved fylte 67 år, ser vi at det er de fem yrkesfeltene med lavest forventet levealder, herunder salgs- og serviceyrker, renholdere og hjelpearbeidere, som har den klart høyeste andelen som tok ut minste pensjonsnivå ved 67 år, jf. figur 7.3 tidligere i kapittelet. Det er dermed mest sannsynlig for liten pensjonsopptjening i disse yrkene som har ført til lavt uttak av pensjon før 67 år, og ikke forventet levealder i yrkene.

Figur 7.7 Andel med uttak av 100 pst. pensjon før 67 år blant yrkesaktive kvinner i offentlig sektor i prosent og forventet gjenstående levetid fra 62 år i antall år

Kilde: Statistisk sentralbyrå

7.3.3 Sammenhengen mellom fortsatt yrkesaktivitet og levealder i ni yrkesfelt

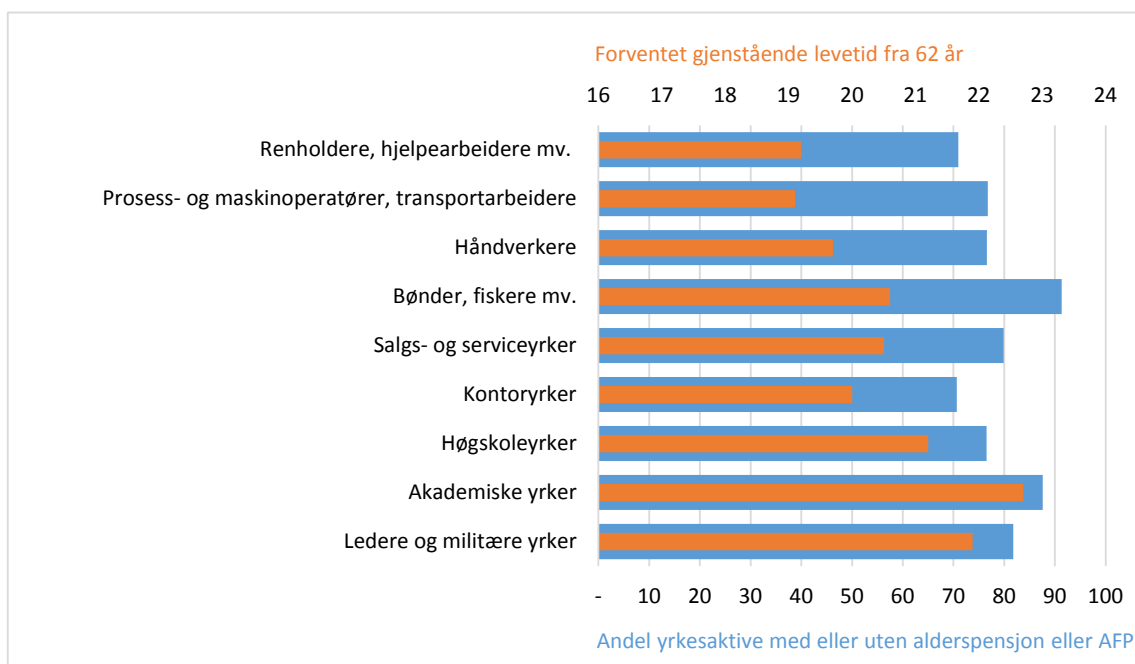
Som nevnt innledningsvis er studien ikke så godt egnet til å analysere yrkesaktivitet og levealder, men de ulike kategoriene for pensjonsmessig og yrkesmessig status kan grupperes slik at en fokuserer på yrkesaktivitet og sammenholde dette med opplysninger om levealder. Figur 7.8 og figur 7.9 viser sammenhengen mellom gjenstående forventet levetid og tilbøyelighet til yrkesaktivitet etter yrke for menn som er sysselsatt i henholdsvis privat og offentlig sektor. Antall yrkesaktive personer som har tatt ut hel eller delvis alderspensjon eller AFP, yrkesaktive personer som ikke har tatt ut alderspensjon eller AFP og yrkespassive som har tatt ut alderspensjon eller AFP er summert, og antallet som fortsatt er yrkesaktive er beregnet som andel av den denne summen.¹⁷ I relasjon til figur 7.1 og Figur 7.1 figur 7.2 innebærer dette at alle kategoriene så nær som "ikke i arbeid eller trygdesystemet", "annen pensjon fra NAV og yrkespassiv" og "annen pensjon fra NAV, fortsatt sysselsatt" inngår i totalen, og så er det beregnet andeler av dette fra kategoriene som innebærer "fortsatt sysselsatt". Som nevnt sier studien lite om i hvor stor grad disse personene er sysselsatt.

¹⁷ Det gjøres oppmerksom på at antall personer i enkelte grupper, for eksempel mannlige "renholdere, hjelpearbeidere mv." i privat og offentlig sektor, mannlige og kvinnelige "bønder, fiskere mv." i offentlig sektor og kvinnelige "håndverkere" og kvinnelige "prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere" særlig i offentlig sektor, er svært lave

For alle yrkesgrupper i privat sektor er det en høy andel yrkesaktive mellom 62 og 67 år (70–90 prosent) blant menn i privat sektor, jf. figur 7.8 nedenfor. Det er ingen systematisk sammenheng mellom andel fortsatt yrkesaktive og forventet levealder; både menn innenfor de yrkesfeltene med relativt lav forventet levealder og innenfor de med relativt høy forventet levealder, har høy yrkesdeltakelse etter 62 år. Det finnes altså få tegn på at ulikheter i levealder i yrkene påvirker tilbøyeligheten til å fortsatt yrkesaktivitet for menn i privat sektor.

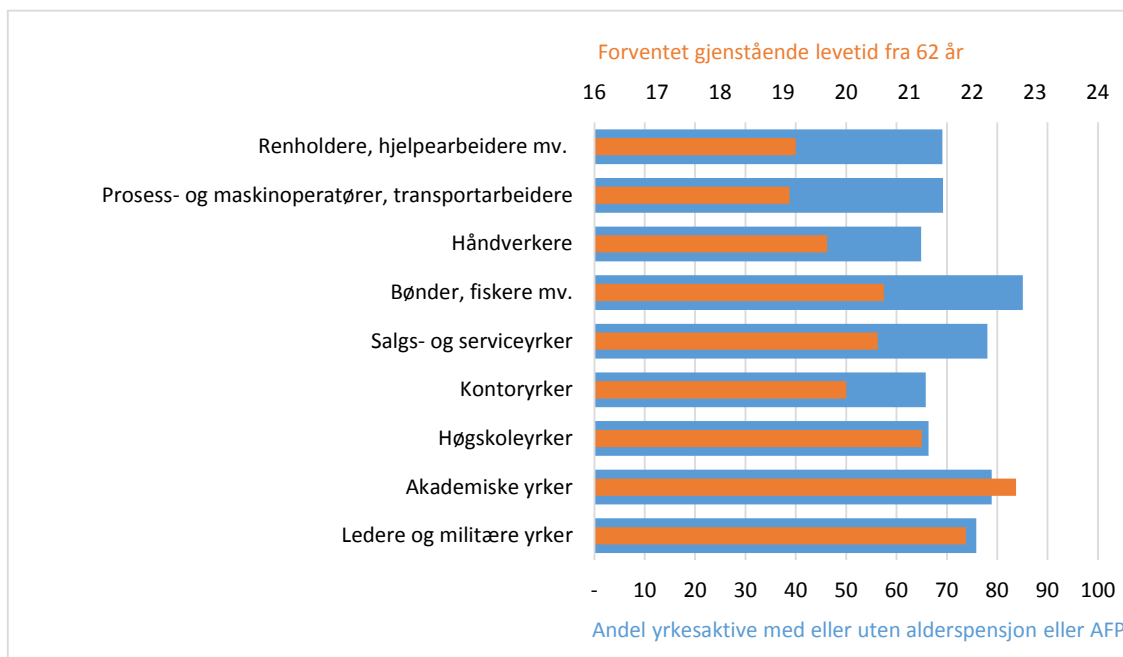
Figur 7.8 Andel yrkesaktive menn i privat sektor med eller uten pensjon før 67 år i prosent og forventet gjenstående levetid fra 62 år i antall år

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I offentlig sektor er andelen menn som er yrkesaktive etter 62 år noe lavere i alle yrkesgrupper enn i privat sektor, og varierer mellom 65 og 85 prosent, jf. figur 7.9 nedenfor. Heller ikke blant menn i offentlig sektor er det noen systematisk sammenheng mellom andel fortsatt yrkesaktive og forventet levealder. Ut fra de tilgjengelige dataene, ser det altså ikke ut til at andelen yrkespassive i yrkesgrupper med relativt lav forventet gjenstående levetid fra 62 år er høyere enn i yrkesgrupper med relativt høy forventet gjenstående levetid fra 62 år.

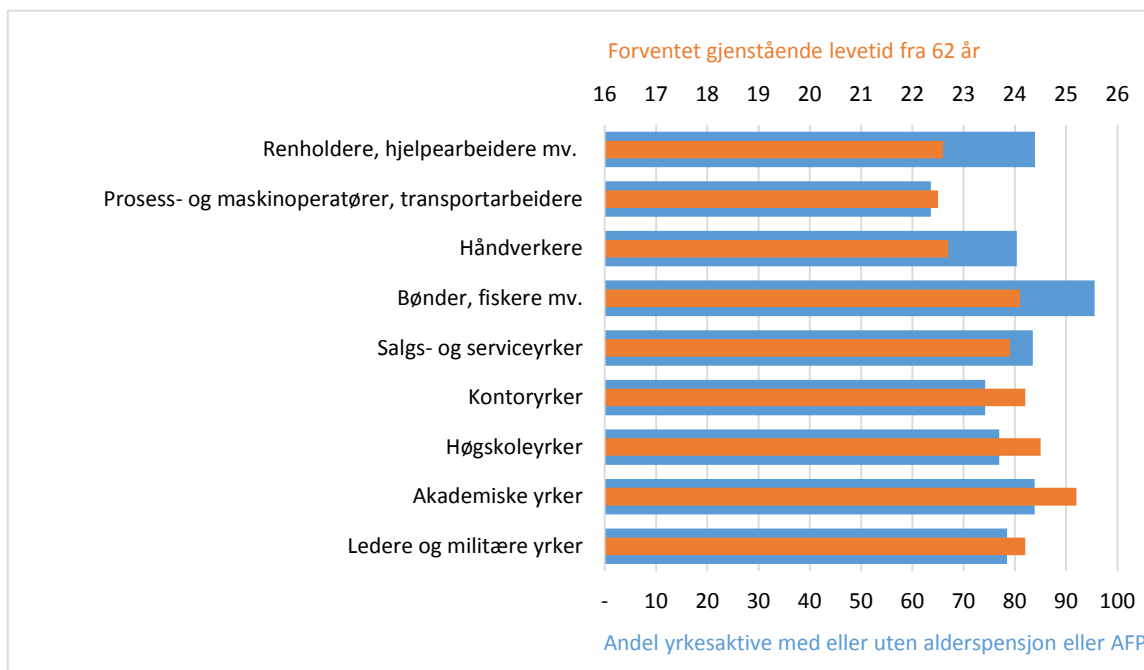
Figur 7.9 Andel yrkesaktive menn i offentlig sektor med eller uten pensjon før 67 år i prosent og forventet gjenstående levetid fra 62 år i antall år

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Blant kvinner er bildet mer sammensatt. I privat sektor er det kvinner i lederyrker, akademiske yrker, salgs- og serviceyrker og renholdere, hjelpepleiere mv. som i høyest grad er yrkesaktive etter 62 år, jf. figur 7.10 nedenfor. Mens akademikere er blant yrkesgruppene med høyest forventet gjenstående levetid fra 62 år, er renholdere, hjelpepleiere mv. imidlertid blant yrkesgruppene med den laveste forventede levetiden etter 62 år.

Figur 7.10 Andel yrkesaktive kvinner i privat sektor med eller uten pensjon før 67 år i prosent og forventet gjenstående levetid fra 62 år i antall år

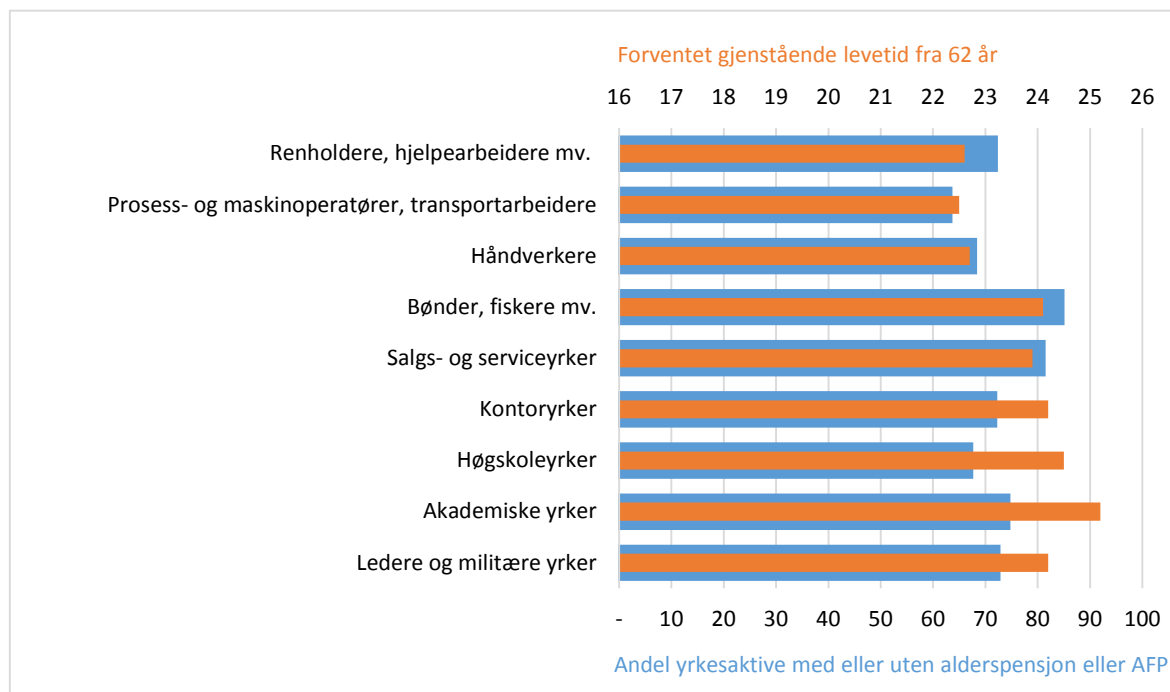

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I offentlig sektor var det innenfor salgs-, service- og omsorgsykker at kvinner i størst grad var sysselsatt etter 62 år (i yrkesgruppen kvinnelige "bønder, fiskere mv." i offentlig sektor er det bare totalt seks personer), jf. figur 7.11 nedenfor. Kvinner i offentlig sektor sysselsatt innenfor salgs-, service- og omsorgsykker har en forventet gjenstående levetid fra 62 år som tilsvarende gjennomsnittet for alle yrkesgrupper.

Det vises til tidligere omtale av at blant personer som tok ut minste pensjonsnivå ved fylte 67 år, er det de fem yrkesfeltene med lavest forventet levealder som har den klart høyeste andelen, jf. figur 7.3 tidligere i kapittelet. Manglende pensjonsopptjening til å muliggjøre uttak av pensjon før 67 år kan være med på å forklare høy grad av yrkesaktivitet etter 62 år. Yrkespassivitet er for mange ikke et mulig alternativ, og valget er således ikke nødvendigvis knyttet til forventet levealder i yrkene.

Figur 7.11 Andel yrkesaktive kvinner i offentlig sektor med eller uten pensjon før 67 år i prosent og forventet gjenstående levetid fra 62 år i antall år

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Kilder

Borgan, J–K. og I. Texmon (2015) "Levealder og uttak av tidligpensjon i ulike yrker", Rapporter 2015/39, Statistisk sentralbyrå

Brinch, C.N., E. Hærnes og Z. Jia (2012) "Labor supply on the eve of retirement", Discussion Papers no.698, Statistisk sentralbyrå

Haga, O. (2013) "Forventa pensjoneringsalder og yrkesaktivitet". Arbeid og velferd, nr. 2/2013

Hippe, J. M. og T. Midtsundstad (2016) "Teller AFP med? Omlegging av AFP og tilpasninger av tjenstepensjoner i privat sektor" FAFO-rapport, publiseres i løpet av mai

Johansen, I. "Jobbskifter blant eldre arbeidstakere" SSB rapport 60/2013

Lien, O.C. "Få bytter jobb etter fylte 50 år". Arbeid og velferd, nr.1/2014

Nordby, P. og H. Næsheim (2016) "Yrkesaktivitet blant eldre før og etter pensjonsreformen. 2015", Rapporter 2016/10, Statistisk sentralbyrå

OECD (2013) "Ageing and Employment Policies: Norway 2013". Paris: OECD

Økonomiske analyser 1/2016. Statistisk sentralbyrå

Vedlegg

Vedlegg 1 Arbeidsgruppens sammensetning og arbeid i 2015

Arbeidsgruppen hadde ved inngangen til 2016 følgende sammensetning:

Tomas Berg (leder), Arbeids- og sosialdepartementet
Jacob Hanssen, Arbeids- og sosialdepartementet
Roar Bergan, Arbeids- og sosialdepartementet
Arne Magnus Christensen, Arbeids- og sosialdepartementet
Dag Holen, Arbeids- og sosialdepartementet
Per Øystein Eikrem, Finansdepartementet
Eystein Gjelsvik, Landsorganisasjonen i Norge
Kristin Juliusen, Arbeidsgiverforeningen Spekter
Lars E. Haartveit, Hovedorganisasjonen Virke
Kristian Roksvaag, KS
Yvonne Larssen, Kommunal- og moderniseringsdepartementet
Anders Kvam, Akademikerne
Ole Christian Lien, Arbeids- og velferdsdirektoratet
Kristin Diserud Mildal, Næringslivets Hovedorganisasjon
Erik Orskaug, Unio
Helle Stensbak, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund
Einar Skancke, Statsministerens kontor

I 2015 hadde arbeidsgruppen følgende møter:

18. mars

- Tomas Berg, ASD: Innledning
- Steinar Strøm, Vista Analyse: Pensjonsrelaterte aldersgrenser – Fordeler og ulemper med å heve dem
- Fredrik Haugen, Actecan: Pensjonsreformens effekt på uføreratene
- Gjennomgang av utkast til rapport fra pensjonspolitisk arbeidsgruppe

Studietur til København 16. – 17. juni

16. juni

Besøk på Skatteministeriet – Kontaktperson Peter Schultz-Møller, leder av sekretariatet for Pensionskommisjonen

Programpunkter:

- Det danske pensionssystem – overordnet om indretning og problemstillinger
- Pensionskommissionen – baggrund, arbejdsform og status med videre
- Offentlige pensioner (forskellige ydelser, aldersgrænser og omfang af ”means-testing”)
- Tjenestemandspensioner
- Private pensioner, herunder skatteforhold
- Fordelings- og incitamentsvirkninger af det samlede pensionssystem

17. juni

Besøk på SFI (Det Nationale Forskningscenter For Velfærd) – Kontaktpersoner Lisbeth Pedersen, medlem av Pensjonskommsjonen, Anna Amilon og Mona Larsen.

Programpunkter:

- Forventninger til pensjon, hvor realistiske er individenes forventninger og hvor tilfredse er pensjonistene med deres økonomiske situasjon?
- Hvilken viden har danskene om pensjonssystemet?
- Hvordan påvirkes avgangen fra arbeidslivet av insentiver i pensjonssystemet?

3. september

- Tomas Berg, ASD: Innledning
- Hva vet vi om uttaksmønstre for alderspensjon og AFP, og hva trenger vi å vite til evalueringen av AFP i 2017? Hva kreves av datainnhenting og utredninger? v/ASD
- Hvordan kan rapporten fra pensjonspolitisk arbeidsgruppe forbedres? v/ASD
- Pensjonstemaer til Arbeids- og pensjonspolitisk råd, v/ASD
- Dennis Fredriksen, SSB: Langsiktige utfordringer i offentlig tjenstepensjon

10. desember

- Tomas Berg, ASD: Innledning
- Roar Bergan, ASD: Orientering om arbeidet med offentlig tjenstepensjon
- Hilde Olsen, Arbeids- og velferdsdirektoratet: Orientering om utvalg som utreder etterlatteytelsene i folketrygden
- Arne Magnus Christensen, ASD: Orientering om mulige FoU-prosjekter i 2016
- Jacob Hanssen, ASD: Planer for pensjonspolitisk arbeidsgruppe 2016

2015-rapporten fra Pensjonspolitisk arbeidsgruppe ble presentert på et møte i Arbeids- og pensjonspolitisk råd 12. mai 2015 av Arne Magnus Christensen, samt på et møte 22. september 2015 av Jacob Hanssen.

Vedlegg 2 Pensjonspolitisk arbeidsgruppe – bakgrunn og mandat

I tariffoppgjøret 2008 ble det i alle protokollene fra Riksmeglingsmannen tatt inn et punkt om «Evaluering og pensjonsråd». I protokollen i offentlig sektor heter det at:

«Evaluering og pensjonsråd

Det er et hovedsiktemål at pensjonsreformen skal medvirke til lengre yrkesløp i takt med at levealderen øker. Dette krever et bærekraftig arbeidsliv. Det er viktig at levealdersjusteringen ikke forsterker sosiale skjevheter som er knyttet til systematiske forskjeller i levealder mellom ulike grupper i befolkningen.

Det vil ta tid å få alle elementer på plass og se virkningen av nytt, samlet pensjonssystem. Blant annet vil nytt opptjeningssystem først være fullt innfasert i 2025. Det vil også være usikkerhet knyttet til blant annet befolkningsutvikling og den alminnelige økonomiske situasjonen.

I brev fra statsministeren til Riksmeglingsmannen av 2. april heter det at Regjeringen vil sørge for en fortløpende evaluering av pensjonsreformen for å kunne vurdere om reformen virker etter hensikten. Regjeringen vil opprette et arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd, hvor opplegget for og resultatene av evalueringen kan gjennomgås.

Senest i 2017 skal partene, med assistanse fra pensjonsrådet, evaluere overgangen til ny AFP og vurdere behovet for endring av ytelsen størrelse.»

Pensjonspolitisk arbeidsgruppe ble etablert som en undergruppe til Arbeids- og pensjonspolitisk råd i 2009. Gruppen ble gitt følgende mandat:

«I statsministerens brev av 2. april 2008 til Riksmeglingsmannen i forbindelse med lønnsoppgjøret i privat sektor 2008 framgår det at Regjeringen vil sørge for en fortløpende evaluering av pensjonsreformen for å kunne vurdere om reformen virker etter hensikten, og at det i dette arbeidet er ønskelig med løpende kontakt med partene i arbeidslivet. Regjeringen har derfor etablert et Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd. Underlagt rådet opprettes en egen arbeidsgruppe for pensjonspolitiske spørsmål.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet tar sikte på å starte opp en forskningsbasert evaluering av pensjonsreformen fra 2011. Arbeidsgruppen inviteres til å gjennomgå opplegget for evalueringen og til å komme med innspill til dette. Arbeidsgruppen skal også gjennomgå resultatene fra dette arbeidet etter hvert som det foreligger.

Innføring av fleksibel alderspensjon og muligheten for å kombinere arbeidsinntekt og pensjon uten avkorting fra 2011 legger til rette for individuell tilpasning mellom arbeid og pensjon. Arbeidsgruppen skal kartlegge hvor mange som har rett til pensjonsuttak før 67 år, og hvordan dette utvikler seg over tid. Videre skal arbeidsgruppen analysere tilpasninger til fleksibel alderspensjon, det vil si endringer i yrkesaktivitet og uttak av pensjon. Det bør videre kartlegges hvordan uttak av pensjon påvirkes av konjunkturedringer i arbeidsmarkedet.

Levealdersjustering er et bærende element i pensjonsreformen og innebærer at en må arbeide noe lenger for samme pensjon når levealderen i befolkningen øker. Arbeidsgruppen skal analysere hvordan utviklingen i levealderen i befolkningen påvirker overgangen mellom arbeid og pensjon. Arbeidsgruppen skal videre kartlegge utviklingen i forventet levealder for ulike grupper i befolkningen, og i hvilken grad dette påvirker yrkesaktivitet og uttak av pensjon.

Forhold i arbeidsmarkedet vil ha betydning for den enkeltes mulige og faktiske tilpasning. Dette gjelder blant annet arbeidsgiveres vilje til å ansette og beholde eldre arbeidstakere, og til å tilrettelegge arbeidssituasjonen for eldre arbeidstakere, herunder fleksible arbeidstidsordninger. Arbeidsmiljøet vil også spille inn. Arbeidsgruppen skal analysere forhold på etterspørselssiden i arbeidsmarkedet som kan fremme eller være til hinder for at de som ønsker det får fortsette i arbeidslivet. Dette må sees i sammenheng med intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen), hvor et av delmålene er å øke den gjennomsnittlige avgangsalderen fra arbeidslivet og hindre «utstøting» og diskriminering av eldre arbeidstakere.

For den enkelte vil samlet pensjon fra ulike pensjonsordninger som folketrygdens alderspensjon og supplerende ordninger som AFP og tjenestepensjon være avgjørende for inntekten som pensjonist og når den enkelte velger å ta ut pensjon. De supplerende pensjonsordningene er ulikt utformet og kan påvirke yrkesaktivitet og uttak av pensjon ulikt. Dette har også betydning for mobiliteten i arbeidsmarkedet, særlig mellom offentlig og privat sektor. Arbeidsgruppen skal derfor i sitt arbeid ta utgangspunkt i det samlede pensjonssystemet.

Arbeidsgruppen skal kartlegge endringer i pensjonsuttak i relasjon til folketrygdens øvrige stønadsordninger og analysere inntektsutviklingen blant pensjonister og yrkesaktive.

Arbeidsgruppen skal avgi årlige rapporter med beskrivelse og analyse av utviklingstrekk innen pensjon og arbeidsliv til Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd.»

Vedlegg 3 Evaluering av pensjonsreformen i regi av Norges forskningsråd

Arbeids- og sosialdepartementet har gitt Norges forskningsråd i oppdrag å evaluere pensjonsreformen. Temaer for evalueringen er basert på et oppdragsbrev fra Arbeids- og sosialdepartementet til Forskningsrådet vedlagt et mål- og rammedokument. Det er lagt opp til en ramme for evalueringen på i alt 56 millioner kroner i perioden 2011–2018.

Evalueringen ledes av en styringsgruppe med følgende sammensetning:

- Professor Rolf Rønning, Høgskolen i Lillehammer (leder)
- Professor Bent Greve, Roskilde Universitet, Institut for Samfund og Globalisering
- Seniorlektor Agneta Kruse, Lunds universitet
- Professor Hans Tore Hansen, Universitetet i Bergen
- Seniorforsker Anna Amilon, Det nationale forskningscenter for velfærd, København

Formålet med evalueringen er å undersøke om man gjennom pensjonsreformen når sentrale mål som:

- Økonomisk og sosialt bærekraftig pensjonssystem
- Å legge til rette for en fleksibel overgang fra arbeid til pensjon
- Å motivere til arbeid
- God fordelings- og likestillingsprofil
- Enkle hovedprinsipper og god informasjon

Gjennom evalueringen er det også et ønske om å bygge opp mer langsiktig forskningsbasert kompetanse på pensjonsspørsmål og befolkningsaldring. Det er i tilknytning til evalueringen etablert et Brukerråd med i alt 21 medlemmer som representerer departementer, partene i arbeidslivet, næringsorganisasjoner og interesseorganisasjoner. Brukerrådet kan gi innspill til temaer for evalueringen og vil dessuten være en viktig informasjons- og formidlingsarena for å presentere resultater fra evalueringen.

Den første utlysningen av midler ble gjennomført i 2011 og det ble da bevilget til sammen 9,5 millioner kroner til følgende tre prosjekter:

- Axel West Pedersen, ISF "It happened here. The Norwegian pension reform, process and content"
- Henning Finseraas, NOVA "Knowledge, information, and retirement: Survey experiments on how information influences retirement plans"
- Eric Breit, AFI "Information and interpretation of the retirement pension reform - a matter of securing the legal protection of citizens"

Den andre utlysningen ble gjennomført i 2012 og det ble da bevilget totalt 11,8 millioner kroner til følgende to prosjekter:

- Nils Martin Stølen, Statistisk sentralbyrå. "Norwegian pension reform: Fiscal and social sustainability"
- Oddbjørn Raaum, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning
"Working life after the Norwegian pension reform"

En tredje utlysning av midler ble gjennomført i 2014, og det ble da bevilget totalt 28 millioner kroner til følgende tre prosjekter:

- Axel West Pedersen, Institutt for samfunnsforskning "Between equality and efficiency: Work incentives, social redistribution and gender equality in the reformed pension system"
- Simen Markussen, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning "Understanding retirement decisions"
- Jon Mathias Hippe, Fafo Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning AS "Interactions between national and labour market based pensions in Norway: pension outcomes and policy processes"

I 2015 ble det tildelt midler til et doktorgradstipend:

- Herman Kruse, Universitetet i Oslo: A Quantitative Overlapping Generations Model and The Norwegian Pension Reform

Som en del av arbeidet med evalueringen ble det arrangert en formidlingsseminar 5. oktober 2015, og det ble arrangert en nordisk konferanse om sentrale tema på pensjonsområdet 2.–3. mai 2016.

Vedlegg 4 Statistikk

Statistikk til kapittel 1

Tabell A.1 Antall mottakere av alderspensjon, utgifter, og gjennomsnittlig alderspensjon. Tall i fast G er regnet med gjennomsnittlig G for 2015 (89 052 kroner)

	Antall mottakere av alderspensjon i alt, middelbestand	Antall mottakere av alderspensjon 62–66 år, middelbestand	Løpende utgifter, mill. kroner	Utgifter regnet i fast G	Gjennomsnittlig alderspensjon i fast G	Utgifter regnet i fast G	Vekst i prosent Antall mottakere	Gjennomsnittlig pensjon regnet i fast G
2010	657 330		121 088	145 041	220 653	3,4	1,6	1,8
2011	698 050	24 745	135 496	155 429	222 660	7,2	6,2	0,9
2012	742 890	49 940	150 525	166 011	223 466	6,8	6,4	0,4
2013	781 430	64 830	164 602	174 959	223 896	5,4	5,2	0,2
2014	820 230	76 880	179 196	183 657	223 909	5,0	5,0	0,0
2015	853 800	86 100	190 563	190 563	223 194	3,8	4,1	-0,3

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell A.2 Andel kvinner som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. 2011–2015

Alder	2011	2012	2013	2014	2015
62	16	21	26	28	29
63	15	29	33	36	37
64	14	27	38	42	43
65	19	30	38	49	52
66	12	34	39	32	56
Totalt	15	27	34	37	42

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell A.3 Andel menn som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. 2011–2015.

Alder	2011	2012	2013	2014	2015
62	38	47	50	53	52
63	36	56	59	62	63
64	36	53	65	67	68
65	39	54	64	73	73
66	37	55	63	67	77
Totalt	37	53	60	64	66

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell A.4 Andel kvinner og menn som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. 2011–2015.

Alder	2011	2012	2013	2014	2015
62	31	37	42	43	43
63	29	47	50	52	54
64	29	44	56	58	59
65	32	46	55	64	66
66	26	48	55	52	70
Totalt	29	44	51	54	58

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell A.5 Anslag for antall som i desember 2015 ikke oppfylte vilkår for uttak av 100 prosent alderspensjon, etter sektor

Sektor	Antall	Andel, prosent
Privat sektor uten AFP	7 314	32,5
Privat sektor med AFP	1 709	7,6
Selvstendig næringsdrivende	2 532	11,2
Uten registrert arbeid	10 963	48,7
Sum	22 518	100,0

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell A.6 Anslag for antall som i desember 2015 ikke oppfylte vilkår for uttak av 100 prosent alderspensjon, etter næring (bare de som var registrert i arbeid i privat sektor er med i tabellen)

Næring	Antall	Andel i prosent
Varehandel; reparasjon av motorvogner	2 217	25
Helse- og sosialtjenester	1 592	18
Eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting	1 288	14
Industri	848	9
Transport og lagring	615	7
Overnattings- og serveringsvirksomhet	530	6
Personlig tjenesteyting	527	6
Bygge- og anleggsvirksomhet	512	6
Jordbruk, skogbruk og fiske	311	3
Undervisning	213	2
Informasjon og kommunikasjon	143	2
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	56	1
Andre næringer / ukjent næring	171	2
Sum	9 023	100

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell A.7 Anslag for antall som i desember 2015 ikke oppfylte vilkår for uttak av 100 prosent alderspensjon, etter yrke (bare de som var registrert arbeid i privat sektor er med i tabellen)

Salgs- og serviceyrker	3 207	36
Kontoryrker	1 249	14
Renholdere, hjelpearbeidere mv.	1 113	12
Høgskoleyrker	796	9
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	760	8
Håndverkere	662	7
Ledere	561	6
Akademiske yrker	358	4
Bønder, fiskere mv.	250	3
Andre yrker	67	1
Sum	9 023	100

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Statistikk til kapittel 3

Tabell B.1 Uttaksandeler for AFP i pensjonsordningen for sykepleiere. Prosent

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
62 år	17,9	11,3	12,7	12,7	15,6	15,8
63 år	29,9	25,3	21,0	22,5	22,2	24,6
64 år	34,6	37,2	30,5	31,4	31,3	31,1
65 år	47,1	45,3	50,3	42,5	39,5	39,1
66 år	57,3	59,9	57,5	59,5	54,4	52,1

Tabell B.2 Uttaksandeler for AFP i pensjonsordningen for sykepleiere. Prosent

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
62 år	10,2	7,6	7,4	8,0	5,4	6,5
63 år	24,6	17,5	14,6	14,0	14,8	11,9
64 år	31,1	30,8	25,0	21,9	22,3	21,4
65 år	37,6	37,6	35,9	28,9	26,3	25,9
66 år	55,2	52,5	49,4	47,1	42,3	42,5

Tabell B.3 Uttaksandeler for AFP i pensjonsordningen for sykehusleger. Prosent

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
62 år	2,1	2,4	0,7	2,6	2,3	2,1
63 år	3,1	3,4	3,4	2,0	3,6	6,6
64 år	8,1	4,4	4,7	3,3	1,4	5,0
65 år	33,9	25,7	26,2	23,4	25,4	16,5
66 år	37,3	44,9	42,3	36,0	35,9	31,0

Tabell B.4 Uttaksandeler for AFP i fellesordningen for statlige helseforetak.
Prosent

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
62 år	19,5	16,0	14,8	14,6	15,3	16,5
63 år	28,6	31,2	24,9	25,2	24,0	25,3
64 år	40,7	37,7	38,9	31,7	34,5	34,2
65 år	48,5	47,2	43,3	42,6	40,9	44,5
66 år	58,0	56,6	56,9	55,1	55,5	54,1

Kilde: KLP

Tabell B.5 Uføreandeler i fellesordningen for fylkeskommuner. Prosent

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
62 år	34,6	34,3	34,0	32,5	33,7	34,2
63 år	42,6	39,2	39,4	38,0	36,2	37,7
64 år	47,6	46,5	43,1	41,8	41,2	40,3
65 år	42,6	41,1	40,1	36,2	34,8	35,4
66 år	43,7	46,8	44,9	42,9	39,6	38,1

Tabell B.6 Uføreandeler i fellesordningen for statlige helseforetak. Prosent

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
62 år	36,8	33,3	33,3	32,7	26,2	30,4
63 år	40,4	40,4	38,9	35,0	33,7	29,4
64 år	47,0	43,9	43,6	43,4	38,7	36,1
65 år	46,1	43,3	41,8	41,8	38,3	36,9
66 år	49,8	51,1	49,3	42,9	43,8	41,2

Tabell B.7 Uføreandeler i pensjonsordningen for sykepleiere. Prosent

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
62 år	34,7	37,1	36,6	34,8	32,2	29,1
63 år	47,9	41,1	43,6	43,7	39,7	39,0
64 år	50,7	51,9	48,1	48,9	49,3	44,3
65 år	15,8	14,1	18,3	11,4	13,6	14,6
66 år	8,7	13,6	9,1	13,6	8,7	10,7

Tabell B.8 Uføreandeler i pensjonsordningen for sykehusleger. Prosent

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
62 år	5,3	7,6	3,8	6,3	13,6	10,5
63 år	6,1	5,3	9,6	6,4	9,5	12,3
64 år	10,2	5,8	7,2	10,1	6,7	10,0
65 år	6,6	12,2	9,4	9,8	14,4	10,2
66 år	14,3	9,5	16,2	10,1	11,8	14,0

Kilde: KLP

Tabell B.9 Antall som mottok alderspensjon som første pensjonsprodukt fordelt etter uttaksalder. Fellesordningen for fylkeskommuner

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
67 år	448	447	432	445	577	604
68 år	61	61	62	64	87	91
69 år	51	58	60	60	81	81
70 år	61	64	72	74	100	101
>70 år	8	11	11	11	16	18
Sum	629	641	637	654	861	895

Tabell B.10 Antall som mottok alderspensjon som første pensjonsprodukt fordelt etter uttaksalder. Fellesordningen for statlige helseforetak

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
67 år	935	850	860	873	892	928
68 år	119	111	119	122	122	127
69 år	84	76	80	90	103	104
70 år	88	76	82	92	94	115
>70 år	18	15	18	19	18	22
Sum	1244	1128	1159	1196	1229	1296

Tabell B.11 Antall som mottok alderspensjon som første pensjonsprodukt fordelt etter uttaksalder. Pensjonsordningen for sykepleiere

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
67 år	63	65	66	71	82	87
68 år	11	12	14	14	16	17
69 år	2	2	3	3	4	5
70 år	4	5	6	6	11	13
>70 år	1	1	1	2	2	2
Antall	81	85	90	96	115	124

Tabell B.12 Antall som mottok alderspensjon som første pensjonsprodukt og fordeling på uttaksalder. Pensjonsordningen for sykehusleger

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
67 år	186	214	230	245	261	272
68 år	56	64	72	79	84	89
69 år	45	51	52	56	59	72
70 år	100	109	116	126	137	144
>70 år	21	23	24	24	25	22
Antall	408	461	494	530	566	599

Kilde: KLP

Statistikk til kapittel 4

Gruppering i yrkesgrupper og forventet levealder i avsnitt 4.3.3

Tabell C.1 Antall som mottok alderspensjon som første pensjonsprodukt og fordeling på uttaksalder. Pensjonsordningen for sykehusleger

STYRK-koder som inngår	Betegnelse	Gjenstående forventet levealder i antall år, målt ved 62 år for menn 2009-2013			
		Min	Maks	Uveid gjennomsnitt	Varians
Første siffer 1	Ledere	20,9	22,7	21,8	0,8
Første to siffer 21	Realister, sivilingeniører mv.	21,6	23,1	22,7	0,4
Kode lik 2221	Leger	23,3	23,3	23,3	0,0
Kode lik 2222	Tannleger	23,2	23,2	23,2	0,0
Andre koder med første to siffer 22	Andre akademiske medisinske yrker	23,2	23,2	23,2	0,0
Første to siffer 23	Undervisningsyrker, minst 4 års utdanning	22,7	23,5	23,1	0,2
Første to siffer 24	Høyere saksbehandlere innen offentlig administrasjon	22,5	22,5	22,5	0,0
Første to siffer 25	Andre akademiske yrker	19,8	23,1	21,8	0,8
Første to siffer 31	Ingeniører og teknikere	18,4	22,5	20,8	1,8
Første tre siffer 323	Sykepleiere og vernepleiere	23,2	23,2	23,2	0,0
Andre koder med første to siffer 32	Andre høyskoleyrker innen helse	21,2	22,5	21,9	0,4
Første tre siffer 331 eller 334	Grunnskolelærere, yrkesfaglærere mv.	22,4	22,4	22,4	0,0
Første tre siffer 332	Førskolelærere (heter nå barnehagelærere)	24,8	24,8	24,8	0,0
Første tre siffer 344	Lavere saksbehandlere innen offentlig administrasjon	20,5	22,1	21,4	0,4
Første tre siffer 345	Polititjenestemenn	20,7	20,7	20,7	0,0
Første tre siffer 346	Sosionom/barnevernspedagog	20,7	20,7	20,7	0,0
Andre koder med første to siffer 34	Andre lavere saksbehandlere	20,6	24,6	21,8	1,0
Første siffer 4	Kontoryrker	18,9	21,6	20,6	1,0
Kode lik 5132 eller 5133	Hjemmehjelp/hjelpepleier	22,0	22,0	22,0	0,0
Andre koder med første siffer 5	Andre salgs- og serviceyrker	17,6	21,7	20,3	1,5
Første siffer 6	Bønder, fiskere mv.	17,2	21,5	19,5	1,7
Første siffer 7	Håndverkere	16,1	21,2	19,5	1,2
Første to siffer 81 eller 82	Prosess- og maskinoperatører	16,5	21,7	19,1	1,7
Første to siffer 83	Transportarbeidere	15,8	20,4	18,4	2,8
Første tre siffer 913 eller 914	Renholdere mv.	17,1	18,8	18,0	0,7
Andre koder med første siffer 9	Andre hjelpearbeidere mv.	19,3	20,1	19,7	0,1
Første to siffer 01	Militære yrker	20,9	20,9	20,9	0,0

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, Tabell 3.5 Rapporter 2015/39 Statistisk sentralbyrå, Arbeids- og sosialdepartementet